GROENLINKS

Verkiezingsprogramma voor de
Tweede Kamer en Europees Parlement
1994-1998

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

GroenLinks

verkiezingsprogramma 1994 / 1998

COLOFON

Uitgave van GroenLinks, februari 1994
Te bestellen via postbus 700, 1000 AS Amsterdam, tel. 020 - 6202212

Redactie: Henk Krijnen
Medewerking: Hans Schoen en Louis Vuurboom
Omslag: Nuyten & Associates
Vormgeving en zetwerk: Ruparo, Amsterdam
Druk: Macula, Boskoop

De tekst van dit verkiezingsprogramma werd vastgesteld door het partijcongres van GroenLinks dat gehouden werd op 26 en 27 november 1993 in Amsterdam. Het is bedoeld voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 3 mei 1994 en de verkiezingen voor het Europees Parlement van 9 juni 1994.

Inhoud

4 Inleiding
Van stilstand naar verandering

11 hoofdstuk 1 Over internationale politiek
Van verdelen naar verenigen
1. Een nieuwe wereldorde
2. Veiligheidspolitiek
3. Ontwikkelingssamenwerking
4. Migratie

19 hoofdstuk 2 Over Europa
Van technocratie naar democratie
1. De Verdragswijziging van 1996
2. Uitbreiding van de EU
3. Nationale opstelling en nationaal debat
4. De EU en andere Europese organisaties

23 hoofdstuk 3 Over milieu
Van verspilling naar duurzaamheid
1. Naar een groen belastingstelsel door lastenverschuiving
2. Een groen urgentieprogram
3. Overheid en maatschappelijke zelfregulering

33 hoofdstuk 4 Over arbeid en sociale zekerheid
Van afschrijven naar meedoen
1. Herverdeling van arbeid
2. Een nieuw stelsel van sociale zekerheid
3. Europees sociaal beleid

39 hoofdstuk 5 Over zorg
Van afhankelijkheid naar zelfstandigheid
1. Zorgzelfstandigheid en betaalde arbeid
2. Kinderopvang
3. Ouderen
4. Mantelzorg
5. Gezondheidszorg

45 hoofdstuk 6 Over economie en financiën
Van calculeren naar investeren
1. Europa
2. Collectieve lastendruk en financieringstekort
3. Herziening van het belasting- en premiestelsel
4. Technologiebeleid

51 hoofdstuk 7 Over democratie en politiek
Van toekijken naar deelnemen
1. De parlementaire democratie
2. Politiek en overheid
3. Politiek en maatschappij
4. Lokale en regionale democratie
5. Burgerrechten

57 hoofdstuk 8 Over de kwaliteit van de samenleving
Van eenvormigheid naar veelkleurigheid
1. Kunst en cultuur
2. Media
3. Onderwijs
4. De multiculturele samenleving
5. Wonen en ruimtelijke ordening
6. Veiligheid en criminaliteit

Inleiding

Van stilstand naar verandering

Is ons land er de laatste vier jaar op vooruit gegaan? De boekhouders zullen zegen: jazeker! Het nationaal inkomen is gegroeid en het financieringstekort gedaald.

Maar iedereen voelt dat er iets mis is. De milieuvernietiging gaat door en de werkloosheid stijgt. 's Avonds voor de buis zappen we langs oorlogsbeelden uit Bosnië, de honger in Afrika en de verpaupering van de steden. De vooruitgang die ons voorspoed beloofde, tast de toekomst van onze kinderen aan.

Heel wat mensen voelen zich machteloos en sluiten zich af. Ze storten zich op hun werk, of op vakanties en vrijetijd. Velen richten hun pijlen op 'de politiek'. Die zou de boosdoener zijn.

Een makkelijke oplossing. 'De' politiek bestaat niet. Er zijn verschillende politieke stromingen. Met verschillende politieke opvattingen. En het maakt verschil voor welke partijen en opvattingen gekozen wordt. Voor stilstand of verandering.

GroenLinks of laten we het zo?

Er is aanleiding tot optimisme en er is aanleiding tot bezorgdheid. Optimisme, omdat zich vele, vanuit progressief oogpunt wenselijke, politieke veranderingen voltrekken in een samenleving met een steeds opener karakter. Maar ook bezorgdheid maakt zich van vele burgers meester, omdat talrijke negatieve, op het oog nauwelijks afwendbare ontwikkelingen aan ons netvlies voorbijtrekken.

Het gevolg is dat de loop van maatschappelijke ontwikkelingen grilliger en onvoorspelbaarder wordt. De dynamische atmosfeer vergroot de onzekerheid. Kansen en bedreigingen strijden om de voorrang. Kansen op een meer ontspannen samenleving, op zelfontplooiing, op solidariteit en op eerbiediging van mensenrechten. Bedreigende ontwikkelingen als milieuvernietiging, vormen van tweedeling op nationale en internationale schaal, toenemende vreemdelingenhaat en ontsporend nationalisme.

levende democratie

Het bezorgde optimisme van GroenLinks komt voort uit het contact met die veranderingen. Maar er is méér. Het is ook geworteld in een *politieke traditie* die niet stilstaat en zich nog dagelijks vormt. De politieke houding van GroenLinks kenmerkt zich door idealisme èn realisme, door een combinatie van bevlogenheid èn oog voor macht. Immers, kansen kunnen worden benut en bedreigingen gestopt.

De politiek zit inmiddels niet meer hoog op de troon. Zij wordt gedwongen haar aloude monopolie op te geven en haar opgeblazen pretenties te temperen. Meer dan ooit staan politieke partijen en individuele politici voor de noodzaak hun uitgangspunten en hun manier van functioneren kritisch onder de loep te nemen. Dat geldt ook voor de maatschappelijke rol van de overheid. Politiek wordt steeds meer de kunst om het nemen van verantwoordelijkheid samen te laten gaan met het bieden van speelruimte aan de maatschappij.

Hieraan zit natuurlijk een risico. Overdracht van verantwoordelijkheden en bevoegdheden kan minder gunstige politieke uitkomsten hebben. De verrijking van de

democratie dient zwaarder te wegen dan sommige minder welgevallige besluiten of effecten. Het zal evenwel niemand verbazen dat GroenLinks haar hoop vooral stelt op de verdere ontplooiing van de progressieve en democratische tendensen in de maatschappij.

De keuze voor fundamentele democratisering is geen luchtfietserij. Ze is in hoge mate realistisch. De moderne samenleving is zo complex geworden dat sturing van bovenaf moeilijk, weinig doeltreffend en soms eenvoudigweg onwenselijk is. Méér dan voorheen moeten het beheer van de maatschappij en het initiatief tot verandering in handen van burgers komen. Dat verbetert de kwaliteit van de besluitvorming, doet recht aan hun emancipatie en versterkt ook het democratisch karakter van de samenleving.

Een dergelijke heroriëntatie stelt de politiek voor nieuwe problemen. Maar het zijn *gewenste* problemen: het zoeken naar werkbare verbindingen tussen de verschillende niveaus van democratie, het herveroveren van de regie-functie van de politiek onder nieuwe condities. Het terrein van de democratie ligt in de visie van GroenLinks nog grotendeels braak. Met de ontginning ervan kan een aanvang genomen worden.

open politiek

Intussen is de politieke verwarring groot. Zó groot dat in sommige politieke kringen de nostalgie toeslaat en problemen worden afgeschoven. Te weinig stellen politici het functioneren van het politiek bedrijf ter discussie. De burger krijgt nogal eens de zwarte piet toegespeeld. Er worden vermanende woorden geuit aan het adres van de 'calculerende burger'. Maar van een herbezinning op de rol van de politiek die zèlf calculeert en anderen daartoe aanzet, is te weinig sprake. Wèl van het individueel aanpakken van politici die over de schreef gaan; niet van het wezenlijk corrigeren van de onevenredige macht van de overheidsbureaucratie en de grote maatschappelijke lobby's. Uit gemakzucht krijgen die vermaledijde, onverantwoordelijke burgers de schuld. En de politiek koestert zich in de geruststellende warmte van het eigen gelijk.

Naar het inzicht van GroenLinks moet de politiek ophouden met het aan de zijlijn commentaar leveren op zulke ongrijpbare verschijnselen als 'afkalvende burgerzin', 'verdwijnend normbesef' en 'toenemende politieke desinteresse'. Net als 'de' politiek bestaat ook 'het' maatschappelijk klimaat niet. Tenminste voor wie niet in simplisme vlucht. De ontwikkelingen zijn zeer uiteenlopend. De ongekende dynamiek in de samenleving vraagt om een nuchtere benadering. De politiek moet analyseren, schiften en vervolgens knopen doorhakken. Dat vereist de vindingrijkheid om te kiezen voor veranderingen en de durf om conservatisme te trotseren. De nieuwe omstandigheden vragen ook om lenigheid, om geduld en pragmatisme. Om oog voor nuances en de bereidheid om de macht van de zittende politieke elites, inclusief GroenLinks zèlf, te verminderen.

Het is deze open houding die alle GroenLinks-vertegenwoordigers, of het nu in de gemeenten of in Den Haag en Brussel is, gemeen hebben. De inzet voor een democratie waarin burgers méér dan nu mogelijkheden hebben om hun invloed te doen gelden en betrokken te zijn bij belangrijke beslissingen die hen raken. Juist ook díe burgers en organisaties van burgers die normaal niet gehoord worden, omdat ze niet tot de geijkte circuits van de macht en de institutionele lobby's daaromheen behoren. GroenLinks wil dan ook niet met de rug naar de burgers staan, maar juist het publieke debat aangaan en mee helpen organiseren.

Politiek kan niet een zielloos management van de samenleving zijn. Als het goed is, bundelt zij juist de verborgen krachten in de maatschappij en katalyseert zij veranderingen. Soms kunnen er fricties zijn tussen de politiek van 'onderop' en van 'bovenaf', maar die moeten met open vizier tegemoet worden getreden. Deze spanningsverhouding kan juist gebruikt worden voor een verfijning van de democratische besluitvormingsprocedures.

politieke vernieuwing

Dit alles blijven mooie woorden als niet tegelijkertijd zo concreet mogelijk wordt aangegeven *hóe* aan burgers en maatschappelijke organisaties meer invloed wordt gegeven, over *wèlke* bevoegdheden zij kunnen beschikken. Eén van de leidende gedachten achter dit programma is dan ook het streven naar verdieping van de democratie. De wissel moet om van de vaak formele en indirecte vorm van politieke democratie van nú naar een actieve en meer rechtstreekse vorm van democratie van de toekomst.

Deze omvorming is geen luxe maar een recht. Het traditionele concept van staatsburgerschap past niet meer bij deze tijd. Eens in de zoveel jaar naar het stemhokje gaan en beschikken over een aantal 'passieve grondrech-

ten' is onvoldoende. Het idee van staatsburgerschap verdient verbreding in de richting van het '*democratisch burgerschap*': het recht van burgers om in alle geledingen van de maatschappij mee te beslissen over sleutelkwesties en om medeverantwoordelijkheid te nemen voor de invulling en uitvoering van taken.

Het eerste dat moet gebeuren, is een toekenning van de aan staatsburgerschap verbonden rechten aan alle burgers met een verblijfstitel. Zij dienen al die politieke rechten in handen te krijgen die nu voorbehouden zijn aan de 'echte' Nederlandse staatsburgers. Dit betekent ook dat zij volwaardig toegang krijgen tot de collectieve voorzieningen.

Een andere, minstens even belangrijke, stap is de uitbreiding van het stelsel van algemene politieke rechten. Democratisch burgerschap kan geen exclusieve bezigheid zijn van een politieke klasse. Burgers moeten in de positie gebracht worden om meer rechtstreekse invloed op de politieke besluitvorming uit te oefenen. Dit kan door invoering van zulke instrumenten als het correctieve referendum en het volksinitiatief.

Een meer omvangrijke ambitie is de vervolmaking van de democratie door stelselmatige vergroting van de participatiemogelijkheden van burgers en door uitbreiding van de zeggenschapsverhoudingen. Zowel in de economische sfeer als op het niveau van de overheid, de collectieve voorzieningen en het 'maatschappelijk middenveld', moeten burgers ook formeel raadplegende en besluitvormende bevoegdheden krijgen. Het 'democratisch burgerschap' krijgt daarmee een verankering in de instituties en er komt meer ruimte voor 'democratisch zelfbeheer' in de maatschappij. Het zal duidelijk zijn dat een belangrijke toetssteen voor het goed functioneren van onze democratie is het streven naar volwaardige participatie van al die burgers die nu sociaal of economisch in een zwakke positie zitten.

De 'kroon' op een volwaardige democratie vormt een breed stelsel van wezenlijke en onvervreemdbare burgerlijke grondrechten. De explosieve opkomst van nieuwe vormen van informatietechnologie en de sluipende groei van opsporings- en berechtingsmogelijkheden vergen een welomschreven en op de nieuwe omstandigheden afgestemd geheel van burgerrechten.

mondiale solidariteit

In dit politieke programma staat óók de internationale solidariteit voorop. Dat is een morele plicht. De grote wereldproblemen, die van armoede, onderdrukking, oorlog, milieuvervuiling en migratie, schreeuwen als het ware om rechtvaardiger internationale betrekkingen.

In de rijke landen is een herbezinning op de gangbare waarden en leefwijzen onontkoombaar. We moeten af van de eenzijdige nadruk op 'economische groei' op korte termijn, en meer oog krijgen voor de kwaliteit van het samenleven. Nog steeds betekent de verrijking door economische groei een verarming van onze leefomgeving en van de natuur, en leidt zij tot een verdere vergroting van de welvaarts verschillen in de wereld. De *private rijkdom* van een kwart van de wereldbevolking zadelt de rest, nu en in de toekomst, op met *publieke armoede.*

Politiek uitgangspunt is een eerlijker verdeling van de welvaart in de wereld. Veel problemen hangen immers samen met economische ongelijkheid. Daarom moet aan ontwikkelingslanden in de ruime zin des woords 'sociale zekerheid' geboden worden. Duurzame ontwikkeling is daarvan een onlosmakelijk onderdeel. Nu de afhankelijkheid tussen landen en volkeren steeds groter wordt, is alleen al met het oog op behoud van welvaart en maatschappelijke stabiliteit een omvattend program van sociale en ecologische doelstellingen vereist.

De politieke mondialisering vraagt ook om een rechtvaardige en zorgvuldige omgang met migratiestromen. Wie denkt dat de rijke landen zich kunnen afsluiten voor de komst van migranten, geeft zich over aan dagdromerij. Veel verstandiger is het om na te denken over de *inhoud* van een ruimhartig en duidelijk migratiebeleid. Op internationaal niveau kunnen afspraken gemaakt worden over de binnenkomst en opvang van migranten. Dat levert een meer aanvaardbare 'lastenverdeling' tussen landen op. Deze kan op haar beurt de migratiepolitiek de democratische legitimiteit verschaffen die zij nu ontbeert. Door bovendien migranten de gebruikelijke burgerrechten te verlenen, kan voorkomen worden dat zij verdwijnen in het illegale circuit. GroenLinks pleit er dan ook voor om illegalen waarvoor sociale premies zijn afgedragen of die langer dan twee jaar in Nederland woonachtig zijn, te legaliseren. Deze maatregel is niet alleen rechtvaardig maar haalt ook het venijn uit het huidige – vruchteloze – debat over de aanpak van illegalen. Het spreekt overigens vanzelf dat de beste garantie voor een rechtvaardige samenleving en voor het behoud van tolerantie ligt in een verdere versterking van de multiculturele samenleving.

nieuwe wereldorde

Meer economische en sociale gelijkheid in de wereld, een op duurzame ontwikkeling gerichte politiek, een ruimhartig immigratiebeleid en een versterking van de multiculturele samenleving zijn echter niet in alle gevallen afdoende. Door de vaak ingrijpende verschuivingen in de balans van de internationale betrekkingen ontstaan nieuwe, veelal onvoorziene en moeilijk onder controle te houden, brandhaarden. Waar tussenbeide komen geboden is, moet politieke verantwoordelijkheid niet worden ontlopen. Niets is dodelijker dan zich te verschuilen achter vermeende internationale onmacht.

Soms is ingrijpen pure noodzaak, vooral om de vrede te bewaren maar soms ook om haar in oorlogssituaties, om humanitaire redenen, militair af te dwingen. Natuurlijk houden volkeren het recht op democratische zelfbeschikking. Belangrijk is dan ook dat interventies geschieden onder de supervisie van de Verenigde Naties. Daartoe moeten de bestaande politieke en militaire kaders worden omgevormd. Het verband van de Verenigde Naties biedt de beste garanties voor een evenwichtige en democratische internationale besluitvorming. Hopelijk komen langs die weg geleidelijk de contouren van een rechtvaardiger 'nieuwe wereldorde' in zicht.

In West-Europa wordt de nationale staat minder dominant door de ontwikkeling van de Europese Unie (EU). GroenLinks juicht het proces van voortschrijdende Europese samenwerking in principe toe. Nog steeds echter is de EU eenzijdig gericht op het wegnemen van belemmeringen voor het internationaal opererende bedrijfsleven. Het sociale en milieubeleid loopt daar vèr bij achter. Een ander probleem van de huidige EU is het 'tekort' op democratisch terrein. In het verdrag van Maastricht is vrijwel niets gedaan aan deze structurele zwakte. Integendeel, het democratisch tekort is verder opgelopen. Bij de wijziging van het EU-verdrag in 1996 dient de verbetering van de kwaliteit van de democratie het belangrijkste agendapunt worden. Anders dreigt de democratische geloofwaardigheid van de Europese samenwerking te verdwijnen. Deze moet zich nadrukkelijk ook gaan uitstrekken tot de landen van Oost-Europa. Als dat niet gebeurt, kan een onheilspellend scenario tot ontwikkeling komen.

ecologische ommekeer

Onheilspellend is ook de steeds verder om zich heen grijpende aantasting van het milieu en de natuur. Als geen andere weg wordt ingeslagen, is grootschalige vernietiging het perspectief. Dàt is geen doemdenken. Het is de simpele consequentie van een decennialange weigering van de politiek om daadwerkelijk iets te doen aan de autonome ontwikkeling van 'de' economie. Dàt is de kern van het milieuprobleem waar wij voor staan. En die kern is in de eerste plaats *politiek* van aard.

Om de ecologische crisis op te lossen, is niets minder dan een economische en culturele omwenteling nodig. De negatieve spiraal van ecologisch onverantwoorde produktie en consumptie moet worden doorbroken. De cruciale kwestie is niet zozeer het stoppen van de 'economische groei' als zodanig. Belangrijker is dat een *ander type* economische ontwikkeling op gang gebracht wordt. Onze manier van produceren en consumeren, is toe aan een grondige herziening. In sommige sectoren en voor sommige activiteiten betekent dit 'economische krimp', in andere sectoren en voor andere activiteiten 'economische groei'.

Een ecologische politiek heeft de meeste kans van slagen door in te grijpen in de *werking* van de markt. Beslissingen over manieren van produceren en consumeren, vinden grotendeels plaats via 'de markt'. Door 'marktconforme prikkels' kunnen producenten en consumenten worden aangespoord tot het nemen van andere beslissingen en tot het ontplooien van ander gedrag. GroenLinks streeft daarbij niet naar een 'commandomaatschappij' waarin de overheid van bovenaf door middel van strikte verboden haar wil aan de economie en de burgers oplegt. Een te sterke dosis 'dirigisme' pakt meestal verkeerd uit. Waar verboden vermeden kunnen worden, blijven zij achterwege. Het gaat erom alternatieve oplossingen aantrekkelijk te maken en niet voortdurend als zedenmeester en politieagent Jan en Alleman het rechte pad op te jagen.

Kern van het GroenLinkse milieuprogram is daarom het idee van *lastenverschuiving*: het verschuiven van lasten van arbeid naar kapitaal en grondstoffen. De onderlinge verbondenheid van ecologie en economie, die onder de huidige omstandigheden wordt genegeerd, wordt op die manier hersteld. Grondstoffen en energie worden zwaarder belast en daarmee duurder en onaantrekkelijker; milieuvriendelijke produktie en consumptie worden minder belast en daarmee goedkoper en aanlokkelijker. Verlaging van de lasten op arbeid heeft bovendien een gunstig effect op de werkgelegenheid en de kwaliteit van de arbeid.

groen urgentieprogram

Natuurlijk verdienen afspraken tussen 'marktpartijen' – bedrijven, overheid, consumenten en burgerinitiatieven – voor een verantwoorde omgang met het milieu krachtige impulsen. Dit soort afspraken botsen naar het inzicht van GroenLinks dan ook geenszins met het idee van lastenverschuiving.

Niettemin heeft de overheid een sleutelrol. In een aantal sectoren kan niet langer gewacht worden. Het gaat om het verkeer, waaronder nadrukkelijk ook het vliegverkeer, de industrie, de landbouw, de visserij, de energie- en de afvalsector. In deze sectoren zijn grote veranderingen in korte tijd nodig. Zowel de economie als de ecologie vragen om een ingrijpende herstructurering van bedrijfsleven, infrastructuur, onderwijs en scholing. Nederland staat op een kruispunt. Kiezen we de koers van eenzijdig economisch herstel, ten koste van milieu en Derde Wereld, of slaan we wèrkelijk het pad van duurzame ontwikkeling in?

Een aantal cruciale beslissingen van groot belang staat de komende vier jaar op de agenda. Zoals de enorme uitbreiding van Schiphol en het vliegverkeer. Of kiezen we tòch maar voor een duurzame koers van beperking van het vliegverkeer en uitbouw van het net van snelle treinen? Maken we wèrkelijk werk van goederentransport over rail en water, of laten we het goederenverkeer over de weg dóórgroeien? Willen we eigenlijk wel steeds meer transport over langere afstanden of slaan we de richting in van een meer regionaal georiënteerde economie? Gáán we al die wegen aanleggen die in de plannen van het kabinet staan, of investeren we dat geld in de verbetering van het openbaar vervoer en de fietsvoorzieningen?

GroenLinks maakt een daadwerkelijke keuze voor *ecologische vernieuwing*. Vandaar het 'groene urgentieprogram' dat wij in dit verkiezingsprogramma lanceren. Uitvoering hiervan wordt voor ons een belangrijke inzet van de verkiezingsstrijd.

Deze 'ecologische ommekeer' dient samen te gaan met een rechtvaardige inkomenspolitiek. Daarbij blijft de koopkracht van de minima bij een milieuvriendelijk consumptiepatroon intact. Dit laat de principiële keuze van 'milieu boven geld' onverlet. Bij botsende belangen zijn overwegingen van economische en financiële aard ondergeschikt aan de keuze voor het instandhouden van natuur en milieu. Het streven moet zijn om duurzame ontwikkeling en economische groei hand in hand te laten gaan. Waar gekozen moet worden, staat het belang van het milieu echter voorop.

arbeid en verzorgingsstaat

De verzorgingsstaat komt meer en meer op gespannen voet te staan met de werkelijkheid. Het stelsel van sociale zekerheid berust voor een groot deel nog altijd op het achterhaalde kostwinnersbeginsel, terwijl de economische zelfstandigheid van individuele burgers als principe allang geaccepteerd is en op ruime schaal ingang heeft gevonden.

In plaats van zich tegen deze realiteit af te zetten en de ene paniek-ingreep op de andere te stapelen, is het verstandiger het sociale-zekerheidsstelsel in overeenstemming te brengen met de, cultureel en sociaal gewortelde, verlangens van de burgers. Daarmee zou de verzorgingsstaat heel wat van het verloren gegane krediet kunnen terugwinnen. Naar het inzicht van GroenLinks dient het stelsel dan ook zonder omwegen geïndividualiseerd te worden.

Een verdere tekortkoming van de verzorgingsstaat is dat nog altijd uitgegaan wordt van een strikte scheiding tussen de wereld van de betaalde en de wereld van de onbetaalde arbeid. Deze kloof houdt uitkeringsgerechtigden, mensen die onbetaald werk doen en betaald werkenden, in hun eigen wereld gevangen. Herverdeling van arbeid en een actief arbeidsmarktbeleid moeten de haast waterdichte schotten tussen betaald en onbetaald werk verwijderen. Dat is beter dan een groot deel van de burgers door middel van uitkeringen en dubieuze statistieken voor de arbeidsmarkt af te schrijven en hen van deze wezenlijke vorm van deelname aan de maatschappij uit te sluiten.

Naast de scheiding tussen de sfeer van de betaalde en de onbetaalde arbeid houdt de verzorgingsstaat ook de scheiding tussen arbeidsdeelname en 'zorgverantwoordelijkheid' in stand. Aan de ene kant is veel zorgarbeid nog liefdewerk-oud-papier, terwijl professionalisering en betaling geboden zijn. Aan de andere kant wordt het mensen die werken nagenoeg onmogelijk gemaakt voor anderen te zorgen als de situatie daarom vraagt. De verzorgingsstaat en het arbeidsbestel zouden zó heringericht moeten worden dat de overgangen tussen zorg en arbeid vloeiender worden en dat het zorgaanbod wordt verbeterd.

GroenLinks bepleit daarom een *ingrijpende hervorming* van de verzorgingsstaat. Het doel is drieledig. Het eerste is maatschappelijke behoeften en zorgaanbod beter op

elkaar aan te laten sluiten. Het tweede doel is iedereen in staat te stellen om door betaalde arbeid in het eigen levensonderhoud te voorzien en daarnaast andere nuttige maatschappelijke taken te verrichten. En tot slot moeten de mensen zonder betaald werk kunnen rekenen op voldoende financiële bestaanszekerheid en inkomenscontinuïteit. De toekomst van mensen die buiten hun schuld om en tegen hun zin in buiten het arbeidsproces terecht zijn gekomen, moet niet nòg onzekerder gemaakt worden.

individualisering en solidariteit

GroenLinks kiest zonder terughoudendheid voor 'de individualisering', in de zin van meer persoonlijke zelfstandigheid. Maar daar moet onmiddellijk aan toegevoegd worden dat dit een keuze is voor het *individu*, niet voor *individualisme*. Meer zelfstandigheid voor individuen staat zeker niet haaks op meer publieke verantwoordelijkheid. Integendeel, individualisering opgevat als persoonlijke verantwoordelijkheid is zelfs een voorwaarde voor een stevig gefundeerde vorm van solidariteit. Bevoogding moet daarbij worden vermeden. Zij tast de solidariteit eerder aan dan dat zij haar bevordert.

Natuurlijk kunnen persoonlijke autonomie en publieke verantwoordelijkheid in concrete situaties met elkaar in conflict komen, bijvoorbeeld waar het gaat om milieuonvriendelijk gedrag. Het is goed om die tegenstrijdigheid onder ogen te zien als zij zich voordoet en dan maar duidelijk te kiezen. Daar waar persoonlijke onafhankelijkheid overduidelijk omslaat in plat eigenbelang, èn dat gebeurt nog al eens in onze van materialisme en status doordrenkte maatschappij, moeten grenzen gesteld worden. Een kritiekloze omarming van de individualisering is even bedenkelijk als een overdadig beroep op gemeenschapsbesef.

Van essentieel belang voor de instandhouding van de maatschappelijke samenhang is overigens de veiligheidsbeleving van de burgers. Een samenleving kan het zich niet veroorloven dat een aanzienlijk deel van de burgers zich in de openbare omgeving onveilig voelt, laat staan in de eigen woonomgeving of, erger nog, in het eigen huis. Dit zorgt ervoor dat aanzienlijke groepen burgers het gevoel krijgen 'er niet meer bij te horen'. En hoewel de beleving van veiligheid wat anders is dan de feitelijke veiligheid, moet gezegd worden dat het huidige niveau van criminaliteit te hoog is. Een op preventie gerichte aanpak van de criminaliteit is dan ook een belangrijke beleidsprioriteit, evenals een effectiever werkend justitieel apparaat. Ook op die manier kan de politiek haar eigen betrouwbaarheid vergroten.

parlementaire politiek

De vooruitgang waar GroenLinks op mikt, gaat uit van de verbetering van de kwaliteit van leven: de kwaliteit van onze leefomgeving, van onderwijs, zorg, arbeid en cultuur. Verdieping van de democratie en vergroting van de participatie van de burgers in alle belangrijke levenssferen zijn daar niet alleen de voorwaarden voor, zij houden op zichzelf al een verbetering van de kwaliteit van het bestaan in.

Met dit politieke en democratische vooruitgangsidee is GroenLinks onderdeel van een brede beweging van groene en linkse partijen in Europa. Met deze partijen wordt dan ook intensief samengewerkt in de Groene fractie in het Europees Parlement. In de Tweede Kamer werkt GroenLinks niet structureel samen met andere partijen. Wèl is de afgelopen vier jaar in wisselend verband samenwerking aangegaan met andere fracties. Voor wie in oude links-rechts-termen denkt, was deze vorm van coalitiepolitiek op inhoudelijke basis misschien verbazingwekkend, vruchtbaar was zij in elk geval. Oók het functioneren van de fractie kenmerkte zich door openheid en onbevangenheid. Expertise en inzichten van buitenaf werden steeds intensiever benut.

Het kabinet-Lubbers/Kok heeft de zèlf geschapen verwachtingen niet waargemaakt. Door de onvoorwaardelijke keus voor economische groei, stabilisering van de collectieve lastendruk en daling van het financieringstekort was het kabinet de gevangene van zijn eigen randvoorwaarden. Van een koersverlegging, laat staan een trendbreuk, in sociaal-ecologische richting was geen sprake.

GroenLinks heeft zich de afgelopen jaren sterk gemaakt voor een sociaal-ecologische politiek, en is met concrete voorstellen gekomen. Voor vormen van groentax, zoals de energieheffing, en voor de ecologisering van de BTW, voor een betere uitvoering van de sociale zekerheid, voor de bevordering van arbeidskansen van allochtonen en voor een humaan asielbeleid.

Begonnen met een kritische en constructieve oppositie, waarbij het kabinet op zijn beleidsdaden werd beoordeeld, vond GroenLinks na de WAO-ingreep in de zomer van 1991 dat het kabinet zijn bestaansrecht verloren had. Maar niet alleen sociaal gezien faalde het kabi-

net, ook in ecologisch opzicht werd een wanprestatie geleverd. Het kabinet kwam steeds verder af te staan van de doelstellingen die het nota bene zèlf formuleerde. In de rapporten 'Zorgen voor morgen' en het eerste 'Nationaal Milieubeleidsplan' stonden de doelen klip en klaar omschreven. GroenLinks hanteert deze doelstellingen als één van de centrale uitgangspunten in haar politiek programma en maakt ze tot harde randvoorwaarden van *alle* economische activiteiten.

De kansen voor het welslagen van dit verkiezingsprogramma zijn ruimschoots aanwezig. Het maatschappelijk draagvlak voor behoud van natuur en milieu is immers nog steeds groot, al heeft het kabinet de afgelopen vier jaren gouden kansen laten liggen en kostbare tijd verspeeld. Voor zover het maatschappelijk draagvlak voor ingrijpende milieumaatregelen is afgebrokkeld, ligt de volle verantwoordelijkheid hiervoor bij het kabinet-Lubbers/Kok. Een kabinet dat bij zijn start in 1989 duurzame ontwikkeling tot één van de pijlers van zijn beleid maakte, maar al snel de koers verlegde en koos voor een eenzijdige vorm van economisch herstel, heeft zijn kruit verschoten. Het progressieve karakter van deze op papier 'centrum-linkse' coalitie is niet uit de verf gekomen. GroenLinks verwacht dan ook weinig heil van een voortzetting van deze coalitie.

Vanzelfsprekend wil GroenLinks bestuurlijk meewerken aan het uitstippelen en uitvoeren van een progressief beleid. In tal van gemeenten gebeurt dat al. De partij wil ook graag landelijk meedoen in een coalitie met een progressieve signatuur die werkt op basis van een regeerakkoord waarin de hoofdlijnen van ons programma herkenbaar zijn. Inzet van de verkiezingen is het vergroten van het draagvlak voor zo'n beleid in samenleving en parlement. Op basis daarvan zal de partij haar politieke activiteiten ook tijdens de campagne in het teken stellen van de totstandkoming van een dergelijk kabinet.

In elk geval zal GroenLinks door een goede uitslag en een versterkte positie in de Tweede Kamer invloed uitoefenen op regeerakkoord en regeringsbeleid, óók van een kabinet waar het zèlf niet in zit. Hoe sterker GroenLinks uit de verkiezingen tevoorschijn komt, des te meer moet straks in Den Haag met dit programma rekening worden gehouden. *GroenLinks of laten we het zo?*

hoofdstuk 1 Over internationale politiek

Van verdelen naar verenigen

De wereld verandert in duizelingwekkend tempo. Het is moeilijk om in de maalstroom van gebeurtenissen het overzicht te houden. De breuk met de vertrouwde verhoudingen van de Koude Oorlog is zich nog dagelijks aan het voltrekken. De tijd van de twee machtsblokken ligt achter ons. De zoektocht naar een nieuw machtsevenwicht is echter nog maar net begonnen.

Hoe graag we misschien ook met een optimistische blik naar de nieuwe omstandigheden kijken, soms duiken oude spoken op. De spoken van ultra-nationalisme en etnische polarisatie. Het drama dat zich in het voormalige Joegoslavië afspeelt, drukt ons met de neus op de feiten. Het beschermde gevoel dat zich na de Tweede Wereldoorlog heimelijk van ons meester had gemaakt, is geweken.

Ook in de verhoudingen tussen de Eerste, Tweede en Derde Wereld doen zich grote verschuivingen voor. Nieuwe spelers doen hun intrede op het wereldtoneel en er vormen zich andere economische scheidslijnen. De voortschrijdende internationalisering van produktie en handel werkt samenwerking van afzonderlijke landen in de hand. Nieuwe regionale landenblokken ontstaan. Staten proberen zich op deze wijze een betere positie op het internationale vlak te verwerven. Deze blokvorming gaat vaak gepaard met de overdracht van bevoegdheden naar supranationale beslissingsorganen. In veel gevallen gaat dit ten koste van de democratische controle op de besluitvorming. Een ander euvel is dat de slagkracht van het beleid eronder lijdt. Bovendien is de regionale blokvorming doorgaans geïnspireerd op overwegingen van economische concurrentie.

De tendens naar internationalisering is onvermijdelijk en heeft positieve kanten. Volkeren komen in contact met elkaar, staten worden gedwongen tot samenwerking. Maar dit is geen garantie dat het goed gaat. Verdieping en democratisering van de internationale rechtsorde moeten dan ook een belangrijke pijler zijn van het Nederlands buitenlands beleid. Binnen die internationale democratische rechtsorde, verdienen de ontwikkelingslanden en de voormalige communistische wereld een volwaardige plaats. De gewijzigde internationale constellatie vraagt om een actieve en solidaire internationale politiek.

Het bevorderen van vrede, respect voor mensenrechten en een wereldwijde duurzame ontwikkeling vormen de hoofddoelen van een goed buitenlands beleid. Verwezenlijking van deze doelen vereist internationale samenwerking op basis van gelijkwaardigheid. Daarom ook kiest GroenLinks voor Europese samenwerking die niet ophoudt bij de grenzen van de huidige Europese Unie. Alleen in een ongedeeld Europa kunnen de belangen van vrede, mensenrechten en milieu duurzaam worden behartigd.

Wat voor Europa geldt, is ook wereldwijd van toepassing. Meer dan ooit is duidelijk dat oplossingen die een substantieel deel van de wereldbevolking buitensluiten niet langer denkbaar zijn. De burgers in de rijke landen kunnen zich niet afsluiten voor de armoede in het Zuiden. De armen in het Zuiden weten beter dan voorheen dat de rijkdom in het Noorden hun ontwikkelingskansen beperkt.

Vanuit dat besef zal Nederland binnen de EU, maar ook daarbuiten, voortdurend bereid moeten zijn bondgenootschappen te sluiten met landen of groepen landen. Met deze landen kunnen onderdelen van het gewenste beleid worden verwezenlijkt. Voor de diplomatie betekent dit dat zowel binnen als buiten het EU-kader, meer dan nu het geval is, actief wordt geopereerd. Nu de Koude Oorlog beëindigd is, is het zaak de relatie met de Verenigde Staten (VS) opnieuw te doordenken. Het automatische bondgenootschap tussen de Westeuropese landen en de VS uit de laatste veertig jaar is minder vanzelfsprekend geworden.

1. Een nieuwe wereldorde

Het einde van de Koude Oorlog schept de mogelijkheid om een aantal belangrijke internationale vraagstukken aan te pakken. De bewapeningswedloop tussen de groot-

machten is tot staan gebracht. Hoewel misbruik van atoomwapens mogelijk blijft, is de dreiging van een allesverwoestende kernoorlog sinds enkele jaren verminderd. Ook zijn mensenrechten en democratie meer in het brandpunt van de belangstelling gekomen. En de Verenigde Naties (VN) kwamen steeds meer terecht in de rol van vredesstichter en vredeshandhaver.

Desondanks kan de internationale gemeenschap de hoge verwachtingen die door deze nieuwe situatie zijn gewekt niet waarmaken. Een daadkrachtige aanpak van de wereldwijde milieuproblemen blijft achterwege, de vele voornemens van de United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) in Rio de Janeiro ten spijt. De welvaartskloof tussen Noord en Zuid is onverminderd groot. Honderden miljoenen wereldburgers zijn bij oorlogssituaties betrokken of zijn slachtoffer van schendingen van mensenrechten.

Daar voegen zich nieuwe problemen bij. Het uiteenvallen van de voormalige communistische wereld leidt tot grote politieke spanningen, tot nieuwe armoede, tot extreem nationalisme en tot oorlogen van een uitzonderlijke wreedheid. Veel ontwikkelingslanden zijn, nu het einde van de rivaliteit tussen de grootmachten hen van hun geo-politieke belang heeft beroofd, veroordeeld tot een bestaan in de marge van de wereldgemeenschap.

Om de kansen van de nieuwe situatie te benutten en de nieuwe bedreigingen het hoofd te bieden, zijn nieuwe vormen van samenwerking nodig. Ons land dient krachtige initiatieven te ontplooien ter versteviging van de democratische internationale rechtsorde. Het is zaak deze inzet in de buitenlandse politiek goed zichtbaar te maken.

Machtsgelijkheid en gelijkwaardigheid tussen groepen mensen èn tussen mensen onderling is mede uitgangspunt van een nieuwe wereldorde. Speciale aandacht gaat uit naar de opheffing van verschillen in positie tussen mannen en vrouwen.

Kernpunten

draagvlak VN

1. De VN worden in staat gesteld een centrale rol te spelen bij het voorkomen en oplossen van conflicten tussen en binnen staten. Daartoe wordt het draagvlak van deze organisatie versterkt. Dit gebeurt onder meer door:
- uitbreiding van het aantal permanente leden van de Veiligheidsraad;
- vervanging van het vetorecht van de afzonderlijke leden van de Veiligheidsraad door besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid;
- verruiming van financiële middelen;
- stichting van centra voor bemiddeling en conflictoplossing in crisisgebieden;
- benoeming van een 'hoge commissaris voor de mensenrechten'.

militaire interventie

2. Doel van alle vormen van interventie is steeds het beperken of beëindigen van de schending van elementaire mensenrechten en het op gang brengen van een proces dat leidt tot de oplossing van een conflict. Om een militaire escalatie van een conflict te voorkomen, beschikken de VN over een vredesmacht.

toetsing

3. Het Internationaal Gerechtshof als hoogste internationaal rechtsprekend orgaan krijgt de bevoegdheid besluiten van de Veiligheidsraad te toetsen aan het VN-handvest, met name om misbruik van de Veiligheidsraad voor het 'recht van de sterkste' tegen te gaan.

democratisering

4. De internationale besluitvorming in het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de Wereldbank en andere internationale organisaties wordt, naar analogie van de meeste VN-organen en de GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), gedemocratiseerd door toepassing van het principe 'één land, één stem'.

ecologie

5. De ecologische dimensie van de internationale rechtsorde wordt versterkt door:
- de VN-commissie voor Duurzame Ontwikkeling om te vormen tot een 'ecologische veiligheidsraad';
- de UNEP (United Nations Environmental Program) een zwaarder gewicht te geven in de uitvoering van een grensoverschrijdend milieubeleid;
- de bevoegdheden van het Internationaal Gerechtshof in Den Haag uit te breiden.

2. Veiligheidspolitiek

De Koude Oorlog is voorbij, maar Europa is geen vredeszone geworden. Ook van een atoomvrije zone is nog lang geen sprake. We zitten bovendien opgescheept met de erfenis van de wapenwedloop: grote hoeveelheden wapentuig, wapenindustrieën, onbewoonbare nucleaire

testgebieden en het proliferatievraagstuk. Daarnaast hebben de veranderingen in Midden- en Oost-Europa tot allerlei nieuwe problemen geleid. Territoriale, etnische en economische conflicten vormen een ernstige bedreiging voor de vrede en veiligheid in Europa. De ontwikkelingen in Oost-Europa bepalen daarmee de toekomst van héél Europa.

Ook de verhoudingen in het Middellandse-Zeegebied en het Midden-Oosten brengen veiligheidsrisico's met zich mee. Niet alleen de Oost/West-as is van belang. Veel Europese problemen kunnen namelijk niet geïsoleerd worden van de Noord-Zuid-problematiek. De problemen in de genoemde regio's dienen via internationale samenwerking opgelost te worden. De ontwikkeling van een 'fort Europa' zou het politieke, economische en militaire conflictpotentieel slechts versterken.

Geen enkele Europese instelling is momenteel alleen in staat een oplossing te vinden voor de nieuwe veiligheidsrisico's. Vrede en veiligheid in Europa moeten daarom worden gebaseerd op een systeem van meerdere, met elkaar verbonden instituties: de CVSE (Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa), de EU, de Raad van Europa en de VN moeten elkaar aanvullen. De veranderde internationale situatie roept nieuwe uitdagingen op. Zij dwingt tot een fundamentele herbezinning op vroegere uitgangspunten. Tegelijk geldt ook nu dat in internationaal verband het uiterste moet worden gedaan om aan overbewapening en militair avonturisme een eind te maken.

Kernpunten

collectief veiligheidsstelsel

1. De NAVO en de WEU worden zo snel mogelijk opgeheven. In plaats daarvan komt er een pan-Europees collectief veiligheidssysteem van alle Europese landen. Dit nieuwe stelsel beschikt over de mogelijkheden tot preventie, beheersing en oplossing van conflicten tussen en binnen staten. Allerlei vormen van vreedzame regeling van geschillen worden geïnstitutionaliseerd door een bindend verdrag. Tevens worden regelingen getroffen voor het geval van agressie of het mislukken van vreedzame conflictoplossing. In dit systeem is het veiligheidsbeleid onderworpen aan democratische controle. De beste weg om dit veiligheidssysteem te bereiken, is de uitbouw van de CVSE tot een regionale veiligheidsorganisatie zoals genoemd in artikel 52 van het VN-handvest.

Nederlands leger

2. Na de totstandkoming van een Europees collectief veiligheidsstelsel gaat de Nederlandse krijgsmacht onderdeel uitmaken van een multinationale vredesmacht ter handhaving en eventueel herstel van de internationale rechtsorde. De bestaande strijdkrachten worden de komende jaren ingekrompen. De militaire dienstplicht verdwijnt. Het Nederlandse leger wordt omgevormd tot een snel inzetbare, adequaat uitgeruste vredesmacht, die kan worden ingezet bij het oplossen van regionale conflicten en bij het uitvoeren van humanitaire operaties van niet-militaire aard. Militaire operaties die tot doel hebben vrede af te dwingen met militaire middelen, zijn alleen toegestaan bij zeer ernstige schendingen van de mensenrechten of genocide. De Nederlandse strijdkrachten kunnen alleen worden ingezet in internationaal verband onder mandaat van de VN. Deze inzet wordt van geval tot geval door het Nederlandse parlement beoordeeld.

oefenterreinen

3. Oefenterreinen worden omgezet in natuurgebieden. Om te beginnen worden alle militaire activiteiten op de Veluwe en in het Waddenzeegebied stopgezet.

vredesdividend

4. De door de afgesproken bezuinigingen vrijkomende gelden (het 'vredesdividend') worden benut voor het bevorderen van de mondiale stabiliteit. Economische en ecologische steun aan Oost-Europa en het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) èn overdracht van middelen (geld en technologie) aan ontwikkelingslanden krijgen daarbij voorrang.

ontwapening

5. Nederland spant zich in EU- en VN-verband maximaal in om te komen tot een verbod op kernwapens, ingaande in 1995 en zodanig dat onderzoek naar, en bezit, produktie en beproeven van kernwapens en kernwapentechnologie verboden worden. Het Non-Proliferatie Verdrag (NPV), dat in 1995 afloopt, wordt in bovenstaande zin vernieuwd en wordt verplicht gesteld voor alle VN-lidstaten. De controle op uitvoering van het nieuwe NPV geschiedt door het internationaal atoomagentschap in Wenen (IAEA) en wordt uitgebreid tot alle civiele en militaire nucleaire faciliteiten. Wegens het gevaar van verspreiding van kernwapens en kernwapentechnologie vanuit de voormalige Sovjetunie naar andere landen, is internationale steun nodig ter voorkoming hiervan. De kernwapens in Nederland worden in elk geval vóór 1995 verwijderd.

wapenhandel

6. De wapenproduktie wordt tot een minimum beperkt. De

uitzonderingsbepaling voor de wapenindustrie in het EU-verdrag die ongelimiteerde overheidssteun toestaat, wordt geschrapt. De internationale wapenhandel wordt aan banden gelegd door een stringent stelsel van in Europees en, in een later stadium, in VN-verband verstrekte exportvergunningen. De nationale en internationale controle op wapenhandel wordt verregaand verbeterd en aangescherpt. Europese conversieprogramma's ten behoeve van de lidstaten en de landen van Midden- en Oost-Europa worden bevorderd en uitgebreid. Nederland exporteert geen wapens meer of onderdelen daarvoor, behalve ten behoeve van een vredesmacht van de Verenigde Naties of de CVSE.

Middellandse-Zeegebied

7. De problemen in het Middellandse-Zeegebied komen aan de orde op een speciale conferentie. Deze conferentie houdt zich bezig met gedeelde veiligheid, conflictbemiddeling en -oplossing, economische samenwerking, migratie, mensenrechten en ecologische veiligheid.

seksueel geweld

8. Systematische verkrachting en seksueel geweld als instrument in oorlogssituaties worden binnen de internationale rechtsorde aangemerkt als oorlogsmisdaad.

3. Ontwikkelingssamenwerking

Er gaapt nog altijd een economische kloof tussen Noord en Zuid. Er dient een massale wereldwijde inspanning ter bestrijding van armoede te worden gepleegd om deze kloof te verkleinen. Dat is niet alleen een morele opgave, maar ook een zaak van eigenbelang. Ecologisch evenwicht en vreedzame betrekkingen tussen staten zijn ondenkbaar zolang een miljard mensen aan de algemene welvaart geen deel heeft.

Nederland moet meer ontwikkelingshulp geven dan nu het geval is en ervoor zorgen dat die hulp vaker dan nu terecht komt bij de armsten in de ontwikkelingslanden. Echter, ontwikkelingssamenwerking is méér dan hulp. Het gaat bij bestrijding van armoede en verkleining van de welvaartskloof ook om rechtvaardige internationale handel, om een verregaande kwijtschelding van schulden, om politieke samenwerking ter bevordering van mensenrechten en democratie, en om een gezamenlijke aanpak van de mondiale milieuproblemen. Nederland kan in deze zaken méér doen dan het nu doet.

Het belang van 'zuivere hulp' daarentegen mag niet worden onderschat. Als de rijke landen zich aan de eigen in de VN gedane beloften houden, zou er jaarlijks meer dan honderd miljard dollar voor ontwikkelingslanden beschikbaar zijn. Daarmee zou een groot deel van het armoede- en milieuprogramma zoals dat op de UNCED-conferentie in Rio de Janeiro in 1992 is aanvaard, kunnen worden uitgevoerd. Helaas worden de afspraken nauwelijks voor de helft nagekomen en wordt er in de meeste westerse landen ook nog danig in de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking gesnoeid. Die trend moet worden gekeerd en Nederland zou daarbij voorop moeten lopen.

Ook de kwaliteit van de hulp kan worden verhoogd. Zij dient meer te worden gericht op het vervullen van elementaire menselijke behoeften en op het mondiger maken van de machtelozen. Het zou goed zijn de ontwikkelingshulp minder ten dienste te stellen van de economische belangen van de westerse bedrijven en het prestige van de lokale elites in het Zuiden. Met gerichte 'kwaliteitshulp' is tot nu toe veel bereikt. De voedselproduktie ging omhoog, de levensverwachting steeg en de alfabetisering is op grotere schaal ter hand genomen. Door de hulp beter op de armsten te richten, kan de effectiviteit ervan aanmerkelijk worden vergroot.

Kernpunten

hoogte ontwikkelingshulp

1. Nederland verhoogt de zuivere ontwikkelingshulp tot ten minste één procent van het Bruto Nationaal Produkt. Voor de posten op de begroting die niet tot de zuivere hulp gerekend worden, komen aparte gelden beschikbaar.

bevoegdheid minister

2. De minister van Ontwikkelingssamenwerking draagt de verantwoordelijkheid voor alle aspecten van de relatie tussen Nederland en de ontwikkelingslanden.

aparte fondsen

3. Er worden los van het ontwikkelingshulpbudget twee aparte fondsen ingesteld: één voor steun aan het GOS en de andere Oosteuropese staten, en één voor internationaal milieubeleid. Het geld voor de fondsen komt uit twee bronnen: het 'vredesdividend' en een nieuw in stellen energieheffing. Voor zowel de hulp aan Centraal- en Oost-Europa als voor de Nederlandse bijdrage aan het internationaal milieubeleid wordt een deel van het Bruto Nationaal Produkt gereserveerd. De gelden uit de twee fondsen worden met name gebruikt om lokale initiatieven en hulpprojecten van maatschappelijke organisaties van steun te voorzien.

bestedingscriteria

4. De Nederlandse ontwikkelingshulp richt zich in de eerste plaats op vervulling van de directe behoeften van de allerarmsten èn op vergroting van de macht en zeggenschap van gemarginaliseerde groepen. De bijzondere rol van vrouwen krijgt aparte aandacht. De landenkeus wordt bepaald door twee overwegingen: de mate van armoede, en de mate waarin het mogelijk is effectief aan armoedebestrijding te doen. Regeringen die systematisch de mensenrechten schenden, komen niet voor hulp in aanmerking. In dat geval wordt alleen via particuliere hulporganisaties gewerkt, terwijl de overheidshulp volledig wordt ontbonden.

5. De hulp via internationale organisaties wordt op het huidige niveau bevroren tot er meer inzicht is in de kwaliteit van de hulpverlening en er zo nodig maatregelen zijn genomen om die kwaliteit te verbeteren.

Europese afstemming

6. Nederland zet zich er actief voor in dat de hulpprogramma's van de EU-landen beter op elkaar worden afgestemd.

conventie van Lomé

7. Bij de beoogde herziening van de Conventie van Lomé ligt de nadruk op duurzame vormen van ontwikkeling, uitbouw van het democratiseringsproces, bescherming van de mensenrechten, slechting van handelsbarrières en bevordering van de handel tussen ontwikkelingslanden. Het Europees Parlement ratificeert het herziene verdrag.

handelsbevordering

8. Belemmeringen voor importen uit ontwikkelingslanden en uit Oost-Europa en het GOS worden in EU-verband ongedaan gemaakt. Bij de produktie van deze goederen neemt men de EU-richtlijnen op het gebied van milieu en arbeid in acht. Om de daarvoor benodigde investeringen te financieren, worden de reeds bestaande nationale en EU-hulpfondsen gebruikt.

9. De EU stopt de subsidiëring van de export van landbouwoverschotten. Alleen in het geval van acute voedseltekorten in ontwikkelingslanden wordt voedselhulp gegeven, bij voorkeur met voedsel dat in andere ontwikkelingslanden is ingekocht.

10. De EU voert een beleid gericht op de totstandkoming van stabiele wereldmarktprijzen voor primaire produkten uit ontwikkelingslanden.

ontwikkelingscontracten

11. Nederland geeft in bilaterale ontwikkelingsrelaties meer dan nu gebeurt inhoud aan de principiële gelijkwaardigheid van deze relaties. De afspraken worden gegoten in de vorm van zogeheten 'ontwikkelingscontracten'. In deze contracten gaan beide partijen verplichtingen aan op terreinen als milieu, hulpverlening, investeringen, technologieoverdracht, defensieuitgaven, mensenrechten, schuldsanering en onderlinge handel.

schuldenlast

12. Nederland voert een actief schuldkwijtscheldingsbeleid om in ontwikkelingslanden en de landen van Oost-Europa middelen vrij te maken voor armoedebestrijding en milieubeleid.

duurzame groei

13. Nederland en de EU scheppen ruimte voor duurzame groei in ontwikkelingslanden door het beslag dat de produktie en consumptie in het Noorden legt op de mondiale milieugebruiksruimte drastisch in te perken.

afspraken multinationals

14. Er worden duidelijke afspraken gemaakt met multinationale ondernemingen over arbeidsvoorwaarden, herinvestering van winsten, technologieoverdracht en internationale zeggenschap van ondernemingsraden.

4. Migratie

Nederland moet bereid zijn meer buitenlanders op te nemen. Dit is niet alleen wenselijk, maar ook – zonder al te grote problemen – mogelijk. Nederland is al een immigratieland en daar is niets bijzonders aan.

Volksverhuizingen zijn van alle tijden. Altijd zijn mensen schaarste en onderdrukking ontvlucht op zoek naar de plek waar het beter is. De komst van vreemdelingen op die nieuwe plek brengt altijd spanningen met zich mee. De oorspronkelijke bewoners reageren op de nieuwkomers veelal met het kunstmatig aandikken van de eigen identiteit. Dat kan leiden tot irrationele overdrijving en tot het buitensporig benadrukken van 'het eigene'. De kiem voor racisme is daarmee gelegd. Als de integratie van de migrant in de nieuwe samenleving doelmatig wordt aangepakt, kan de nieuwkomer ook een dynamiserende invloed hebben op het gastland. Op alle belangrijke niveaus van de maatschappij, tot in de dagelijkse cultuur aan toe, worden nieuwe antwoorden gevraagd. In plaats van voortdurend de vermeende nadelen van migratie te benadrukken, moet het beleid van de overheid juist de voordelen van migratie uitbuiten en de problemen die zij oproept zonder al teveel publiek vertoon in de praktijk bestrijden. Niets is effectiever dan

een verbetering van de positie van alle in Nederland levende migranten.

Wie meent dat de komst van migranten naar Nederland wordt beïnvloed door de manier waarop we hier met hen omgaan, heeft het bij het verkeerde eind. Migratiestromen hebben 'harde oorzaken'. Zolang extreme welvaartsverschillen, ecologische verwoesting, oorlog en onderdrukking niet tot het verleden behoren, zullen er mensen naar Nederland komen. Mensen zijn zich bovendien steeds beter van de verschillen in leefomstandigheden bewust en de mogelijkheden om grote afstanden te overbruggen nemen toe. Ook daarom zal het aantal migranten dat zich aan de grens meldt naar verwachting eerder toe- dan afnemen.

Zolang de oorzaken van migratie niet zijn weggenomen, moet Nederland zoveel mogelijk migranten toelaten. Nederland is niet vol. Vergeleken met de meeste andere rijke landen wonen hier relatief weinig buitenlanders. Juist in gebieden waar wèl veel buitenlanders en migranten wonen, is de tolerantie jegens hen bovendien vaak aanmerkelijk groter dan in de talrijke gebieden waar vrijwel uitsluitend autochtonen wonen.

De voordelen die de binnenkomst van migranten heeft voor de Nederlandse samenleving, zijn nog nauwelijks systematisch in de discussie en het beleid betrokken. Gunstige gevolgen zijn onder meer een evenwichtiger leeftijdsopbouw, het ontstaan van nieuwe vormen van bedrijvigheid, een betere bezetting van de arbeidsmarkt en een verrijking van de Nederlandse cultuur. Ook heeft integratiebeleid een gunstig effect op het vlak van het onderwijs en de volkshuisvesting.

Bij het toelatingsbeleid van migranten is internationale samenwerking een vereiste. Zo maakt Nederland momenteel reeds afspraken met EU-partners. Volstrekt ten onrechte richt die voornamelijk geheime samenwerking zich tot nu toe op het restrictiever maken van het beleid. Een eerlijke verdeling van lasten tussen landen vereist de ontwikkeling van objectieve, internationaal overeengekomen criteria, waarbij eventueel met verschillen per regio en beroepsgroep rekening gehouden wordt. Bovendien vereist een dergelijke lastenverdeling de erkenning van een internationale autoriteit voor de bindende toedeling van quota aan nationale staten. Ook de opvang in de regio wordt veel meer dan nu het geval is een zaak van internationale samenwerking. Dit vergt een ruime toepassing van de in de bestaande verdragen neergelegde regels van het internationaal asielrecht. Het beleid moet er op gericht zijn de grens van de opnamecapaciteit tot een maximum op te rekken.

Kernpunten

oorzaken migratie

1. Een actieve internationaal gerichte politiek neemt de oorzaken van migratie zoveel mogelijk weg. Deze politiek behelst:
- een harder optreden tegen schendingen van mensenrechten;
- de vergroting van de internationale bemoeienis met vredesstichting en -handhaving in brandhaarden;
- de uitbreiding van de steun aan ontwikkelingslanden ten bate van een gerichte investeringspolitiek, armoedebestrijding, het geven van onderwijs en voorlichting, het verlagen van de kindersterfte, het scheppen van werkgelegenheid en het voeren van milieubeleid.

asielrecht

2. Het in internationale verdragen vastgelegde individueel recht op asiel wordt ruimhartig toegepast. De momenteel hierbij aan vervoerders van asielzoekers toegedichte verantwoordelijkheid wordt ongedaan gemaakt.

3. Ten aanzien van slachtoffers van oorlog, onderdrukking of seksueel geweld volgt Nederland een actief uitnodigingsbeleid. De genodigden hebben recht op volledig staatsburgerschap met behoud van hun oorspronkelijke nationaliteit.

4. Niet-genode vluchtelingen die een beroep doen op het internationaal asielrecht, krijgen na een zorgvuldige procedure binnen zes maanden na de aanvraag uitsluitsel over de toekenning of afwijzing van de aanvraag. De beoordeling komt in handen van een breed samengestelde commissie. Tijdens de procedure krijgen asielvragers de mogelijkheid tot deelname aan sociale, educatieve en culturele programma's. Na de toekenning van de aanvraag hebben de betrokkenen dezelfde rechten als de vluchtelingen die op uitnodiging zijn binnengekomen.

5. Asielaanvragers die aan het einde van de procedure volgens het geldende asielrecht niet voor de vluchtelingenstatus in aanmerking komen, worden – net als in het huidige stelsel – op grond van humanitaire overwegingen in bepaalde gevallen tòch toegelaten.

6. Het grenshospitium wordt onmiddellijk gesloten.

7. De opvang van vluchtelingen in de eigen regio wordt finan-

ciëel en anderszins actief door de internationale gemeenschap ondersteund.

migratie

8. Immigranten kunnen op grond van economische overwegingen verzoeken om blijvende toelating. Ter beoordeling van de aanvraag speelt de, bij voorkeur in internationaal verband vastgestelde, opnamecapaciteit een beslissende rol.

9. Om de komst van migranten met economische motieven verantwoord te laten verlopen, voeren ambassades samen met de overheden van de betrokken landen een voorlichtingsbeleid. In Nederland wordt extra aandacht besteed aan voorlichting en educatie gericht op (re)migratie naar landen die immigranten goed kunnen gebruiken.

gezinshereniging

10. Het recht op gezinshereniging en -vorming blijft onverminderd van kracht. Deze rechten gelden voor zowel huwelijkse als niet-huwelijkse relaties en de kinderen daaruit. De aangebrachte beperkingen worden ongedaan gemaakt. Mensen die in het kader van gezinshereniging of relatievorming naar Nederland zijn gekomen, krijgen na een jaar een zelfstandige verblijfsvergunning. Mensen die in Nederland zijn toegelaten vanwege gezinsvorming en -hereniging, krijgen direct een zelfstandige verblijfsstatus.

integratie

11. De overheid bevordert door het onderwijs-, arbeidsmarkt- en huisvestingsbeleid de integratie van migranten in de Nederlandse samenleving.

'illegalen'

12. Ter bestrijding van een illegaal circuit waarin illegalen tegen laag loon onder slechte omstandigheden werken, worden de sancties voor koppelbazen en werkgevers verscherpt. Wanneer werkgevers betrapt worden, zijn ze verplicht de bij hen werkzame illegalen zes maanden loon te betalen en aan de overheid de uitzettingskosten van de illegale werknemer te vergoeden. Illegalen waarvoor sociale premies zijn afgedragen of die langer dan twee jaar in Nederland woonachtig zijn, krijgen recht op een verblijfs- en werkvergunning.

terugkeer

13. Afgewezen asielaanvragers krijgen juridische en consulaire ondersteuning bij hun verplichte terugkeer naar het land van herkomst. Regelingen die het (re)migreren afremmen of zelfs belemmeren, worden aangepast.

personenverkeer

14. Voor een bezoek aan Nederland worden geen onnodige belemmeringen opgeworpen. De kosten van visa en andere benodigde reisdocumenten gaan omlaag en het aantal ambassades en consulaten van Nederland wordt uitgebreid.

hoofdstuk 2 Over Europa

Van technocratie naar democratie

Nauwere Europese samenwerking is een logisch gevolg van de internationalisering van economie en politiek. In een tijd waar problemen een steeds internationaler karakter krijgen – denk aan milieu, migratie, sociaal beleid, wereldhandel – is de Europese Unie (EU) in aanleg een nuttig beleidsniveau. Het is een goede zaak dat er internationale organisaties met een geaccepteerde traditie zijn, hoe onvolmaakt misschien ook. Zij kunnen vaak beter dan de nationale staat nieuwe maatschappelijke uitdagingen snel en effectief beantwoorden. De EU kan een stabiliserende rol spelen, zowel op het Europese continent, als in de mondiale verhoudingen waar het gaat om handel, ontwikkelingssamenwerking, mensenrechten en monetaire politiek.

GroenLinks is een kritisch voorstander van verdergaande Europese integratie. Zij stelt de samenwerking als zodanig niet ter discussie. Wèl het tempo en de richting waarin deze zich ontwikkelt. Een Verenigde Staten van Europa zijn in de verste verte nog niet te bekennen. Maar een consequente keuze voor democratie op Europees niveau houdt een keuze in voor een federale in plaats van een intergouvernementele ontwikkeling. Federalisme betekent dat het Europese Parlement rechtstreekse besluiten neemt, terwijl er tevens frequent een 'terugkoppeling' plaatsvindt naar de nationale parlementen.

De Europese Gemeenschappen hebben een snelle ontwikkeling doorgemaakt. In 1987 ratificeerde het Nederlandse parlement de verdragswijziging die de interne markt met haar vrij verkeer van goederen, diensten, kapitaal en personen op 1 januari 1993 mogelijk maakte. Eind 1992 werd alweer de volgende verdragswijziging betreffende de Europese Unie, kortweg 'Maastricht', goedgekeurd. In het nieuwe verdrag krijgt de EU bevoegdheden op tal van nieuwe terreinen, zoals onderwijs, cultuur, veiligheidsbeleid en justitie. Zo is de EU uitgegroeid tot een beleidsniveau dat zich, op afstand, met vrijwel alle nationaal beleid bemoeit.

In Maastricht had ook de vraag aan de orde horen te zijn hoe de EU reageert op het einde van de Koude Oorlog. De nieuwe situatie na 1989 vraagt van de EU een heel nieuwe oriëntatie. In het verdrag van Maastricht is met de gewijzigde internationale omstandigheden geen rekening gehouden. Zo wordt er met geen woord gerept over constructief beleid met betrekking tot de nieuwe Oosteuropese democratieën.

Het verdrag van Maastricht is een slechte stap in de Europese integratie. De negatieve aspecten domineren de positieve. Het belangrijkste bezwaar is het gebrek aan democratie, het roemruchte 'democratisch gat'. Er bestaat een zwakke tot zeer zwakke parlementaire controle en besluitvorming. Bij de puur intergouvernementele sectoren – justitie, binnenlandse zaken, buitenlandse politiek en veiligheidsbeleid – is zelfs elke bemoeienis van het Europees Parlement afwezig. Dit is volkomen ontoelaatbaar.

Een ander groot bezwaar ligt in het feit dat de doelstelling van de EU nog altijd primair een economische is. Milieu- en sociaal beleid zijn ten onrechte ondergeschikt aan het bevorderen van de vrije concurrentie. De sociale politiek is uitermate mager en door een Engels veto niet eens in het verdrag zèlf opgenomen. Terwijl de afspraken om te komen tot een Economische en Monetaire Unie indirect een grote neerwaartse druk leggen op het systeem van nationale sociale zekerheid.

Een ander aspect is dat de eenzijdige nadruk op de inhoudelijke verdieping van de huidige EU van twaalf lidstaten ten koste gaat van een voortvarende aanpak van de uitbreiding van de EU, met name met Oosteuropese lidstaten. Mede hierdoor kan de instabiliteit in het Oosten van Europa in de toekomst ongewenste vormen aannemen.

Een volgend bezwaar ligt op het vlak van het buitenlands en veiligheidsbeleid. In het verdrag van Maastricht is de mogelijkheid geopend voor een eigen Europese defensiemacht op termijn. Bovendien is geen rol weggelegd voor de CVSE, die uitgaat van een breed veiligheidsconcept. Dit is een ongewenste ontwikkeling.

Tenslotte is er een 'democratisch gat' op justitieel vlak.

De 'Schengen-afspraken' worden 'opgewaardeerd' naar Europees niveau, maar zonder democratische controle. Daar komt bij dat de EU zich hiermee op het terrein van de burgerrechten begeeft. Een uiterst gevoelige materie.

1. De Verdragswijziging van 1996

In 1996 vindt een nieuwe wijziging van het EU-Verdrag plaats. Dit is bij uitstek de gelegenheid om de missers van het verdrag van Maastricht recht te zetten.

De volgende wijzigingen in het verdrag zijn gewenst: een volledige democratisering van de EU op alle beleidsterreinen en het versterken van de ecologische en sociale dimensie in de afspraken. Indien deze wijzigingen niet gerealiseerd worden, dient Nederland gebruik te maken van zijn vetorecht.

Kernpunten

democratisering Europees Parlement

1. Het Europees Parlement krijgt volwaardige wetgevende en controlerende bevoegdheden, waaronder het volledig budgetrecht.

grondwetgevende vergadering

2. Er wordt een grondwetgevende vergadering ingesteld bestaande uit vertegenwoordigers van het Europees Parlement en de nationale parlementen. Deze gaat de invoering van een Europese grondwet voorbereiden. De punten 3 t/m 8 horen daarin thuis alsmede een algemeen non-discriminatiebeginsel.

kiesrecht

3. Het Europees Parlement wordt verkozen volgens een uniforme kiesprocedure in alle afzonderlijke lidstaten op basis van evenredigheid en zonder kiesdrempel. Blokkades voor Europese partijvorming verdwijnen uit het kiessysteem.

4. Legaal in de EU wonende migranten van buiten de EU krijgen zowel passief als actief Europees kiesrecht.

Europese Commissie en Raad van Ministers

5. De uiteindelijke besluitvorming komt in handen van de Europese Commissie en het Europese Parlement in samenspel met de Raad van Ministers. De Raad van Ministers draagt niet meer de eindverantwoordelijkheid voor de politieke besluitvorming.

6. Het Europees Parlement krijgt de bevoegdheid om individuele Europese commissarissen te benoemen en naar huis te sturen.

referendum

7. Voor het hele EU-grondgebied wordt een Europees referendum ingevoerd voor zaken als verdragswijzigingen.

openbaarheid

8. Er komt volledige openbaarheid van informatie en besluitvorming in de EU.

Europese bank

9. De toekomstige Europese Centrale Bank wordt op afstand democratisch gecontroleerd.

buitenlands en justitieel beleid

10. De intergouvernementele samenwerking op het vlak van gemeenschappelijk buitenlands en justitieel beleid, inclusief het asiel- en visabeleid, wordt afgeschaft. Deze politiek wordt onderdeel van het op democratische wijze gecontroleerde beleid van de Europese Unie.

ecologische dimensie

11. In het milieubeleid van de EU worden minimumnormen vastgelegd. Lidstaten mogen altijd strengere normen invoeren of aanvullend milieubeleid voeren.

12. Zo snel mogelijk wordt het principe van de groentax in de EU ingevoerd. Begonnen wordt met een heffing op energie.

sociale dimensie

13. Er komen bindende voorschriften voor de oprichting van Europese ondernemingsraden. Deze voorschriften omvatten basisregels voor het democratisch functioneren van ondernemingen.

14. Voor sociale zekerheid worden minimumrichtlijnen uitgevaardigd afhankelijk van het Bruto Nationaal Produkt per hoofd van de bevolking in de afzonderlijke landen. In elk geval komen er normen voor de minimale hoogte van het minimumloon en de bijstand.

vestigingsplaats

15. Het Parlement wordt, evenals de Commissie en de Raad van Ministers, gehuisvest in Brussel.

fraude

16. De Europese Rekenkamer krijgt meer bevoegdheden om bestaande fraude met EU-gelden te bestrijden. De medewerkers van de anti-fraude-unit van de Europese Commissie krijgen volledige opsporingsbevoegdheden in de lidstaten.

2. Uitbreiding van de EU

Het is denkbaar dat er een EU van meerdere tempo's van eenwording ontstaat. In feite is dat in Maastricht al ten aanzien van Engeland en later in nog heviger mate Denemarken gebeurd. Een EU die steeds groter wordt, kan niet alles en iedereen in een keurslijf persen. De voortgang van het proces van Europese samenwerking hoort voorop te staan.

De komende jaren na de invoering van het verdrag van Maastricht moet het zwaartepunt vooral komen te liggen bij uitbreiding van het EU-lidmaatschap. En dan niet alleen met de kandidaten, waarmee al onderhandeld wordt – Zweden, Noorwegen, Finland en Oostenrijk – maar juist ook met Midden- en Oosteuropese landen. Terwille van de stabiliteit dáár is snelheid geboden. Hier moet een topprioriteit van de EU liggen.

Kernpunten

Oost-Europa

1. De samenwerking met Midden- en Oosteuropese landen krijgt voorrang. Op korte termijn komen democratische landen uit dit deel van Europa dan ook in aanmerking voor een lidmaatschap van de EU, ook als daarvoor langdurige overgangsregelingen nodig zijn.

beperkt lidmaatschap

2. Er komt een duidelijk omschreven basispakket met regels en verplichtingen die voor iedere lidstaat gelden. Daarnaast zijn er extra samenwerkingsmogelijkheden, die voorlopig alleen door die lidstaten benut worden die eraan toe zijn. Bij dit laatste valt te denken aan deelname aan de Europese Monetaire Unie.

federalisme

3. In het algemeen vraagt de voorziene forse uitbreiding van de EU om een versnelde ontwikkeling van de EU-democratie in federale richting. Dit voorkomt dat de EU onbestuurbaar wordt en verwatert.

Turkije

4. Voorwaarde voor de toelating van Turkije tot de EU is een aanzienlijke versterking van de democratie, een verbetering van de mensenrechtensituatie en het vinden van een vreedzame oplossing voor de positie van de Koerden in dat land.

3. Nationale opstelling en nationaal debat

Door de voortschrijdende samenwerking in de EU zijn er weinig beleidsterreinen meer waarin de nationale politiek autonoom is. Deze afnemende zelfstandigheid van de nationale staat – die in de praktijk gelijk opgaat met de binnenlandse decentralisatie van zijn bevoegdheden – is een onomkeerbaar proces met grote gevolgen voor burgers.

Nederland dient als onderhandelingspartner in de EU dan ook behoedzaam om te gaan met het overdragen van bevoegdheden. In ons land bestaat een vrij brede steun voor verdergaande Europese samenwerking, maar een kritisch en fundamenteel debat wordt niet gevoerd. De EU wordt – net als het weer – beschouwd als een zaak die ons overkomt. Met louter economisch nuttige gevolgen. Bovendien wordt te pas en te onpas het argument 'het moet vanwege Europa' in de nationale politiek gebruikt. Vooruitlopen op te verwachten ontwikkelingen, daar is niks op tegen, maar dan moet wèl eerst de politieke discussie over de wenselijkheid ervan plaatsgevonden hebben.

Kwalijk gevolg van het ontbreken van een publiek debat over Europese samenwerking is dat de Nederlandse burger nauwelijks op de hoogte raakt van wat Europa voor zijn of haar toekomst betekent of kan betekenen. Schaduwzijden van de eenwording als voortschrijdend milieubederf en uitholling van democratische en sociale rechten krijgen te weinig aandacht. Ook kan er angst ontstaan voor sterkere integratie. In een openbaar debat kunnen voor- en nadelen helder worden. En wordt ook duidelijk in hoeverre een begrip als 'nationale identiteit' bruikbaar is. En welk beleid nationaal moet blijven.

Het Europese integratieproces mag niet beperkt blijven tot het institutionele niveau: de 'civiele samenleving' dient er actief bij betrokken te worden. De versterking van de civiele samenleving en het bevorderen van contacten op het niveau van burgers, non-gouvernementele organisaties en steden zijn noodzakelijk om oplossingen voor een aantal urgente problemen tussen en binnen landen te vinden.

Kernpunten

correctief referendum

1. Bij de volgende verdragswijziging in 1996 vindt, nadat eerst de Tweede Kamer zich over de kwestie heeft uitgesproken, in

Nederland een beslissend correctief referendum plaats. Voorafgaand wordt een uitgebreid publiek debat over de Europese eenwording gevoerd.

samenwerking tussen landen

2. Om de Nederlandse positie in de EU te verstevigen, wordt in toenemende mate de samenwerking met andere lidstaten met gemeenschappelijke belangen gezocht, bijvoorbeeld in Benelux-verband.

nationale beleidscoördinatie

3. De coördinatie van het Nederlandse EU-beleid gaat van Buitenlandse Zaken naar Algemene Zaken, en komt dus onder directe verantwoordelijkheid van de minister-president te vallen. De departementen krijgen in voldoende mate de beschikking over EU-deskundigen.

Euregio's

4. De samenwerking in grensoverschrijdende verbanden als de zogeheten 'Euregio's' krijgt nieuwe impulsen. De regiovorming op Europese schaal wordt in het EU-beleid sowieso gestimuleerd, mede om Brusselse bureaucratie en een te sterk centralisme te voorkomen.

subsidiariteit

5. Voorkomen wordt dat 'subsidiariteit' (bepalen wat wel of niet op Europees niveau geregeld moet worden) leidt tot onterechte 'renationalisering' van zaken die echt op Europees niveau geregeld moeten worden, zoals een deel van het milieubeleid.

democratie op korte termijn

6. Zolang volledige democratisering nog geen werkelijkheid is, worden alle mogelijkheden die het gemis aan democratie verminderen, benut. Dat betekent:
- zoveel mogelijk openbaarheid in de Europese besluitvorming. Op zijn minst wordt geregeld dat de besluitvorming van Ministerraden en de Eurotop achteraf openbaar gemaakt wordt. Ook wordt de informatie van EU-instellingen eenvoudig toegankelijk voor maatschappelijke organisaties als patiënten- en consumentenplatforms en sociale bewegingen;
- het regelmatig houden van interparlementaire vergaderingen, bestaande uit leden van de twaalf nationale parlementen en het Europees Parlement. Het liefst worden deze vergaderingen belegd aan de vooravond van de halfjaarlijkse Eurotop van de regeringsleiders en de Franse president, zodat die rekening moeten houden met de gezamenlijke parlementaire opvatting. De ongewenste invoering van een 'dubbelmandaat' voor het nationaal en Europees Parlement is daarmee van de baan.

4. De EU en andere Europese organisaties

De EU speelt een leidende rol in het proces van Europese samenwerking. De EU stimuleert andere vormen van samenwerking binnen Europa die niet tot haar eigen bevoegdheden behoren.

Deze samenwerking dient een drieledig doel: versterking van de democratie, naleving van mensenrechten, intensivering van de culturele uitwisseling.

Kernpunten

veiligheidsbeleid

1. Op het vlak van het veiligheidsbeleid bevordert de EU de totstandkoming van een collectief veiligheidssysteem waaraan alle Europese landen deelnemen. Dat kan het beste gebeuren door een versterking van de CVSE als regionale veiligheidsorganisatie zoals bedoeld in het VN-handvest.

2. De EU voert geen eigen defensiebeleid. Om die reden verbreekt de EU de band met de WEU, waardoor deze organisatie overbodig wordt.

raad van Europa

3. De Raad van Europa speelt een belangrijke rol bij het verder ontwikkelen van een democratische structuur en cultuur in Midden- en Oosteuropese landen. De Europese Conventie van de Rechten van de Mens krijgt een zwaarder gewicht bij de totale rechtsontwikkeling in de EU. De EU treedt dan ook als directe ondertekenaarster toe tot deze conventie.

internationale organen

4. In die zaken waar de EU-lidstaten een gemeenschappelijk standpunt hebben in het buitenlands beleid, komt die ene stem ook tot gelding in internationale organen.

hoofdstuk 3 Over milieu

Van verspilling naar duurzaamheid

Nederland staat op een kruispunt. De komende jaren zal gekozen moeten worden welke weg we opgaan. Lukt het om de eenentwintigste eeuw in te gaan met een schoon milieu, een mens- en milieuvriendelijke economie en landbouw, een prettige leefomgeving en een florerende natuur? Plannen zijn er genoeg en het maatschappelijk draagvlak voor milieubeleid is groot. De kansen liggen voor het grijpen.

'Duurzame ontwikkeling' is het doel, zodat bij alle activiteiten rekening wordt gehouden met de behoeften van mensen elders in de wereld en van toekomstige generaties. Ondanks de consensus over het doel en alle fraaie plannen, zijn natuur en milieu er nog nauwelijks iets mee opgeschoten. Sterker nog, over de hele linie gezien zijn ze erop achteruitgegaan. Het autoverkeer, de mestoverschotten, de verdroging en het energieverbruik, ze nemen maar toe. Het doel om binnen één generatie een duurzame ontwikkeling te realiseren, lijkt een loze belofte te gaan worden.

Als er cruciale keuzes voor natuur en milieu nodig zijn, ontbreekt de politieke durf en laat de regering zich vooral leiden door economische korte-termijn-belangen. Van een samenhangend beleid, als het gaat om werkgelegenheid, milieu, investeringen en inkomens, is geen sprake. De terugval van de economie en de groei van de werkloosheid scheppen een klimaat voor eenzijdig economisch herstel. De 'hardere' ministeries (Economische Zaken, Verkeer en Waterstaat) duwen de 'zachtere' (VROM) van het politieke toneel. Bovendien is het beleid versnipperd over elkaar beconcurrerende ministeries. Ook in de Europese Commissie doet dit probleem zich voor. Verschillen in belangen en macht spelen een belangrijke rol. Sterkeren kunnen de milieulast afschuiven op groepen met een zwakkere positie, zoals bewoners van de Derde Wereld of toekomstige generaties. Of op de natuur. Beleid van de overheid zou juist afwenteling moeten voorkomen.

Het streven naar duurzame ontwikkeling geldt wereldwijd. Nú leggen we in het Noorden met een kwart van de wereldbevolking beslag op driekwart van de energie en grondstoffen (de zogenaamde 'milieugebruiksruimte'). Ook hebben we een onevenredig groot aandeel in mondiale milieuproblemen. Ons deel van de wereld is hoofdverantwoordelijk voor het broeikaseffect en de aantasting van de ozonlaag. De produktie en consumptie in het Noorden zullen dan ook omlaag moeten. Ook om de armsten in het Zuiden voor hun noodzakelijke ontwikkeling een ruimere toegang tot de milieugebruiksruimte te geven. Wil de grote wereldconferentie uit 1992 over milieu en ontwikkeling in Rio de Janeiro (UNCED) geen lege huls blijven, dan zullen de EU-lidstaten hun beloften aan het Zuiden snel moeten nakomen.

Voor het bereiken van een duurzame samenleving aan het begin van de volgende eeuw zijn drie zaken nodig:

- eindigheid (of schaarste) van milieugebruik moet als centraal begrip in de economie worden geïntroduceerd en in onze normen en waarden worden verankerd;
- de aanwezige milieugebruiksruimte dient tussen het Noorden en het Zuiden te worden herverdeeld;
- de economie moet een kringloopeconomie worden en meer georiënteerd zijn op nationale en regionale ontwikkeling dan op de wereldmarkt.

Dit betekent dat ons huidige economisch systeem ingrijpend zal moeten veranderen. Vervuilen kost nu bijna niets. Het gebruik van grondstoffen en milieu is veel te goedkoop. Arbeid is daarentegen te zwaar belast. De keuze voor duurzame ontwikkeling in de economie zal zorgen voor de groei van milieuvriendelijke produktie,terwijl de dienstensector en het culturele leven een nieuwe impuls krijgen. Ook zal 'groene modernisering' nieuwe werkgelegenheid scheppen, in veel gevallen meer dan bij het huidige beleid.

Vervuilende bedrijven zullen hun produktie moeten inkrimpen of omvormen. Zij leveren nu een grote bijdrage aan het nationale inkomen. Het Nederlandse exportpakket bestaat voor het grootste deel uit 'vuile' produkten uit deze sector, de chemie, de metaal, het

transportwezen en de land-en tuinbouw. Een effectief milieubeleid zal uitmonden in een ingrijpende hervorming van de economische structuur. Dit kan op korte termijn daling van de economische groei tot gevolg hebben. Een snelle 'groene omschakeling' levert op wat langere termijn echter juist economische voordelen op. Want ook andere landen zullen dezelfde weg moeten afleggen. Een schoon milieu is immers een noodzakelijke basis voor een gezonde economie. De landen die achteroplopen, zullen de schonere technologie moeten kopen van de landen die vooroplopen. Op die voorsprong kan een belangrijk deel van de Nederlandse concurrentiekracht steunen. Ook voorkomt een stevig milieubeleid nú dat straks de milieulasten torenhoog stijgen. De conclusie kan niet anders zijn dan dat op langere termijn de ecologische vernieuwing een noodzakelijke voorwaarde is voor de vitaliteit van de economie.

1. Naar een groen belastingstelsel door lastenverschuiving

Een toenemend aantal mensen laat uit bezorgdheid het milieu een rol spelen in het koopgedrag. De consument wordt hiervoor echter nauwelijks beloond. Vaak kost een milieuvriendelijk huishouden zelfs meer geld en meer tijd. Dat werkt ontmoedigend.

Dat geldt ook voor bedrijven. Soms investeren zij flink in milieuvriendelijke produktieprocessen en technologie. Ook dat kost veel geld, dat niet snel terug kan worden terugverdiend. Dat is de reden waarom bedrijven meestal ecologische investeringen achterwege laten. Immers, de concurrenten doen het ook niet.

Milieuvriendelijk gedrag moet meer beloond gaan worden, terwijl milieuvijandige consumptie en produktie juist meer belast dienen te worden. Het huidige belastingstelsel moet daarom in het teken van ecologische doelstellingen komen te staan.

Kern van de 'ecologisering' van het belastingstelsel is de verschuiving van lasten van arbeid naar kapitaal en grondstoffen. Dit zal resulteren in een forse verhoging van de prijzen van grondstoffen en energie èn van de prijs van milieuschadelijke produkten. Doel is vermindering van de milieuschade en ontwikkeling van schone(re) alternatieven. Van verlaging van de lasten op arbeid zal een positief effect uitgaan op de werkgelegenheid en op de kwaliteit van arbeid en milieu.

Milieubeleid mag de tweedeling in de samenleving niet verder vergroten. Zo nodig moeten alternatieve voorstellen ontwikkeld worden die de sociale tegenstellingen niet vergroten, maar wèl ten minste hetzelfde milieu-effect opleveren.

Kernpunten

milieu boven geld

1. Bij botsende belangen zijn overwegingen van economische ontwikkeling en overheidsfinanciën ondergeschikt aan de keuze voor het instandhouden van natuur en milieu.

lastenverschuivingsnorm

2. Rekening houdende met economische beperkingen vindt de ecologisering van de belastingheffing geleidelijk plaats. In de komende kabinetsperiode wordt een collectieve lastenverschuivingsnorm van twee à vier procent van het Nationaal Inkomen gehanteerd. Stapsgewijs gaan de belastingen op arbeid omlaag en de belastingen op milieugrondslag omhoog.

groentax

3. Er komt een 'groentax', liefst meteen in EU-verband. De groentax is een stelsel van heffingen op milieuonvriendelijke produkten en schaarse grondstoffen. Die worden duurder en daarmee onaantrekkelijker. Er wordt begonnen met een groentax op energie, grondwater, afval, nutriënten, bestrijdingsmiddelen en nader aan te wijzen grondstoffen. De instelling van een groentax voor milieuonvriendelijke produkten en niet-hernieuwbare grondstoffen is echter niet het einddoel. Uiteindelijk gaat het om het drastisch terugdringen van het gebruik van milieuonvriendelijke produkten en niet-hernieuwbare grondstoffen door – indien mogelijk – milieuvriendelijke produkten en hernieuwbare grondstoffen.

grondwaardeheffing

4. Om de schaarse ruimte efficiënter te benutten en het ontstaan van meer 'groene ruimte' te stimuleren, wordt er een grondwaardeheffing op bebouwde grond, infrastructuur en onroerende goederen ingevoerd.

gemeentelijke heffingen

5. Door gebruikers opgebrachte milieuheffingen worden geheven volgens het principe 'de vervuiler betaalt'. Zo worden de rioolheffing en de waterzuiveringsheffing onderdeel van het watertarief. Vastrechten bij energie- en waterleveringen worden afgeschaft. De afvalstoffenheffing wordt onderdeel van een heffing per vuilniszak of er wordt een gelijksoortige oplossing gekozen. Experimenten op dit terrein worden uitgebreid. De onroerend-zaakbelasting wordt drastisch herzien. De ge-

meenten zijn vrij in het bepalen van de tariefstelling. De onroerend-zaakbelasting krijgt een bredere grondslag, waardoor meer vormen van ruimtegebruik, waaronder de glastuinbouw en alle onroerende zaken, eronder komen te vallen.

de BTW 'groenen'

6. In EU-verband wordt de Belasting Toegevoegde Waarde (BTW) gewijzigd. De tariefsindeling van goederen en diensten wordt afhankelijk van de milieu-effecten. Zo komen reparaties onder het lage tarief te vallen. Dat laatste is ook goed voor de werkgelegenheid.

subsidiestop

7. Er komt in Nederland en in de EU een stop op subsidies voor milieuonvriendelijke activiteiten, ook als die buiten het grondgebied van de EU plaatsvinden. Bedrijven die betrapt worden op bewuste overtreding van milieuregels verliezen het recht op overheidssubsidies en worden bestraft.

besteding opbrengsten

8. De opbrengsten van de groentax worden in het kader van de lastenverschuiving voor het grootste deel gebruikt om de belastingen op arbeid te verlagen. Een ander deel van de opbrengst garandeert bij een milieuvriendelijk consumptiegedrag de lage inkomensgroepen behoud van koopkracht. Tenslotte is een deel van de opbrengsten bestemd voor milieufondsen ten behoeve van de Derde Wereld en Oost-Europa en voor het vullen van een 'fonds voor duurzame ontwikkeling' dat in ecologische modernisering investeert.

overheidssturing

9. Een snelle 'groene omschakeling' van de economie kan via een beïnvloeding van de markt en de consumptie van bedrijven en huishoudens èn door een verlegging van de lasten en de subsidies, maar ook door een rechtstreekse sturing van de produktie door overheidsinvesteringen in het milieu. Investeringen in de gewenste groeisectoren worden aangemoedigd, in de krimpsectoren worden deze verminderd.

fonds voor duurzame ontwikkeling

10. Voor een snelle 'groene omschakeling' van de economie zijn naast de lastenverschuiving veel investeringen nodig in onder meer het openbaar vervoer, milieuvriendelijke woningbouw, bodemsanering, riolering, energiebesparing, hergebruik, ecologische landbouw en milieutechnieken.
Uit een 'fonds voor duurzame ontwikkeling' worden deze investeringen mede gefinancierd. Het wordt ondergebracht bij een 'duurzame ontwikkelingsbank'. Dit is een samenwerking tussen overheid en financiële wereld. Het fonds staat garant voor leningen of verstrekt leningen om milieuvriendelijke ontwikkelingen te stimuleren. Het fonds wordt gevuld via particuliere beleggingen (deelnemingen en eco-obligaties) èn door bijdragen van de overheid en derden. Het Infrastructuurfonds en Industriefonds worden bij het fonds voor duurzame ontwikkeling ondergebracht. Uit het fonds worden investeringen gesteund die duurzame ontwikkeling bevorderen. Aangezien alle genoemde opbrengsten onzeker zijn, staat de overheid garant voor de omvang van het fonds. Deze moet voldoende zijn om de genoemde investeringen te kunnen financieren, voorzover zij niet door het bedrijfsleven op eigen initiatief gedaan worden. De exacte omvang van het fonds en zijn verwachte groei worden bij de instelling ervan berekend door deskundige milieu-instituten van de overheid. Controle van het fonds vindt onder andere plaats door de belangrijkste milieuorganisaties en andere maatschappelijke organisaties.
Het ontwikkelingsperspectief dat aan dit fonds en deze bank meegegeven wordt, is niet alleen het (helpen) realiseren van de genoemde directe milieu-investeringen, maar ook het verlenen van hulp bij de verschuiving van investeringen tussen de sectoren van de economie. Nederland zet zich ervoor in om zo'n fonds ook op EU-niveau in te voeren.

2. Een groen urgentieprogram

Om een 'ecologische ommekeer' te bewerkstelligen, is een groen belastingstelsel onvoldoende. In een aantal sectoren is de nood zo hoog gestegen dat een forse koersverlegging noodzakelijk is. In de komende regeerperiode heeft de aanpak van de volgende zes sectoren prioriteit: industrie, energie, verkeer, afval, landbouw en visserij, natuur.

In deze sectoren staan ons de grootste uitdagingen te wachten. Legio zijn de oplossingen, maar ook legio de problemen. In de energiesector worden op grote schaal niet-hernieuwbare energiebronnen gebruikt met als gevolg de toename van het broeikaseffect. Het autoverkeer veroorzaakt luchtvervuiling, maar ook enorm ruimtebeslag, aantasting van de natuur, onaanvaardbare geluidsoverlast èn een groot aantal doden en gewonden. Het vliegverkeer slurpt energie en resulteert in luchtvervuiling en geluidshinder. De afvalbergen die het gevolg zijn van onze wijze van produceren en consumeren, zorgen voor ernstige vervuiling van bodem, lucht en (drink)-water. De landbouw, vooral de superintensieve Nederlandse, kent als grootste problemen teveel mest en teveel bestrijdingsmiddelen. Het natuurbeheer wordt almaar duurder. Bovendien worden natuur en landbouw steeds

meer gescheiden.

GroenLinks stelt een 'urgentieprogramma' voor zes maatschappelijke sectoren voor. Daarin wordt geschetst langs welke lijnen op deze gebieden een 'groene doorbraak' tot stand kan komen.

ALGEMEEN

CO_2-uitstoot

1. In de volgende kabinetsperiode vindt een reductie plaats van de CO_2-uitstoot met 2 tot 3 procent per jaar ten opzichte van 1990. Het uiteindelijk doel is een totale reductie met 60 procent in 2010.

bevolkingsgroei

2. Om overbevolking tegen te gaan, wordt de bevolkingsgroei afgeremd. In alle landen wordt het geboortecijfer verlaagd. Dit kan door:
- in het Noorden financiële regelingen die de bevolkingsgroei opvoeren te beperken;
- in het Zuiden programma's te steunen of te ontwikkelen voor het geven van onderwijs en voorlichting, het scheppen van werkgelegenheid (vooral voor vrouwen) en het bestrijden van armoede.

natuur en landschap

3. Het ruimtelijk ordeningsbeleid wordt een belangrijker middel om natuur en milieu te verbeteren. Economie, verkeer en landbouw worden afgestemd op de eisen van duurzame ontwikkeling.

versterking ministerie van VROM

4. Alle ministeries krijgen als hoofddoel duurzame ontwikkeling. Het ministerie van VROM krijgt een veel zwaardere positie in het kabinet, gelijk aan die van het ministerie van Financiën. Het zal het beleid van alle ministeries toetsen aan de doelstelling van duurzame ontwikkeling. Beleid dat niet aan de toets van duurzaamheid voldoet, wordt 'teruggefloten'.

A. industrie

terugdringing vervuiling

5. Het beleid is erop gericht om over 25 jaar de industrie milieuvriendelijk te laten produceren. Op weg daarheen wordt de uitstoot van schadelijke stoffen in de jaren tot 2000 zeer sterk verminderd. Duurzame produkten en produktie worden in Nederland en de EU gestimuleerd door invoering van 'integraal ketenbeheer'.

instrumenten

6. Door een groentax, normstelling en het afkondigen van geen verboden wordt het produktieproces schoner gemaakt en het verbruik van niet-hernieuwbare grondstoffen teruggedrongen. Dit gebeurt door de kwaliteit van produktie en produkten te verbeteren. Er komt produktie die minder materialen vereist. Produkten worden duurzamer. Ze gaan daardoor langer mee en zijn beter te repareren. Andere instrumenten zijn de recycling van materiaal, het 'groenen' van de BTW en het instellen van verboden en heffingen op bijvoorbeeld chloorprodukten.

produktbeoordeling

7. Aan de hand van een systeem van milieukeuren wordt voor steeds meer produkten en produktgroepen de mate van milieuvriendelijkheid vastgesteld. De schoonste produkten worden fiscaal bevoordeeld via de BTW.

milieuzorgsystemen

8. Voor bedrijven wordt een milieuzorgsysteem ingevoerd. Begonnen wordt met de vanuit milieuoogpunt meest risicovolle bedrijven. Bijzondere aandacht gaat uit naar de beperking van afvalstromen en het energieverbruik èn naar het gebruik van duurzame technologie.

B. energie

energieheffing

9. Het energieverbruik daalt drastisch. Daartoe worden de volgende maatregelen getroffen:
- invoering van een hoge, regulerende energieheffing (oftewel een groentax) op schaarse of schadelijke energiebronnen. Daar dit tot nu toe niet in EU-verband is gelukt, begint Nederland zèlf met de invoering hiervan, zo mogelijk samen met die EU-landen die mee willen doen. De regulerende energieheffing is afhankelijk van het verbruik, zowel bij groot- als kleinverbruik. Zij treft kleine verbruikers niet zwaarder dan grote verbruikers;
- geleidelijke afbouw van overheidssteun aan energie-intensieve bedrijfstakken (zoals de glastuinbouw en aluminiumproduktie).

investeringen

10. Er vinden forse investeringen plaats in energiebesparing en stimulering van hernieuwbare energiebronnen. Deze worden betaald uit de energieheffing en het nieuw op te richten

fonds voor duurzame ontwikkeling. De investeringen zijn nodig voor:
- voorlichting door de overheid en de woningbouwcoöperaties over energiezuinig consumeren;
- voorfinanciering bij energiebesparingsprojecten;
- efficiëntere elektriciteitsproduktie;
- subsidies voor energiezuinig bouwen en isolatie van bestaande woningen;
- een omvangrijk stimulerings- en onderzoeksprogramma voor (efficiëntere) benutting van zonne-, wind-, water-, aardwarmte- en bio-energie;
- isolatie van alle huizen in Nederland. Ook komen in alle huizen spaarlampen en waterbesparende systemen. Hiervoor wordt per gemeente een concreet uitvoeringsplan opgesteld.

kernenergie

11. Er worden geen nieuwe kerncentrales in Nederland gebouwd, de bestaande gaan dicht. Het EU-beleid voorkomt dat lidstaten nieuwe kerncentrales bouwen en zorgt voor de sluiting van bestaande centrales en opwerkingsfabrieken. Verder onderzoek wordt gestopt. Het Euratom-verdrag komt te vervallen. Het EU-beleid geeft actieve steun aan Oost-Europa om zo snel mogelijk ook daar de kernenergie-industrie af te bouwen en over te schakelen op duurzame energiebronnen. Voorrang in dit steunbeleid wordt gegeven aan het stilleggen van de meest gevaarlijke kerncentrales. De steun wordt verleend zonder winstoogmerk.

C. verkeer

mobiliteit

12. De mobiliteitscultuur wordt omgebogen. De toename van transport van grondstoffen en produkten wordt tegengegaan. Maatregelen die transport en autogebruik bevorderen, worden herwaardeerd. Dit geldt ook voor het transport van personen en het gebruik van het openbaar vervoer. Planologische beslissingen worden zo genomen dat de noodzaak tot mobiliteit vermindert. Individuele burgers worden aangespoord hun reisgedrag te veranderen. Mensen gaan wonen waar ze werken of gaan werken waar ze wonen. Reiskosten worden niet langer vergoed door de werkgever, maar een verhuisplicht wordt niet opgelegd.
Omdat mobiliteit een economisch belang dient en een sociale verworvenheid is, wordt ervoor gewaakt dat bepaalde groepen niet uitgesloten of onevenredig sterk beperkt worden in hun sociale verkeer. Openbaar vervoer blijft ook voor de laagste inkomensgroepen betaalbaar en bereikbaar. Daar waar dat (nog) niet het geval is, wordt het gelijkwaardig recht op mobiliteit gegarandeerd.

fietsverkeer

13. De fiets krijgt als dagelijks vervoermiddel – ook voor het woon/werk-verkeer meer voorrang. Dit betekent onder meer:
- forse uitbreiding van bewaakte stallingen, met name bij 'publieksaantrekkende voorzieningen' in het centrum van steden en dorpen en rond stations;
- vergroting van de mogelijkheden voor het meenemen van fietsen in het openbaar vervoer;
- de aanleg van snelle, comfortabele fietsroutes (binnen en tussen steden);
- de totstandkoming van autovrije binnensteden;
- de verbetering van de bereikbaarheid van natuurgebieden voor fietsers en wandelaars en de vergroting van de ontoegankelijkheid van deze gebieden voor auto's.

De landelijke overheid speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van het beleid door initiatieven te nemen, maar ook door een forse uitbreiding van het budget voor fietsvoorzieningen. Dit budget wordt gevonden door de autoparkeertarieven te verhogen en de bouw van nieuwe snelwegen en tunnels achterwege te laten.

veiligheid

14. De veiligheid van de fietser en de voetganger wordt verbetered door de verkeersstromen tussen langzaam en snel verkeer beter te scheiden. Voor gehandicapten worden extra voorzieningen getroffen. Bij de inrichting en herinrichting van de gebouwde omgeving wordt sterk rekening gehouden met de belangen van fietsers en voetgangers.

openbaar vervoer

15. Het openbaar vervoer wordt uitgebreid en de kwaliteit verbeterd door het trendbreukscenario 'Schoon op weg' van de milieuorganisaties uit te voeren. Het wegenfonds dient als financiering. Het beleid om de ten laste van het rijk komende exploitatietekorten te beperken door tariefsverhogingen of vermindering van de dienstverlening wordt beëindigd.
De prijzen van het openbaar vervoer worden verlaagd. Zij stijgen niet meer dan de inflatie. De mobiliteit van mensen met lage inkomens daalt niet meer dan die van andere groepen. De bezuinigingen op het stads- en streekvervoer worden stopgezet. In plaats daarvan komt er een investeringsprogramma.
Voor het openbaar vervoer in landelijke gebieden wordt een 'minimumbereikbaarheidsnorm' ingesteld. Het NS-plan 'Rail 21' wordt versneld uitgevoerd om knelpunten zo spoedig mo-

gelijk op te heffen. Er worden geen stations gesloten. Onderzocht wordt of oude lijnen opnieuw in gebruik genomen kunnen worden, hetzij als trein-, hetzij als lightrail- of sneltramlijn. Hogesnelheidsspoorlijnen komen bij voorkeur langs bestaande (spoor)wegtracés te liggen maar worden in elk geval op een landschappelijk aanvaardbare manier aangelegd. Er komt geen Hogesnelheidslijn dwars door het groene hart van de Randstad.

autoverkeer

16. Het autoverkeer neemt drastisch af door maatregelen te treffen die het autobezit en autogebruik verminderen:
- de maatschappelijke kosten door onder anderen onveiligheid, ruimtebeslag en luchtverontreiniging worden doorberekend in de kosten van de mobiliteit (bijvoorbeeld in de benzineprijs);
- de motorrijtuigenbelasting wordt verhoogd;
- eens per maand komt er een autoloze zondag;
- nader te bepalen vormen van 'prijsrijden' worden ingevoerd;
- het aantal parkeerplaatsen wordt verminderd en het parkeren wordt duurder gemaakt;
- ondernemingen worden verplicht een 'werknemersvervoersplan' op te stellen, waarin mogelijkheden van collectief personeelsvervoer worden onderzocht;
- (lease)auto's van de zaak worden zwaarder belast;
- er komt een verbod op nieuwe auto's met een brandstofverbruik dat lager is dan 1:10;
- er komen meer autovrije en autoluwe gebieden, zowel in binnensteden als in woonwijken;
- er worden geen nieuwe autowegen aangelegd;
- de maximumsnelheid gaat omlaag, variërend van 30 km (grote delen van de bebouwde kom) tot 100 km per uur op autowegen.

goederenvervoer

17. Het transport van grondstoffen en produkten wordt drastisch teruggedrongen. Goederenvervoer over de weg en door de lucht wordt beperkt. Bij de ontwikkeling van transeuropese netwerken voor infrastructuur wordt absolute voorrang gegeven aan vervoer per rail en water. Op Europees niveau worden alle sociale en milieukosten in de vervoersprijs doorberekend. Aanleg van een Betuwe-spoorlijn is een belangrijk middel om het sterk groeiende vrachtautoverkeer naar het Duitse achterland tegen te gaan, de groeiende uitstoot van CO_2 te voorkomen en de verbreding van Rijksweg 15 overbodig te maken. Indien aanleg plaatsvindt, gebeurt dit op basis van een milieuvriendelijke variant die overlast voor de omgeving voorkomt. De spoorlijn wordt zoveel mogelijk ondergronds aangelegd. Gelijktijdig worden maatregelen getroffen voor een flinke vermindering van het vrachtautoverkeer over de weg.

binnenscheepvaart

18. Om het voortbestaan van de kleine binnenscheepvaart te waarborgen en oneerlijke concurrentie tegen te gaan, wordt het bestaande stelsel van evenredige vrachtverdeling (toerbeurtsysteem) in de wet vastgelegd.

distributieknooppunten

19. Er worden distributieknooppunten aangelegd en er komen experimenten met nieuwe vormen van goederenvervoer door buizen.

vliegverkeer

20. Vliegen wordt duurder door het invoeren van accijns, milieuheffingen en BTW op kerosine en vliegtickets. Nederland neemt het initiatief tot herziening van het Verdrag van Chicago, dat bovenstaande financiële maatregelen in de weg staat. Het vliegen binnen Europa wordt tegengegaan. In Europees verband komt er een extra milieuheffing op vluchten binnen Europa.
Schiphol ontwikkelt zich tot een rail-luchthaven. Een Europees net van hoge snelheidstreinen wordt versneld aangelegd als alternatief voor vliegen binnen Europa. De uitbreiding van Schiphol met een voorziene verdubbeling van de vluchtbewegingen gaat niet door. Het aantal vliegbewegingen wordt verminderd. Daartoe wordt in ieder geval het vliegen binnen Europa binnen een afstand van 300 km verboden en worden in ieder geval ook vliegshows, reclamevluchten, recreatieve rondvluchten en vluchten met spuitvliegtuigen (bestrijdingsmiddelen) verboden. Regionale vliegvelden worden gesloten.

D. afval

preventie

21. Het beleid wordt zoveel mogelijk gericht op het voorkomen van afval. Dit beleid bevat de volgende elementen:
- een verbod op pvc-, blister- en blikverpakkingen;
- een combinatie van uitbreiding van statiegeldsystemen en invoering van een terugnameplicht voor producenten;
- invoering van milieuheffingen op verpakkingen waarvoor bovenstaande instrumenten niet hanteerbaar zijn (zoals kartonnen drankpakken).

gescheiden inzameling

22. Om maximaal hergebruik mogelijk te maken, vindt ge-

scheiden inzameling aan de bron van alle afvalstromen plaats (ook die van chemisch afval). De huidige stort- en verbrandingscapaciteit breidt zich niet verder uit. Afvalverwerking door voorscheiding en vergisting wordt gestimuleerd.

verbod

23. In EU-verband wordt de inname van chemisch afval bevorderd en komt er een verbod op export van alle chemisch en radioactief afval waarvan niet duidelijk is of het op verantwoorde wijze wordt verwerkt.

bodemsanering

24. Het beleid van bodemsanering wordt versneld uitgevoerd. Verontreinigde bodems worden op termijn volledig gereinigd.

slib

25. Het in mondingen van rivieren en in havens gelegen slib wordt verwijderd en zodanig opgeslagen dat wanneer verwerkingsmethoden operationeel zijn, hiertoe overgegaan kan worden.

E. landbouw en visserij

omschakeling

26. Duurzame, biologische landbouw waarin geen kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen worden gebruikt, is een wenselijk model voor de EU-landbouw als geheel. De omschakeling wordt in een termijn van vijftien jaar gerealiseerd, en leidt tot extensivering en lagere fysieke opbrengsten per dier per hectare. Het proces van afkalving van werkgelegenheid in de landbouw wordt hiermee tot staan gebracht.

EU-landbouwbeleid

27. Het EU-beleid dat streeft naar schaalvergroting en specialisatie wordt stopgezet. In plaats daarvan wordt gestreefd naar een regionalisering van de voedselvoorziening en het landbouwbeleid. Akkerbouw en veeteelt worden herintegreerd en er komt een ruimer teeltplan.

inkomens

28. Er komt geen uniforme prijs van landbouwprodukten voor de hele EU en de prijzen worden ook niet verlaagd tot het niveau van de wereldmarkt. Er wordt ruimte geschapen voor een regionaal of nationaal prijs- en inkomensbeleid door middel van:
- betaling van ecologisch en sociaal verantwoorde prijzen;
- verlening van inkomenstoeslagen voor boeren die op basis van beheerscontracten werkten;
- financiële ondersteuning van bedrijven die extensiveren of overschakelen op biologische produktie;
- bevordering van de afzet van biologische produkten door voorlichting aan de consument en afkondiging van belastingmaatregelen zoals het nultarief voor biologische landbouwprodukten;
- verstrekking van subsidies voor extensieve landbouw in afgelegen gebieden in de EU.

overschotten

29. De overschotproduktie wordt afgebouwd door:
- beëindiging van exportsubsidies voor het dumpen op de wereldmarkt;
- quotering van de produktie van de belangrijkste landbouwprodukten. Dit heeft de voorkeur boven braaklegging;
- instelling van een importheffing op veevoer mede om de lokale voedselproduktie in het Zuiden te versterken;
- het tegengaan van dumping op de EU-markt van produkten die niet voldoen aan de kwaliteitstoets met betrekking tot milieu en arbeid;
- extensivering van de produktie middels de invoering van een groentax op kunstmest, bestrijdingsmiddelen en krachtvoer.

mest

30. Zowel regionaal als internationaal wordt de mineralenbalans in de landbouw in evenwicht gebracht. Dit betekent dat op korte termijn de mestproduktie en mineralenverliezen flink dalen. Produktie en gebruik van kunstmest worden tot een minimum beperkt. Het overschot aan dierlijke mest gaat omlaag door inkrimping van de veestapel. Zolang de mineralenbalans in een regio een overschot vertoont, is een systeem van onverhandelbare mestquota onvermijdelijk. Doel van deze maatregelen is de mestgift in het jaar 2000 te beperken tot wat het gewas kan opnemen (evenwichtsbemesting). Een sociaal-verantwoorde sanering van veebedrijven in de omgeving van natuurgebieden wordt systematisch aangepakt en gefinancierd door heffingen op grondstoffen voor en produkten van de intensieve veehouderij.

vlees

31. In het Noorden wordt de vleesconsumptie teruggedrongen. Via heffingen op krachtvoer en via het BTW-mechanisme wordt de vleesprijs verhoogd. Daarnaast geeft de overheid voorlichting over de voordelen van minder vleesgebruik.

vervoer van slachtvee

32. Het wordt in Europees verband verboden om levend slachtvee over een grotere afstand te vervoeren dan naar het

dichtstbijzijnde slachthuis.

visserij

33. In de visserijpolitiek ligt de nadruk op het behoud van de 'kraamkamerfunctie' van de kustwateren.

vissersvloot

34. De sanering van de vissersvloot wordt gestimuleerd, met dien verstande dat de belangen van kleine vissers met een laag motorvermogen worden beschermd.

F. natuur

natuurbeleid

35. Er wordt zowel naar de integratie van natuur in de landbouw en veehouderij gestreefd als naar de uitbreiding van de oppervlakte 'puur natuur'. Voor beide doelstellingen wordt beleid ontwikkeld en wordt meer geld uitgetrokken. Daarom vindt plaats:
- een versterking van de ecologische hoofdstructuur in Nederland en de EU. Daarbij zijn ook de verbindingen tussen natuurgebieden van groot belang. Zowel in Nederland als de EU wordt ten minste tien procent van het grondgebied natuur. In plaats van een scheiding van landbouw en natuur is het streven een integratie van landbouw en natuur. Landbouwers krijgen weer de functie van natuurbeheerders. Bij natuurbeheer en -ontwikkeling wordt gestreefd naar herstel van de soortenrijkdom en diversiteit die ons land vanouds rijk was;
- een afstemming van zowel het Nederlandse als het EU-infrastructuurbeleid op het ontzien van natuurgebieden, landschapsschoon en cultuurhistorische waarden in de (bebouwde) omgeving;
- ontwikkeling van het regionaal beleid van Nederland en de EU ter bevordering van de duurzame ontwikkeling en de leefbaarheid van het platteland door ondermeer extensivering van de landbouw, uitbreiding van het openbaar vervoer en behoud van scholen;
- afkondiging van een verbod op het gebruik van niet-duurzaam gekapt hout in 1995, wanneer blijkt dat de huidige, afgesproken beperking van het gebruik van hardhout niet werkt.
- verlenging van het moratorium op boringen in de Waddenzee;
- onverminderde uitvoering van het beleid voor behoud van het Groene Hart binnen de Randstad.

dierenbescherming

36. Dieren bezitten een eigen waarde die onafhankelijk is van hun nut of schadelijkheid voor de mens en hebben er daarom recht op dat met hun belangen zorgvuldig rekening wordt gehouden en dat zij met respect worden behandeld. Dit heeft onder meer de volgende consequenties:
- extensivering van de veehouderij en overschakeling op diervriendelijke systemen in de veehouderij;
- afkondiging van een onmiddellijk verbod op legbatterijen, kistkalveren en pelsdierfokkerijen;
- instelling van scherpe richtlijnen tegen het door middel van genetische manipulatie degenereren en degraderen van dieren. Het octrooieren van genetisch gemanipuleerd leven wordt verboden;
- afkondiging van een verbod op dierproeven, tenzij ze absoluut noodzakelijk zijn voor de volksgezondheid en er geen alternatieve onderzoeksmethoden ontwikkeld kunnen worden. De internationale uitwisseling van gegevens en alternatieven voor dierproeven wordt bevorderd.

Naast soortenbescherming worden de in het wild levende dieren ook als individu beschermd. Dit houdt ondermeer het volgende in:
- een verbod op plezierjagen en het tegengaan van vissen bij wijze van sport;
- bij het optreden van onaanvaardbare schade door toedoen van dieren worden zoveel mogelijk de oorzaken bestreden, zoals het verdwijnen van oorspronkelijke fourageergebieden. Zo nodig worden alternatieve bestrijdings- en verjagingsmethoden ontwikkeld. Jacht wordt alleen in het uiterste geval toegestaan.

genen-manipulatie

37. In de Gezondheid- en Welzijnswet voor Dieren is het 'nee, tenzij'-principe voor genetische manipulatie vastgelegd. In de praktijk is het echter een 'ja, mits'-principe. Dit is ontoelaatbaar, het 'nee, tenzij'-principe wordt onverkort gehanteerd. De intrinsieke waarde van plant, dier en mens is uitgangspunt bij alle wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen en onderzoek. Bij genetische manipulatie geldt onverkort het 'nee, tenzij'-principe. Het octrooieren van leven, planten en dieren, wordt niet toegestaan.

verdroging

38. De verdroging van Nederland wordt gestopt. Natte natuurgebieden worden hersteld, zodat weidevogels zich er weer thuis kunnen voelen. Landinrichtingsplannen worden zo ontworpen dat in het landelijk gebied de grondwaterstand weer omhoog gaat. Zo nodig wordt de beregening van landbouwgewassen beëindigd. De waterwinning schakelt over van grond- op oppervlaktewater.

bestrijdingsmiddelen

39. Om het gebruik van bestrijdingsmiddelen in land- en tuinbouw, in volkstuinen en bij openbaar groenbeheer drastisch te verminderen, zijn deze alleen nog op recept verkrijgbaar. Giftige bestrijdingsmiddelen worden door overheden niet meer gebruikt vanaf 1995 en worden voor het overige uiterlijk in 2000 verboden.

3. Overheid en maatschappelijke zelfregulering

De actieve rol van de overheid houdt zeker niet op bij de ingrijpende operatie van de ecologisering van het belastingstelsel en bij het sectorbeleid. Voor een succesvol milieubeleid geldt dat de overheid creatief alle beschikbare instrumenten verder moet ontwikkelen en inzetten: economische als milieuheffingen en subsidies, juridische als verboden, normstellingen en vergunningen, en educatieve als lesprogramma's, voorlichting en informatievoorziening.

De overheid heeft in het milieubeleid een centrale rol: zij stelt de doelen vast en stuurt door overheidsinvesteringen en sectorbeleid, zij schept de voorwaarden en controleert de naleving. Maar het oplossen van het milieuprobleem is niet alleen een overheidskwestie. Succes is pas verzekerd als alle betrokkenen – bedrijven, maatschappelijke organisaties en individuele burgers – samenwerken en verantwoordelijkheid dragen. En daar ook de benodigde milieu-instrumenten voor in handen krijgen. Kennis van de oorzaken en effecten van milieuvervuiling is voor hen van wezenlijk belang om hun machtspositie te kunnen versterken. Zo kan een nieuw machtsevenwicht ontstaan, dat de afwenteling van milieuproblemen op derden beperkt.

Het proces van 'ecologische modernisering' zal mede door het bedrijfsleven zelf gedragen moeten worden. Verschillende bedrijfstakken zijn hier al mee begonnen. In de landbouw is er een groeiend aantal schonere bedrijven. Nieuwe produktie, zoals zonnecollectoren, milieuvriendelijke wasmiddelen en windmolens, komt op gang. De ecologische modernisering krijgt de noodzakelijke impulsen door de lastenverschuiving en de steun uit het 'fonds voor duurzame ontwikkeling' bij het investeren in milieuvriendelijke produktie. In het bedrijfsleven is veel meer aandacht nodig voor de rol die werknemers en de vakbeweging kunnen spelen in milieubeleid.

Kernpunten

voortschrijdende normstelling

1. Verboden, geboden en normstelling worden gebruikt om het gebruik en de uitstoot van gevaarlijke stoffen te verminderen. De overheid stippelt een traject van 'voortschrijdende normstelling' uit: een steeds verdere aanscherping van normen in een aantal jaren, totdat de gewenste norm bereikt is. In het voorafgaande jaar niet gehaalde normen worden in de eerstvolgende jaren ingehaald.

verboden stoffen en vergunningenstelsel

2. PVC, CFK's, andere chloorprodukten, cadmium, lood, kwik, bepaalde bestrijdingsmiddelen en andere niet-biologisch-afbreekbare of ziekteverwekkende stoffen worden verboden. Het rijk bevordert de toepassing van de mogelijkheden om bij de verlening van milieuvergunningen bedrijven voorschriften op te leggen voor het bevorderen van energie- en waterbesparing, afvalpreventie en intern c.q. extern afvalhergebruik. Ook de voorschriften voor het terugdringen van het autogebruik worden aangescherpt. De wijze van uitvoering, controle en handhaving van de genoemde maatregelen wordt verbeterd.

openbaarheid

3. Alle bedrijven krijgen de plicht om aan derden informatie te geven over milieu-effecten van hun produktie. Deze informatieplicht voor bedrijven is een belangrijke voorwaarde voor meer zeggenschap van burgers en maatschappelijke organisaties in produktieprocessen. Zij kunnen zo controleren of het bedrijf voldoet aan de afgesproken vermindering van vervuiling. Ook kunnen zij naar de rechter stappen als een bedrijf wettelijke normen overschrijdt.

milieu-audit

4. In het kader van de openbaarheid van milieugegevens worden bedrijven verplicht tot het opstellen van een milieujaarverslag. Het milieujaarverslag is een verplichte voorwaarde voor een vergunning en moet door een milieu-accountant worden goedgekeurd. Wanneer de vergunningverlener twijfelt aan de juistheid van het milieuverslag, volgt een milieu-audit door een onafhankelijke instantie. Een systeem van milieuaansprakelijkheid en verplichte verzekering, alsmede een milieuschadefonds, worden ingevoerd.

keurmerken

5. Het stelsel van betrouwbare keurmerken voor milieuvriendelijke produkten en voor biologische landbouwprodukten wordt verder uitgebouwd. Milieu- en consumentenorganisa-

ties krijgen adviesrecht bij de totstandkoming ervan.

subsidies

6. Er worden meer gelden beschikbaar gesteld voor natuur- en milieuprojecten van burgers en maatschappelijke organisaties via eenvoudige procedures. Het draagvlak voor milieubeleid wordt vergroot door versterking van activiteiten gericht op educatie en bewustwording.

bijscholing Agenda 21

7. Personen en instanties die betrokken zijn bij de invulling van duurzame ontwikkeling en de uitwerking van 'Agenda 21' worden op korte termijn in de gelegenheid gesteld zich bij te scholen op het gebied van duurzame ontwikkeling en de daarmee gepaard gaande culturele heroriëntatie.

milieu-effect-rapportage

8. Zowel in Nederland als in de EU wordt het aantal activiteiten waarvan vooraf een milieu-effect-rapportage moet worden gemaakt, uitgebreid. Bovendien wordt het niet uitvoeren van een activiteit (de zogenaamde 'nulvariant') als mogelijke ontwikkeling in de milieu-effect-rapportage serieus overwogen.

duurzaamheidsstrategie

9. Elke sector in het bedrijfsleven ontwerpt zèlf een duurzaamheidsstrategie. Dat is een regelmatig te evalueren plan waarin staat hoe en wanneer zij de milieudoelstellingen van de overheid gaat realiseren. Vakbeweging en werknemers krijgen hierbij medezeggenschap. Op het niet nakomen van de afspraken staan sancties. Dit principe wordt ook vastgelegd in een EU-richtlijn. Emancipatie geldt daarbij als dwingende voorwaarde.

medezeggenschap

10. Via de ondernemingsraad komt er meer zeggenschap van werknemers over strategische bedrijfsaangelegenheden, zowel op het terrein van interne milieuzorg als dat van de milieueffecten van produktieprocessen en het gebruik en de verwerking van produkten. Een informatieplicht van bedrijven over milieu-effecten van de produktie en bereikte milieuresultaten blijft van groot belang.

convenanten

11. Met het afsluiten van convenanten tussen overheid en bedrijfsleven wordt terughoudend omgegaan. In gevallen waar geen wet of regelgeving is, kan een convenant onderdeel van een duurzaamheidsstrategie voor een sector zijn. Een convenant is aanvullend op wetgeving en tijdelijk van aard. Het kan wetgeving niet vervangen. Voorkomen wordt dat bedrijven zich onttrekken aan de afspraken. Dit kan door het convenant algemeen verbindend te verklaren.

consumentengedrag

12. Onderzoek richt zich nog meer op de vraag welke stimulansen leiden tot milieuvriendelijk gedrag van consumenten. Vervolgens worden deze stimulansen verwerkt in het beleid.

regionaal beleid

13. De overheid voert een actief regionaal beleid, waarbij onder andere de spreiding van economische activiteiten gestimuleerd wordt.

internationale druk

14. Er komt een snelle invoering van milieuregels en -normen in EU-verband. Deze regels en normen geven een minimum aan. Lidstaten kunnen daar altijd bovenuit gaan.

15. In EU-verband worden de in Rio de Janeiro gedane toezeggingen zonder verder uitstel waargemaakt. Dit betekent dat er jaarlijks 600 miljoen ECU aan extra middelen voor milieubeleid in het Zuiden beschikbaar komt.

16. De follow-up van UNCED vraagt om effectieve Nederlandse en EU-inbreng, onder meer een onmiddellijke ratificatie van het Biodiversiteitsverdrag en opvoering van de diplomatieke druk op de VS. Diplomatieke steun wordt gezocht voor aanvulling op het Klimaatverdrag met een protocol waarin de doelstelling voor de stabilisatie van de CO_2-uitstoot aan een tijdslimiet wordt gebonden.

hoofdstuk 4 Over arbeid en sociale zekerheid

Van afschrijven naar meedoen

In het arbeidsbestel en het stelsel van sociale zekerheid zal – zo meent GroenLinks – rekening moeten worden gehouden met een aantal belangrijke tendensen in de maatschappij: individualisering, migratie, milieubesef en sociale ongelijkheid.

Het traditionele gezin heeft stevig terrein verloren. Mensen zijn zelf-standig, willen recht op een eigen inkomen – hetzij uit arbeid, hetzij via de sociale zekerheid – los van het mogelijke inkomen van een eventuele partner.

Vrouwen weten steeds vaker de weg naar de arbeidsmarkt te vinden. Hierdoor wordt het kostwinnersmodel, zeker voor de jongere generatie, overbodig en zelfs een blok aan het been. Maar deze verandering in de economische rol van vrouwen houdt ook in dat ieder voor zichzelf moet kunnen zorgen en dat de zorg voor kinderen (en eventuele familieleden) meer gelijk onder mannen en vrouwen verdeeld dient te worden. Op de arbeidsmarkt weerspiegelt zich dat in de vraag van werknemers om andere verlofmogelijkheden, flexibele arbeidstijden en (tijdelijk) een kortere werkweek.

Het arbeidsbestel en het stelsel van sociale zekerheid moeten uitgaan van de behoefte aan economische zelfstandigheid, gekoppeld aan 'zorgzelfstandigheid', de mogelijkheid om voor zichzelf te zorgen. Dit vereist niet alleen een vèrgaande herverdeling van het betaalde en het onbetaalde werk onder mannen en vrouwen, maar ook een aanpassing van het betaalde werk aan de eisen van 'de nieuwe werknemer'. Nú ligt in de politieke besluitvorming over de verzorgingsstaat en in CAO-regelingen nog teveel het accent op de traditionele kostwinner. Er zou erg veel mee gewonnen zijn als overtuigend wordt aangesloten bij culturele verlangens die onder de meerderheid van de burgers leven. Niet alleen het arbeids- en zorgbestel moeten daarom 'omgevormd' worden, dat geldt ook voor de belastingen en de sociale zekerheid. Ook daar is 'individualisering' het parool.

De afgelopen decennia hebben zich veel mensen uit andere landen in ons land gevestigd. Het vinden van werk gaat vaak niet zo gemakkelijk: bij veel werkgevers is sprake van (onbewuste) discriminatie. Daarnaast blijkt dat door automatisering met name laaggeschoold werk verdwijnt. De werkloosheid onder allochtonen is nu bijna driemaal hoger dan onder autochtonen. De herverdeling van arbeid, het tegengaan van de uitstoot van werk, vooral door andere heffingen, het aanpakken en bestraffen van discriminatie en het voeren van een beleid van positieve actie door werkgevers moeten gezamenlijk bewerkstelligen dat de werkloosheid onder allochtonen vermindert.

Milieubeleid, werkgelegenheid en minimabeleid kùnnen met elkaar botsen maar noodzakelijk is dat niet. Bij allerlei (milieu)heffingen staat het principe 'de vervuiler betaalt' voorop. Hierdoor hoeven de lagere inkomens niet meer de zwaarste lasten te dragen. Sluiting van vervuilende bedrijven kan zeer pijnlijke gevolgen voor de werkgelegenheid hebben. Door over te schakelen op schone produktiewijzen kan de werkgelegenheid behouden blijven of zelfs worden uitgebreid. Ook zal de andere heffingsgrondslag een schonere produktie en meer werkgelegenheid stimuleren.

Met de onvoorwaardelijke omarming van het marktmechanisme en de 'nieuwe zakelijkheid' wordt sociale ongelijkheid als onvermijdelijk op de koop toe genomen. Ongelijkheid wordt een geaccepteerd verschijnsel. Dat verdoezelt dat de kloof tussen de 'haves' en de 'havenots' steeds groter wordt, en dat het aantal mensen dat onvoldoende mogelijkheden heeft om volwaardig aan de samenleving deel te nemen gestaag groeit. Er dreigt een maatschappelijke achterhoede te ontstaan.

Gelijkwaardigheid hoort één van de hoofddoelstellingen van de politiek te zijn. Het gaat dan niet om uniformiteit of 'gelijkschakeling', maar om het scheppen van gelijkwaardige uitgangsposities voor mensen zodat zij hun leven naar eigen inzicht in kunnen richten.

1. Herverdeling van arbeid

Betaalde arbeid is nog steeds een privilege. Voor vrouwen, migranten, ouderen, gehandicapten en langdurig werklozen liggen de kansen op betaald werk niet gunstig. Om iedereen betaald werk te bieden, zijn meer banen nodig. Daarvoor is herverdeling van betaalde arbeid onontbeerlijk. Want het ziet er niet naar uit dat in de komende jaren het aanbod van banen zal toenemen. Als we afgaan op de economische voorspellingen, is de groei eruit. En ook de uitstoot van arbeid door automatisering gaat gewoon door. Tegelijkertijd zullen zich meer mensen op de arbeidsmarkt melden. Daar komt nog eens bij dat het bij de herverdeling van arbeid zowel gaat om zowel de herverdeling van betaalde als van onbetaalde arbeid. De situatie zal eerder verslechteren dan verbeteren. Het aantal mensen dat een plaats op de arbeidsmarkt claimt, zal groeien, terwijl het aantal beschikbare fulltime arbeidsplaatsen zal afnemen.

Economische groei is geen tovermiddel voor het scheppen van voldoende werkgelegenheid. Een politiek waarin blindelings gekoerst wordt op economische groei louter en alleen om meer banen te scheppen, is een ramp voor het milieu. Om ecologische redenen is in bepaalde sectoren zelfs economische krimp vereist. Die keuze kan niet langer ontweken worden. Economische groei dient alleen gestimuleerd te worden als zij op ecologisch verantwoorde wijze tot stand komt.

Maar economische koersverlegging of niet, voldoende banen zal dit in onze ogen niet opleveren. 'Meer banen voor meer mensen' betekent daarom in de eerste plaats drastische arbeidstijdverkorting. Daarnaast zijn verruiming van mogelijkheden voor deeltijdbanen (bijvoorbeeld het wettelijk recht op vermindering van de weektaak) en verbetering van de positie van deeltijdwerkers noodzakelijk.

Meer banen voor meer mensen via arbeidstijdverkorting is een noodzakelijke voorwaarde voor herverdeling van betaalde arbeid. Maar het is geen voldoende voorwaarde. Kansenongelijkheid op de arbeidsmarkt verdwijnt niet vanzelf wanneer het aantal betaalde banen toeneemt. Om de barrières op de arbeidsmarkt voor migranten, vrouwen, gehandicapten en andere gediscrimineerde groepen werkzoekenden te slechten, is een nieuwe aanpak van het arbeidsmarktbeleid nodig.

Het huidige beleid, waarin het eenzijdig 'activeren' van werkzoekenden voorop staat, moet op de helling. Dat beleid werpt nauwelijks vruchten af, omdat onvoldoende rekening wordt gehouden met belangrijke mechanismen die ongelijkheid op de arbeidsmarkt in stand houden, zoals: de (al of niet bewuste) discriminatie bij werving en selectie. Dat beleid verzandt bovendien, zo bleek de afgelopen jaren, in een woud van centrale regelingen voor werkervaringsplaatsen en scholings- en loonkostensubsidies.

Extra arbeidsplaatsen kunnen geschapen worden in de collectieve sector. Het wordt tijd om voor deze sector eens een gericht werkgelegenheidsbeleid te ontwikkelen. Veranderingen in de samenleving, zoals vergrijzing, de opkomst van de multiculturele samenleving en de noodzaak van een ingrijpend milieubeleid, vragen om een kwalitatief goed aanbod van diensten in de openbare sfeer (zorg, welzijn). De overheid dient hiervoor doelstellingen te formuleren, die op decentraal niveau leiden tot een passend werkgelegenheidsbeleid.

Kernpunten

32-urige werkweek

1. De arbeidsduurverkorting leidt tot een norm-werkweek van 32 uur in 1998. Doel is een betere verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid te realiseren en de mogelijkheden voor zorgzelfstandigheid te vergroten. Als dat nodig is, worden ter ondersteuning van de positie van de vakbeweging bij de CAO-onderhandelingen wettelijke maatregelen getroffen. Verkorting van de werkweek is tevens een essentieel onderdeel van een actief arbeidsmarktbeleid en een noodzakelijke voorwaarde voor invoering van het nieuwe stelsel van sociale zekerheid.

Op termijn wordt gestreefd naar een verdere verlaging van de arbeidsduur per week. De koopkracht van de minimumloners blijft op peil. Er komt een wettelijk erkend recht op deeltijdarbeid. Het is belangrijk dat werknemers die korter willen werken dit bij hun werkgever kunnen afdwingen. Daarnaast worden meer mogelijkheden geschapen voor flexibele pensionering en deeltijd-VUT.

Gekozen wordt voor maatregelen die het verkorten van de werkweek aantrekkelijk maken. De precieze vorm kan per bedrijf, bedrijfstak, of instelling verschillen. Als deze aanpak niet tot resultaten leidt, wordt dwingende regelgeving niet uitgesloten. De overheid neemt bij arbeidsduurverkorting het voortouw.

stimulerende overheidsmaatregelen

2. De overheid ontplooit initiatieven voor een beleid dat het voor werkgevers en vakorganisaties aanlokkelijk maakt om tot arbeidstijdverkorting over te gaan. Hiervoor worden stimulerende maatregelen getroffen, zoals:
- het verlichten van lasten voor mensen die gemiddeld 32 uur per week of minder in loondienst werken;
- het verzwaren van lasten op uren die gemiddeld meer gewerkt worden dan 32 uur per week;
- het scheppen van randvoorwaarden ter voorkoming van koopkrachtdaling bij mensen met een minimumloon.

intensivering arbeidsbemiddeling

3. Ter bestrijding van de ongelijkheid op de arbeidsmarkt worden uitvoeringsmaatregelen getroffen om de mede op initiatief van GroenLinks ingediende Wet Bevordering Arbeidskansen handen en voeten te geven. Ook wordt aangesloten bij positieve ervaringen op lokaal niveau met succesvol gebleken, meer intensieve vormen van arbeidsbemiddeling.
Waar nodig wordt voorgeschreven dat werkgevers een vastgesteld percentage vrouwen en migranten aannemen. In de WAGW wordt de verplichting opgenomen tot het aanstellen van een bepaald percentage mensen met een handicap.
Aan overheidssubsidies voor en contracten met werkgevers wordt de voorwaarde gesteld dat een beleid van positieve actie wordt gevoerd ten aanzien van vrouwen, migranten en andere gediscrimineerde groepen ('contract compliance').
De scholingsmogelijkheden worden uitgebreid, waarbij behoud van uitkering of inkomen wordt geboden.

stroomlijning arbeidsbemiddeling

4. Bij intensieve arbeidsbemiddeling voor werkzoekende migranten, vrouwen en andere gediscrimineerde groepen werkzoekenden hoort een verdere stroomlijning en decentralisatie van bevoegdheden en verantwoordelijkheden. Meer samenwerking tussen arbeidsvoorzieningsorganisaties, scholingsinstellingen en sociale diensten komt tot stand. Ook worden de verschillende (loonkosten)subsidies en arbeidsvoorzieningsregelingen, bedoeld om werklozen aan werk te helpen, in één regeling ondergebracht.

zwaardere rol arbeidsbureaus

5. Arbeidsbureaus krijgen een belangrijke rol en stellen zich actiever op bij de afstemming van vraag en aanbod en bij de bemiddeling van werkzoekenden met weinig kansen op de arbeidsmarkt. Met het oog op de versterking van de positie van arbeidsbureaus komt er een verplichting van werkgevers om vacatures aan te melden. Het wettelijk stelsel waarbij in beginsel ontslagen slechts kunnen plaatsvinden na daartoe verkregen toestemming van de directeur van het arbeidsbureau, wordt gehandhaafd.

ouderenbeleid

6. Om ouderen in staat te stellen langer en gezonder door te werken, komt er een wettelijk kader voor ouderenbeleid in bedrijven dat speciale maatregelen mogelijk maakt rondom zaken als lengte van de arbeidsduur, ploegendienst, ontslagbescherming bij reorganisaties en flexibele pensionering.

2. Een nieuw stelsel van sociale zekerheid

Zelfs bij een fundamentele herverdeling van arbeid zullen er mensen zijn die, tijdelijk of definitief, aangewezen zijn op een uitkering. Omdat er geen werk is, omdat ze om wat voor reden dan ook niet kunnen werken òf omdat ze de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt. De hoogte van de uitkering moet een behoorlijke bestaanszekerheid en een waardige deelname aan de samenleving garanderen.

Hoewel door de berichten over fraude met uitkeringen uitkeringsgerechtigden worden gestigmatiseerd, is fraude een serieus probleem. Niet alleen om deze stigmatisering tegen te gaan maar ook om een frauduleus gebruik van uitkeringen definitief uit te bannen, is het veel beter om het stelsel te veranderen. Dit kan door de regelgeving te versimpelen, het stelsel te individualiseren, de bijverdienmogelijkheden te verruimen en de langlopende uitkeringen te verhogen. Ook dient er meer aandacht te komen voor bestrijding van de andere vormen van misbruik van overheidsgelden.

De verzorgingsstaat staat onder zware druk, met name het stelsel van sociale zekerheid. Ontkoppeling, verlaging van uitkeringen, beperking van rechten en invoering van een ministelsel bedreigen de bestaande sociale rechten. De onmacht om een effectief volumebeleid te ontwikkelen, mag niet gebruikt worden als argument om het stelsel van sociale zekerheid te ontmantelen. De pogingen om dit terrein prijs te geven aan de 'vrije markt' moeten worden verijdeld. Een ministelsel geeft te weinig bescherming aan de zwakkeren en zal de tweedeling alleen maar verscherpen. Een goed sociale-zekerheidsstelsel getuigt van zorg voor de toekomst, van beschaving. Solidariteit van de midden- en hoge inkomensgroepen met de lage inkomensgroepen is nodig om de samenhang in te samenleving, en daarmee de legitimiteit van de democratie, te versterken. Het stelsel dient bo-

vendien aan alle groepen werkenden inkomenscontinuïteit te bieden. Ook dat is een voorwaarde voor solidariteit.

In de sociale zekerheid horen de economische en de zorgzelfstandigheid centraal te staan. Dat betekent dat de uitkeringshoogte zodanig moet zijn dat er zelfstandig van is rond te komen. Daarom moet gestreefd worden naar een volledige individualisering van uitkeringsrechten. De kostwinnersvoordelen uit het belastingstelsel kunnen ingezet worden om dit zelfstandige uitkeringsrecht te betalen.

In de jaren tachtig zijn de uitkeringen bevroren of verlaagd, terwijl in dezelfde periode de afstand tussen de minima en de andere inkomensgroepen groter werd. De belastingveranderingen van Oort kwamen vooral de hogere inkomens en de kostwinners ten goede. En ook onder het huidige CDA/PvdA-kabinet gaan de hogere inkomens er meer op vooruit dan de lagere inkomens. Door het vrijwel verdwijnen van kwijtschelding, de verslechtering van de huursubsidie en de verhoging van allerlei tarieven is de ongelijkheid tussen de minima en de andere inkomensgroepen vergroot. Er is een nieuwe vorm van armoede ontstaan, die zo'n anderhalf miljoen mensen in haar greep houdt. De achterstand die de minima sinds 1982 hebben opgelopen, moet op korte termijn worden ingehaald.

Kernpunten

nieuw stelsel

1. Er wordt een begin gemaakt met de invoering van een nieuw stelsel van sociale zekerheid. Uitgangspunt is het vergroten van de deelname aan betaalde arbeid, maar als iemand niet in staat blijkt om passend werk te verrichten, dan is er een zelfstandig recht op een uitkering. Zowel loon als uitkering zijn toereikend om volwaardig deel te kunnen nemen aan de samenleving.

negatieve inkomstenbelasting

2. Eén van de pijlers van een nieuw stelsel is de invoering van een zogeheten 'negatieve inkomstenbelasting'. Dit geschiedt door de bestaande basisaftrek om te zetten in een verzelfstandigde belastingteruggave voor iedereen. Wie geen belasting betaalt (bijvoorbeeld omdat men geen inkomen heeft), krijgt de negatieve inkomstenbelasting rechtstreeks uitgekeerd. Door het bedrag van de negatieve inkomstenbelasting geleidelijk te verhogen, ontstaat op termijn de mogelijkheid haar uit te bouwen tot een basisinkomen.

taak-contract

3. Diegenen die niet beschikken over een betaalde baan kunnen (naar Frans model) met de overheid voor een bepaalde periode een contract afsluiten waarin tegenover het aangaan van een verplichting (zorg, studie, onderhoudstaken e.d.) een inkomensgarantie staat. De huidige regeling voor banenpoolers wordt hierin opgenomen. Hun inkomen wordt daardoor meer in overeenstemming gebracht met dat van de andere betaalde arbeid.

één wet

4. De tweede pijler van het nieuwe stelsel is de integratie van de huidige minimumuitkeringen in één wet. Iedereen heeft recht op een basisuitkering bij onvoldoende verdiensten uit arbeid. Alleenstaanden ontvangen een toeslag op hun basisuitkering; de voordeurdelerskorting komt te vervallen.

speciale regelingen

5. Bovenop de basisuitkering komen twee speciale regelingen: voor langdurig werklozen en vroeggehandicapten èn voor alleenstaande ouders of verzorgers.

automatische koppeling

6. De automatische koppeling tussen lonen en uitkeringen wordt hersteld.

kinderbijslag

7. De kinderbijslag voor de eerste twee kinderen wordt verhoogd. Op termijn wordt deze kostendekkend. Na het tweede kind loopt de kinderbijslag voortaan af. De nieuwe regeling is alleen van toepassing op kinderen die nog geboren worden. De kinderbijslag wordt uitgekeerd in de vorm van een negatieve inkomstenbelasting en wordt inkomensafhankelijk.

minima

8. De positie van de minima wordt verbeterd. Dit gebeurt onder meer door een verhoging met tien procent van de uitkering voor:
- AOW'ers die voor wat betreft hun inkomen uitsluitend aangewezen zijn op deze uitkering. (De verhoging van de AOW geschiedt kostenneutraal door introductie van een premieheffing voor pensioengerechtigden. Deze heffing gaat niet ten koste van de netto-AOW-uitkering);
- vroeg-gehandicapten;
- werklozen die langer dan drie jaar op een minimum-uitkering zijn aangewezen.

bovenminimale uitkeringen

9. Er komt één wettelijk kader voor de uitkeringsrechten van iedereen die onvrijwillig het arbeidsproces wordt uitgestoten. In de nieuwe regeling zijn de hoogte van de uitkeringen, en de duur voor zover het werklozen betreft, afhankelijk van het arbeidsverleden. De uitkering bedraagt minimaal 70 procent van het laatstverdiende loon, maar is niet lager dan het minimumloon. De WAO-uitkering is welvaartsvast tot en met het vijfenzestigste levensjaar.

passende arbeid

10. Tegenover het recht op een werkloosheidsuitkering staat de plicht om passende betaalde arbeid te aanvaarden. De aangeboden baan voldoet aan de volgende voorwaarden:
- de werkweek bedraagt niet meer dan 32 uur;
- de arbeidsomstandigheden zijn in overeenstemming met de Arbeidsomstandighedenwet en leiden niet tot een aantoonbaar hoog percentage uitval van werknemers naar de Ziektewet en de WAO;
- de beloning geschiedt volgens de in de betreffende sector geldende CAO.

Daarnaast kan de aard van de door een bedrijf of instelling geproduceerde goederen of geleverde diensten een legitieme reden zijn om werk te weigeren, bijvoorbeeld als er sprake is van milieubedreigende of militaire produktie.
Mensen zijn niet verplicht een baan te accepteren waarvoor zij meer dan één uur met het openbaar vervoer moeten reizen. Tevens is een verhuisplicht uit den boze.
Personen die maatschappelijk zinvolle onbetaalde activiteiten verrichten, kunnen vrijgesteld worden van de verplichting zich beschikbaar te houden voor de betaalde arbeidsmarkt.

jongeren en studerenden

11. Iedereen vanaf 18 jaar heeft zelfstandige en volledige uitkeringsrechten. Mensen die een studie of beroepsopleiding volgen, krijgen recht op een studie-/leerloon ter hoogte van de basisuitkering plus een onkostenvergoeding voor de studiekosten. Het leenstelsel wordt afgeschaft.

sociale-werkvoorziening

12. Het aantal plaatsen volgens de Wet Sociale Werkvoorziening wordt uitgebreid.

pensioenregelingen

13. Alle discriminerende bepalingen in pensioenregelingen verdwijnen. Om ongelijke behandeling uit het verleden te compenseren, worden voor vrouwen 'reparatie-maatregelen' getroffen.

oud-mijnwerkers

14. De ereschuld aan de oud-mijnwerkers die destijds onterecht niet erkend zijn als silicoselijders, wordt met spoed ingelost.

3. Europees sociaal beleid

De EU heeft nog maar weinig van haar bevoegdheden gebruik gemaakt bij sociaal beleid. Dat duidt op onevenwichtigheid. Immers, de economie is wèl met voortvarendheid in een grote markt ondergebracht. Essentieel sociaal beleid, onder andere met betrekking tot medezeggenschap en sociale zekerheid, kan momenteel alleen tot stand komen als de twaalf lidstaten het unaniem eens zijn. Omdat er onder de lidstaten notoire dwarsliggers zijn, gebeurt er niets. De Engelse obstructie bij het verdrag van Maastricht heeft er zelfs voor gezorgd dat verdergaande sociale afspraken tussen de andere elf lidstaten buiten het verdrag om geregeld zijn. Dit terwijl een fatsoenlijk sociaal beleid – evenals een ecologisch beleid – op EU-niveau dringend nodig is om de vrije markt te reguleren.

De voltooiing van de interne markt per 1 januari 1993 veroorzaakt een toenemende concurrentie tussen bedrijven en lidstaten binnen de EU. Aangezien lonen en sociale premies één van de hoogste kostenposten van een bedrijf vormen, is het gevaar van 'sociale dumping' reëel. Er zijn al firma's die verhuisd zijn naar andere lidstaten, omdat daar de lonen en de secundaire arbeidsvoorwaarden aanzienlijk slechter zijn. Zo verdient een werknemer in dezelfde industrietak in Denemarken vijfmaal zoveel als een Portugese collega. Rekening houdend met koopkrachtverschillen is het verschil nog altijd drie keer zo groot.

Mede met een beroep op de slechtere sociale regelingen in de rest van de EU, is het Nederlands kabinet in de afgelopen regeerperiode begonnen met het minimaliseren van de sociale zekerheid. De druk die de monetaire unie op de overheidsuitgaven gaat leggen, zal deze tendens alleen nog maar versterken.

Niet alleen om sociale onrust op die ene EU-markt te voorkomen, is een versteviging van de sociale dimensie van de EU gewenst. Ook het verontrustende tempo waarin de werkloosheid in de EU stijgt, vraagt om beleid (meer dan tien procent van de beroepsbevolking staat geregistreerd). Het groei-initiatief van de EU-commissie om de oplopende werkloosheid te bestrijden door investeringen in de infrastructuur (onder andere 12.000

km extra snelwegen) mede te financieren, is een slecht antwoord. Er is een selectieve, ecologisch geïnspireerde impuls van de economie nodig. Investeringen in ecologisch verantwoorde economische activiteiten als spoorlijnen, energiebesparing, hernieuwbare energiebronnen, biologische landbouw, statiegeldsystemen, recycling en reparatie-economie, leveren aantoonbaar meer banen op dan doorgaan met de wegwerpmaatschappij en de ongeclausuleerde groei-economie.

Een Europees fonds voor duurzame ontwikkeling kan juist in economisch moeilijke tijden zo'n omschakeling mogelijk maken. Door het belastingstelsel te 'ecologiseren' en de lasten op arbeid te verminderen, zal ook de werkgelegenheid bevorderd worden. Het beschikbare betaalde werk dient beter verdeeld te worden door te streven naar een maximale arbeidsweek van 32 uur in de EU.

Kernpunten

minimuminkomen

1. Er worden EU-minimumregels voor de bijstand en het minimumloon ingevoerd. (Dit betekent dat deze twee sociale basisvoorzieningen in sommige landen worden ingevoerd.) Het niveau wordt tenminste vijftig procent van het gemiddelde nettoloon van de betreffende lidstaat. Dit is de door de EU zelf gehanteerde armoedegrens, waar zo'n vijftig miljoen EU-burgers onder zitten. (In landen waar de normen hoger zijn, worden deze uiteraard niet tot het minimale niveau verlaagd.)

ondernemingsraden

2. Er komen snel Europese ondernemingsraden voor werknemers in multinationale bedrijven. Deze raden worden niet alleen gebruikt voor informatie en raadpleging van werknemers, maar garanderen ook hun deelname aan de besluitvorming, ook als het gaat om milieuzaken.

structuurfondsen

3. Op de middellange termijn worden de structuurfondsen van de EU gedeeltelijk omgezet in een bijdrage van de EU om de sociale minimumregels realiseerbaar te maken. Er komt een milieu- en emancipatietoets bij de uitvoering van plannen die betaald worden uit de structuurfondsen.

maximale arbeidsweek

4. Het beschikbare betaalde werk wordt beter verdeeld door te streven naar een maximale arbeidsweek van 32 uur in de EU.

hoofdstuk 5 Over zorg

Van afhankelijkheid naar zelfstandigheid

Zorg wordt één van de belangrijkste kwesties van de komende tijd. De kloof tussen zorgaanbod en zorgbehoeften wordt almaar groter. Oude zorgconcepten worden ingehaald door de veranderingen in de samenleving. Dit vereist een nieuwe politieke visie op zorgbeleid. Daarbij is het dringend gewenst dat niet alleen de Haagse circuits, maar de samenleving als geheel zich uitspreekt over de gewenste inhoud van zorg. Dat moet niet uitsluitend gebeuren in de vorm van een politiek debat. Veel belangrijker is het stelsel van zorgverlening een open karakter te geven, zodat burgers een grote mate van zeggenschap krijgen over de inhoud van de aangeboden zorg en de manier waarop zij daarvan gebruik wensen te maken.

Tot voor kort was zorg vanzelfsprekend en in ruime mate voorhanden. Daarom was zij geen onderwerp van openbaar debat. Die tijd is voorbij. Nu wordt er gesproken over het stellen van 'grenzen aan de zorg' en over 'erosie van de zorg'.

De omstandigheden hebben zich gewijzigd. Vroeger werden vrouwen geacht altijd klaar te staan om te zorgen voor mannen, kinderen, ouderen en zieken. Die vanzelfsprekendheid is aan het verdwijnen. Vrouwen verzilveren steeds vaker hun recht op economische zelfstandigheid. Een andere ontwikkeling is de 'vergrijzing', de toename van het aantal ouderen, juist ook ouderen van hoge leeftijd. Dit leidt tot een vergrote zorgvraag. Daar komt bij dat mensen steeds verder uit elkaar wonen en dat oude buurt- en familieverbanden aan belang hebben ingeboet. Oude zorgkaders vallen uiteen. Tel daar nog eens bij het krimpende zorgaanbod èn de toenemende zorgeisen van de burgers, vaak opgeroepen door de voorzieningen zèlf. Dan is de spanning duidelijk: aan de ene kant groeit de behoefte aan zorg, aan de andere kant verschraalt het aanbod.

Het beter op elkaar afstemmen van 'zorgvraag' en 'zorgaanbod' is daarom het belangrijkste vraagstuk van zorgpolitiek. Er zijn twee blokkades bij de oplossing van dit vraagstuk. De eerste blokkade is de bijna absolute scheiding tussen de 'wereld van de arbeid' en het 'privéleven'. Deze kloof blijft in stand door een arbeidssysteem waarin direct economisch nut maatgevend is. Hoe men voor zichzelf en voor anderen zorgt, doet er niet toe; dat is nu alleen je eigen zorg. Ten onrechte wordt nog steeds uitgegaan van het inmiddels achterhaalde traditionele kostwinnersmodel. Het klassieke kerngezin met de rolverdeling tussen een man, een vrouw en (inmiddels) niet al teveel kinderen, heeft zijn overheersende positie verloren. Tegenwoordig bestaat er een veelheid aan, voor de verzorgingsstaat vaak moeilijk grijpbare, leefvormen. Maar ook binnen gezinnen zijn de verhoudingen veranderd. Vrouwen wensen niet langer alleen op te draaien voor de zorgtaken en steeds meer mannen voelen zich opgesloten in het strakke arbeidssysteem waarin arbeid vaak een vorm van topsport is. De meeste regelingen gaan echter nog steeds uit van het kostwinnersmodel. Het is de hoogste tijd om de overgang tussen zorg en arbeid vloeiender te maken.

Een tweede blokkade ligt in het huidige debat over de hervorming van de verzorgingsstaat. Het staat in het teken van het financieringstekort en de noodzaak tot 'afslanking'. Het debat over zorg gaat daarom in hoofdzaak over geld en over de onontkoombaarheid om 'grenzen aan de zorg' te stellen. De gewenste inhoud van de zorg valt veelal buiten de gespreksorde. Om daar goed over te praten, moeten twee ontwikkelingen in het debat betrokken worden.

De eerste ontwikkeling is dat het aanbod aan regelingen en voorzieningen niet meer goed op de behoeften in de maatschappij aansluit. Ouderen willen niet meer naar die jaren-zestig-bejaardentehuizen, maar in hun eigen omgeving oud worden. Zieken willen liever thuis opknappen in plaats van langdurig in een klinische omgeving te verblijven. Ouders wensen hun kinderen niet vijf dagen per week 'in de kinderopvang te doen', maar willen zèlf een 'opvoedingspakket' samenstellen.

Het tweede punt is dat de omvang en de kwaliteit van de voorzieningen vaak te gering zijn. Bijvoorbeeld in de

thuiszorg of bij het woonaanbod voor ouderen is het aanbod te mager. Aanhakend bij bestaande initiatieven, moet er een urgentieprogram voor de zorg komen, dat zowel betrekking heeft op de omvang en de kwaliteit van het aanbod als op de zeggenschap over de voorzieningen .

GroenLinks wil investeren in zorg, omdat de 'erosie van de zorg' ongewenste maatschappelijke gevolgen heeft. Zorg is belangrijk voor de samenhang in een samenleving en bepaalt mede de kwaliteit van de relaties tussen mensen. Er bestaat een direct verband tussen zorgaanbod en de maatschappelijke participatie van burgers. Verrijking van het zorgaanbod is van belang, juist nu maatschappelijke samenhang afneemt en de individualisering vooral sociaal en cultureel haar tol eist.

Bij investeren in zorg gelden als belangrijke uitgangspunten:

- de politiek is verantwoordelijk voor het aangeven van de hoofdlijnen van het beleid en de kaders. De praktische invulling en de kwaliteitsontwikkeling worden aan het 'zorgveld' overgelaten. Er is in toenemende mate voor de burgers zèlf of voor de instellingen en de private netwerken in het 'maatschappelijk middenveld' een taak weggelegd. Daarbij geldt dat zorg niet alleen betekent zorgen voor, maar – waar dat kan – ook afhankelijkheid verminderen, zorgen dat mensen voor zichzelf kunnen zorgen. Heel wat afspraken over zorgregelingen en zorgaanbod kunnen worden gemaakt tussen de sociale partners en vastgelegd worden in CAO's, maar de overheid houdt een belangrijke verantwoordelijkheid;
- de burgers worden in staat gesteld economische zelfstandigheid en 'zorgzelfstandigheid' te combineren. Voor wie betaald werkt, dienen de overgangen tussen werk en zorgverantwoordelijkheid flexibeler te worden. En mensen zonder betaald werk moeten de kans krijgen om zorgtaken te verrichten, zonder negatieve gevolgen voor hun sociale rechtspositie;
- er wordt een goed basissysteem van professionele zorg op maat gewaarborgd. Waar kant-en-klare zorg vereist is, daar móet het. Daarbij is wel de vraag aan de orde: hoe bepáál je deze situaties zo objectief mogelijk en hoe vul je deze intensieve zorgbehoeften in? Daarom moet de positie van consumenten van zorg worden versterkt. Maar dit ontslaat de overheid niet van de plicht een 'vangnet' onder het maatschappelijk systeem van zorg te spannen.

1. Zorgzelfstandigheid en betaalde arbeid

Alternatief voor het kostwinnersmodel is een model waarbij iedere volwassen Nederlander zowel economisch zelfstandig als 'zorgzelfstandig' is. Dit betekent dat iedereen die daartoe in staat is een eigen inkomen verwerft èn voor zichzelf kan zorgen. Meer in het algemeen: alle individuen moeten gelijke en zelfstandige mogelijkheden hebben om hun leven in te richten.

De economische zelfstandigheid van individuen wordt door de overheid gegarandeerd door middel van het recht op betaalde arbeid en door individualisering van het stelsel van sociale zekerheid. Om het recht op economische zelfstandigheid in de praktijk te kunnen brengen, komt een herverdeling van arbeid tot stand. Deze herverdeling is gericht op een rechtvaardiger spreiding van het betaalde werk over de volwassen bevolking.

Kernpunten

zorgzelfstandigheid

1. De overgang tussen betaald en onbetaald werk wordt soepeler. Het recht op betaalde arbeid blijft gegarandeerd terwijl er ruimte komt voor het (tijdelijk) vervullen van zorgtaken. De mogelijkheid bestaat om periodes van fulltime werken af te wisselen met periodes waarin deeltijdwerk en zorgarbeid naast elkaar worden verricht. Pensioenrechten blijven gehandhaafd en er komt een goede wettelijke regeling van het ouderschaps-, calamiteiten- en zorgverlof tot stand. Flexibele en deeltijdpensionering worden mogelijk. De overheid voert een campagne, gericht op mannen, om een gelijk deel van de zorgarbeid op zich te nemen.

flexibilisering openingstijden

2. Er komt een verdere versoepeling van de winkelsluitingswet die flexibele openstelling mogelijk maakt binnen een vastgesteld maximum aantal uren. De flexibele openstelling geldt ook voor de dienstverlenende sector zoals consultatiebureaus en gemeentelijke loketten. De kwaliteit van de arbeid van de werknemers wordt zorgvuldig bewaakt.

2. Kinderopvang

Zorg voor kinderen is een verantwoordelijkheid van zowel ouders als de overheid. Ouders moeten door middel van financiële regelingen en verlofregelingen in de gelegenheid gesteld worden zèlf voor hun kinderen te zorgen of daarvoor regelingen te treffen. Tegelijkertijd dient de professionele kinderopvang in haar verschillende on-

derdelen uitgebreid te worden.

Ouders krijgen de mogelijkheid om de zorg voor hun kinderen gedurende de tijd die zij wenselijk vinden 'uit te besteden'. Belangrijk is dan wèl dat de kinderopvang over de middelen kan beschikken om de kwaliteit van het aanbod en het pedagogisch beleid te verhogen.

Kernpunten

verlofmogelijkheden

1. De wettelijke regelingen die de combinatie van werk en ouderschap beter mogelijk maken, worden verruimd en aangevuld. Op korte termijn komt er een wettelijke regeling voor calamiteitenverlof en worden de bestaande regelingen voor zwangerschaps-, bevallings- en ouderschapsverlof verruimd. Doel is de invoering van een betaald ouderschapsverlof van minimaal drie maanden fulltime (met recht van terugkeer in de oude functie) of zes maanden parttime. Met de wensen van werknemers om in deeltijd te werken of flexibele werktijden te hanteren, wordt meer rekening gehouden.

kinderopvang

2. Kinderopvang en peuterspeelzalen zijn een basisvoorziening voor iedereen, of er nu wel of geen betaalde arbeid wordt verricht. Deze voorzieningen worden betaalbaar gehouden en de eigen bijdrage blijft inkomensafhankelijk. De kinderopvang voldoet aan hoge kwaliteitsnormen, terwijl het aantal kindplaatsen in de professionele kinderopvang wordt uitgebreid tot het niveau waarop aan de behoefte daaraan is voldaan. De wachttijd voor opvang is ten hoogste één maand. Er komt een stimuleringsmaatregel om de grote tekorten in de buitenschoolse opvang (voor kinderen van 4 tot 12 jaar) weg te werken.

salariëring en arbeidsomstandigheden

3. De salarissen van het personeel in de kinderopvang en peuterspeelzalen worden verhoogd, terwijl de kwaliteit van hun arbeidsomstandigheden wordt verbeterd.

3. Ouderen

Nederland vergrijst. In 2010 is één op de drie Nederlanders ouder dan vijfenvijftig, tegen één op de vijf nu. Die ontwikkeling heeft ook nu al maatschappelijke gevolgen. De kosten in de gezondheidszorg stijgen. Bovendien komen er steeds meer ouderen die zorg behoeven. Die zorg zou meer op maat geleverd moeten worden: in instellingen of thuis.

Gelukkig beleven ouderen hun leeftijd steeds minder als een belemmering maar juist als een levensfase die nieuwe ontplooiingskansen biedt. Daarom moet volop gebruik gemaakt worden van hun kennis en ervaring. Oud zijn mag niet gelijk staan aan overbodig zijn. De samenleving stimuleert de participatie van ouderen. Bij nogal wat bestuurlijke en maatschappelijke functies worden leeftijdsgrenzen gehanteerd. Al voor een vijfenveertigjarige is de kans om in aanmerking te komen voor om- en bijscholing vrijwel verkeken. Elke vorm van leeftijdsdiscriminatie wordt geweerd. Eerlijk delen is nodig. De bevordering van de solidariteit tussen ouderen en de rest van de bevolking staat voorop.

Kernpunten

thuiszorg

1. De mogelijkheden om zelfstandig te blijven wonen, worden vergroot door een uitbreiding van de thuiszorg en door de bouw van kleinschalige woon-/zorgcomplexen. Het recht op huursubsidie geldt onverkort voor deze categorie ouderen.

verzorgings- en verpleeghuizen

2. Voor hen die aangewezen zijn op huisvesting in een verzorgings- of verpleeghuis, komt een passend aanbod. De kwaliteit van de verzorging wordt verbeterd en de behoefte aan privacy zoveel mogelijk gerespecteerd. Dit houdt ook in een vergroting van het aanbod, een grotere diversiteit en meer zeggenschap van de bewoners.

4. Mantelzorg

'Mantelzorg' is al die informele, meestal onzichtbare en vaak intensieve, zorg voor hulpbehoevenden in een thuissituatie. De verzorgers zijn gezinsleden, familieleden of bekenden. Door de 'vergrijzing' en 'ontgroening' èn door de bezuinigingen op de thuiszorg is de druk op de mantelzorg zo hoog opgelopen dat daar onaanvaardbare toestanden ontstaan. Mensen die hulp nodig hebben, raken verwaarloosd en de verzorgers overbelast. Zo komt de kwaliteit van de zorg in het gedrang. Daar komt nog bij dat door veranderingen in de betaalde zorg steeds meer gerekend wordt op bijstand uit de mantelzorg.

Het is dan ook noodzakelijk dat enerzijds mensen uit de directe omgeving in staat worden gesteld voor anderen te zorgen èn dat anderzijds de betaalde thuiszorg meer armslag krijgt. De opname in een zieken- of verpleeghuis kan hierdoor tot het noodzakelijk minimum

beperkt worden. Voordeel hiervan is tevens dat zorg daarmee zoveel mogelijk van haar klinische karakter wordt ontdaan en dat 'medicalisering' wordt tegengegaan.

Kernpunten

zorgverlof

1. Om meer ruimte te bieden aan de mantelzorg komt er een wettelijke regeling voor het recht op zorgverlof voor mensen die betaald werk verrichten. Het gaat hierbij om betaald verlof, met handhaving van pensioenrechten en met recht van terugkeer in de oude functie (of in een functie op gelijkwaardig niveau). Het verlof kan niet alleen voor de verzorging van familie (ouders, partner, kinderen) worden gebruikt, maar ook voor de verzorging van anderen.

thuiszorg

2. Er gaat extra geld naar de thuiszorg. Daarmee wordt de thuiszorg uitgebreid, worden de salarissen van het personeel verhoogd en worden hun arbeidsomstandigheden verbeterd. Tegelijkertijd worden geen taken van de intramurale gezondheidszorg overgeheveld naar de thuiszorg. Ook wordt de groei van de thuiszorg niet afgewenteld op de werkbelasting van 'mantelzorgers'. Er komt een verbetering van de positie van werkers in de thuiszorg, onder meer door alpha-hulpen een volwaardige rechtspositie te verschaffen.

mantelzorg

3. De sociaal-economische positie van de mantelzorgers wordt verbeterd en de werklast verminderd. De mogelijkheid dat mantelzorgers betaalde arbeid verrichten en economische zelfstandigheid verwerven, wordt vergroot. Bovendien wordt aan mantelzorgers meer ondersteuning gegeven (bijvoorbeeld door de oprichting van servicepunten en gespreksgroepen èn door garantieregelingen te maken voor hun vervanging).

informele zorg

4. Door subsidiëring steunt de overheid reeds bestaande vormen van informele zorg en draagt zij verantwoordelijkheid voor continuïteit op langere termijn. In dit verband kan gedacht worden aan de introductie van 'buurtzorgwinkels': punten in buurten waar mensen op vrijwillige basis aanbieden 'klussen' te doen en waar anderen kunnen aankloppen voor zorg.

5. Gezondheidszorg

De keuzes in de gezondheidszorg die jarenlang stilzwijgend en automatisch gemaakt zijn, staan ter discussie. De bal ligt nu bij de politiek. Illustratief hiervoor is de gang van zaken rond het zogeheten Plan-Simons. De politiek moet de komende jaren keuzes maken, na een brede discussie in de samenleving. Maar eerst is een breed debat nodig over de gewenste soort gezondheidszorg. Pas daarna kunnen zinnige besluiten over kosten genomen worden.

Niet kostenbeheersing dient voorop te staan, maar kostenverschuiving. Door het accent stapsgewijs te verleggen van curatief naar preventief, van helen naar helpen, van dure top-klinische zorg naar eerstelijns-gezondheidszorg. Het is een illusie dat we met minder geld toekunnen, het moet anders verdeeld worden.

Bij keuzes in de zorg gaat het ook om medische ethiek. Waar steeds meer mogelijk is, wordt de vraag 'moet alles wat kan?' steeds dringender. Daartegenover staat de vraag 'gebeurt alles wat moet?' Medische technologie dient voorafgaand aan de introductie ervan centraal getoetst te worden door een op te richten 'landelijk bureau voor technologiebeoordeling'.

Onnodige medicalisering wordt vermeden, vooral bij de praktijken rond geboorte en dood. Een op preventie gerichte gezondheidszorg maakt deel uit van een beleid voor volksgezondheid dat zich ook richt op maatregelen die de milieuvervuiling tegengaan, de arbeidsomstandigheden verbeteren en de werkdruk verlagen. De jachtigheid in de samenleving zorgt voor veel stress en andere gezondheidsproblemen. Door voorlichting en preventie wordt de aandacht gevestigd op meer gezonde vormen van leven. Gezondheidszorg zou meer aandacht moeten besteden aan gezondheid, en minder aan ziekte. Voorlichting aan patiënten moet bestaan uit het verstrekken van feitelijke gegevens en niet gericht zijn op bangmakerij. In elke vorm van gezondheidsvoorlichting dient dan ook door te klinken dat ziekte in de regel niet is terug te voeren op een persoonlijke verantwoordelijkheid van patiënten maar vaak ook niet bereikt kan worden met een toename van medische zorg. Doel is medicalisering in het dagelijks leven te voorkomen.

Kernpunten

basiszorg

1. De algemene toegankelijkheid van elementaire zorgvoorzieningen, waaronder ook voorlichting en preventie, wordt ge-

waarborgd. De AWBZ wordt uitgebouwd tot een algemeen geldende basisverzekering, waar deze voorzieningen in opgenomen zijn. Een zo groot mogelijk deel van de premies is inkomensafhankelijk en eigen betalingen worden vermeden. In de basisverzekering zijn de meest gerenommeerde alternatieve geneeswijzen opgenomen.

basisverzekering

2. Er komt een door de Tweede Kamer aangestelde commissie die zich buigt over de vraag welke ingrepen tot de basisverzekering behoren en welke niet.

salariëring en werkdruk

3. De beloningen in de verpleging, de verloskunde en de kraamzorg gaan omhoog, de beloningen voor specialisten omlaag. Alle specialisten komen in loondienst. De werkdruk in de gezondheidszorg wordt verminderd door meer personeel aan te nemen.

kostenbeheersing

4. Verspilling aan de aanbodkant wordt verhinderd. Medische instellingen krijgen te maken met op efficiency gerichte financieringssystemen. Bovendien wordt het systeem van geneesmiddelenvergoedingen verbeterd en wordt de vraag beperkt door betere voorlichting en preventie.
Kleinschalige verpleeg- en ziekenhuizen die op de wensen en noden van de buurtbewoners ingaan, worden gesteund. Hiermee wordt bevorderd dat medische instellingen meer gebruik maken van elkaars apparatuur.

patiëntenrechten en overheid

5. Patiënten krijgen meer rechten. Onafhankelijke klachtenregelingen worden uitgebreid en het inzagerecht in medische dossiers wordt verbeterd. Patiëntenorganisaties worden volwaardige gesprekspartners binnen de gezondheidszorg.
De macht van de instanties op medisch gebied (verzekeraars, farmaceutische industrie, ziekenhuizen en de specialistenorganisaties) wordt teruggedrongen. De invloed van de overheid wordt versterkt, onder meer door in overleg met patiëntenorganisaties wettelijk vast te leggen welke rechten patiënten kunnen ontlenen aan het zorgpakket.
Bij de uitvoering van en de controle op de zorgvoorzieningen krijgt de lokale overheid een grotere rol toebedeeld. Dit komt ook tot uiting in de ter beschikking gestelde financiële middelen.

tuchtrecht

6. De taken van het medisch tuchtcollege worden zo snel mogelijk ondergebracht bij het Openbaar Ministerie, waar medici als adviseurs optreden maar civiele rechters de zaak verder afhandelen.

kwaliteitsbewaking

7. De kwaliteitsbewaking van medische instellingen komt in handen van onafhankelijke instituties.

gehandicapten

8. In de komende jaren wordt meer aandacht besteed aan de maatschappelijke positie van de lichamelijk en verstandelijk gehandicapten. In elk geval wordt een krachtig begin gemaakt met het wegwerken van de lange wachtlijsten in de gehandicaptenzorg. De kleinschalige woonvoorzieningen voor gehandicapten worden met circa 6000 plaatsen uitgebreid.

hulpverlening en RIAGG's

9. De monopoliepositie van RIAGG's en andere instellingen voor gezondheidszorg wordt doorbroken. Steunpunten voor vrouwen- en migrantenhulpverlening en hulpverlening voor andere speciale groepen blijven gehandhaafd. Vernieuwing in hulpverlening, methodiekontwikkeling en controle op kwaliteit van de hulpverlening binnen RIAGG's en andere instellingen voor gezondheidszorg worden gestimuleerd.

euthanasie

10. De mogelijkheden met betrekking tot euthanasie worden verder uitgebreid. Het zelfbeschikkingsrecht van het individu staat hierbij voorop.

hoofdstuk 6 Over economie en financiën

Van calculeren naar investeren

Het prijs- of marktmechanisme vervult een belangrijke functie in de economie. Maar het leidt nooit tot ideale omstandigheden. Correctie daarop is noodzakelijk hetzij door werkgevers, hetzij door werknemers of consumenten, hetzij door de overheid. Het corrigeren van de vrije werking van het marktmechanisme heeft in het verleden zijn dienst bewezen en dat zal ook in de toekomst zo blijven.

Een belangrijke reden waarom het marktmechanisme niet functioneert zoals zou moeten, is dat beslissers niet alle kosten en baten van hun acties meetellen. Dat is het geval bij extreme effecten (zoals milieuvervuiling), risico's (zoals bij verzekeringen tegen ziekte), collectieve goederen (zoals waterkering) of bij onvolkomen mededinging (zoals kartelvorming of monopolisering van produktie). In al deze gevallen leidt het marktmechanisme niet tot een efficiënte aanwending van beschikbare middelen in de samenleving.

De gevolgen van het marktmechanisme zijn ook lang niet altijd rechtvaardig. Zo is het terecht dat de overheid te grote inkomensverschillen corrigeert. Dat geldt ook voor de vermogensverhoudingen, die nòg schever liggen. Soms is het zelfs goed dat rechtvaardigheid boven efficiëntie wordt verkozen. Zo'n keuze is absoluut geen politieke schande.

Dat de verhoudingen op de markt niet altijd tot de gewenste resultaten leiden, rechtvaardigt niet de conclusie dat de overheid dan maar de functie van de markt moet overnemen. De overheid zèlf is ook niet vrij van feilen (bureaucratisering en betutteling). Ingrijpen moet dus altijd goed beredeneerd gebeuren.

Het prijsbeleid is één van de belangrijkste correctieve instrumenten waarover de overheid beschikt. Op de arbeidsmarkt moet in elk geval een dergelijk beleid gevoerd worden. Dat is nodig om onrechtvaardigheden in de verdeling van werk en inkomen tegen te gaan. Door een lastenverschuiving tot stand te brengen van arbeid naar kapitaal en milieu kan de arbeid een stuk goedkoper gemaakt worden. Dit is goed voor de algemene werkgelegenheidsontwikkeling maar zeker ook voor de zogeheten 'onderkant van de arbeidsmarkt'. Voldoende is dit echter niet . De overheid moet zèlf meer werkgelegenheid scheppen. Ook dient zij door een actieve arbeidsmarktpolitiek het aanbod van werk te vergroten èn vraag en aanbod beter op elkaar af te stemmen. Om een proces van arbeidsduurverkorting op gang te brengen en gaande te houden, wordt bovendien een pakket van stimulerende maatregelen samengesteld.

De overheid beïnvloedt tevens de inkomensverhoudingen. De verschillen in inkomens in ons land zijn, ondanks het feit dat zij vergeleken met de meeste andere landen beperkt zijn, nog altijd te groot. De partij kiest voor inkomensnivellering, waarbij mensen met hogere inkomens (boven de ziekenfondsgrens) inleveren ten gunste van mensen met lagere inkomens (onder modaal). De hervorming van het belastingstelsel is daarbij een goed middel.

Op andere gebieden wordt resoluut ingegrepen in de werking van de markt. Ten behoeve van het milieu en de gezondheid van werknemers worden sommige produkten, produktietechnieken en stoffen zelfs verboden of worden de normen scherper gesteld.

Tegelijk moet men zich bewust zijn van sociaal-economische beperkingen op de korte termijn. Gewenste veranderingen – zoals de ecologische modernisering van de economie, een mensvriendelijker arbeidsorganisatie en een grotere nationale en internationale solidariteit – zijn het meest gebaat bij geleidelijkheid. Hier wordt dus stap voor stap de werking van de markt omgebogen. Maatregelen blijven daardoor praktisch en haalbaar.

Voor de lange termijn echter zijn veeleisende idealen omtrent de sociaal-economische en ecologische politiek hard nodig om het debat over de noodzakelijke veranderingen gaande te houden en te zorgen voor een maatschappelijk draagvlak. Zodat economische restricties in de toekomst makkelijker versoepeld kunnen worden. Wordt bijvoorbeeld solidariteit aangemoedigd, dan zijn burgers eerder bereid om belastingen te betalen of her-

vormingen in het stelsel van sociale zekerheid te accepteren. GroenLinks kiest voor een radicaal en uitvoerbaar programma. Radicaal in de ambitie waarmee enkele politieke hoofddoelstellingen worden nagestreefd, uitvoerbaar in zijn financiële en beleidsmatige consequenties.

1. Europa

Het functioneren van de Nederlandse economie is sterk afhankelijk van het buitenland en met name van de partners in de EU. Bovendien wordt het economisch beleid na de instelling van een interne markt in de EU voornamelijk in Brussel bepaald. Dat leidt vaak tot de vaststelling dat Nederland nog maar weinig beleidsruimte heeft. De Nederlandse overheid kan niet al te veel uit de pas lopen met het buitenland wat betreft regelgeving en de hoogte van de belastingen. Alle nationale staten kampen met dit probleem. Veel sociaal en ecologisch beleid in de nationale staten wordt geblokkeerd onder verwijzing naar de internationale concurrentiestrijd. Staten proberen elkaar zelfs de loef af te steken met zo min mogelijk beleid en zo laag mogelijke belastingen.

Het is dus de hoogste tijd dat de EU, na de laissez-faire-politiek op economisch terrein, het weghalen van alle grensbelemmeringen voor een vrij verkeer van goederen, diensten en kapitaal, ook haar corrigerende verantwoordelijkheid neemt. Het voeren van een 'flankerend' sociaal en milieubeleid dat 'sociale dumping' en ecologische vernietiging voorkomt, is hard nodig. Het is niet voor niets dat steeds meer rechts-georiënteerde politieke stromingen in Europa beweren dat de EU wel min of meer af is.

Over de ruimte voor nationaal beleid moet men evenwel niet al te pessimistisch zijn. Zeker op het gebied van milieu is nog altijd veel mogelijk. Op dit terrein kan het EU-beleid belemmeringen opwerpen voor effectieve maatregelen, met name door nationale regelingen en afspraken te verbieden. Dit kan leiden tot vertraging van de invoering van maatregelen waarvoor nu al binnen één of meer lidstaten een meerderheid bestaat.

Het introduceren van een brede energieheffing zal de stoot geven tot een sterke toename van nieuwe ecologisch verantwoorde produkten èn energiezuinige technologie en produktie. Met die voorsprong kan Nederland internationaal uitstekend concurreren.

Ook op het terrein van de arbeid is heel wat mogelijk, zonder dat hele bedrijfstakken ten prooi vallen aan de negatieve gevolgen van internationale rivaliteit. Herverdeling van arbeid en het betrekken van meer mensen bij het produktieproces kunnen leiden tot een betere inzet van menselijke kwaliteiten en tot minder belasting van werknemers. Ook dàt kan de concurrentiepositie versterken.

Kernpunten

Economische en Monetaire Unie

1. De afspraken uit het verdrag van Maastricht om het financieel-economisch beleid in de EU naar elkaar toe te laten groeien in de aanloop naar een Economische en Monetaire Unie, zijn niet allesbepalend. Zowel economische recessieverschijnselen als het noodzakelijke beleid gericht op Oost-Europa rechtvaardigen een lager tempo van monetaire integratie.

2. Een EMU, inclusief de stichting van één centrale bank en de invoering van één munt, is alleen dan aanvaardbaar als voorafgaand aan de totstandkoming ervan in de EU een goed sociaal en milieubeleid is gerealiseerd. Daarmee wordt voorkomen dat het milieu en de sociale zekerheid de rekening betalen van het streven naar financieel-economische eenheid.

regulering financiële markten

3. De financiële markten behoeven een zekere politieke regulering. Grote instabiliteit op de valutamarkten wordt voorkomen. Om het functioneren van de effectenbeurs als een soort casino af te remmen en de samenleving te beschermen tegen economische instabiliteit worden de belastingen op de aan- en verkoop van aandelen, obligaties, opties, termijncontracten en valuta verhoogd. Dit vindt plaats door de provisies te verhogen met het door de staat te innen bedrag. Nederland streeft naar de invoering van zo'n belasting in Europees verband.

2. Collectieve lastendruk en financieringstekort

De collectieve lastendruk is geen heilige koe. Relativering van het huidige voornemen om de collectieve uitgaven koste wat het kost naar beneden te brengen, is geboden. De achterliggende gedachte dat loonmatiging de beste manier is om de werkgelegenheid te laten stijgen, is onhoudbaar. Het verband tussen loonmatiging en werkgelegenheid is een stuk minder stringent dan wordt aangenomen. Loonmatiging leidt juist ook tot minder werkgelegenheid vanwege uitval van bestedingen.

Ook het positief geachte verband tussen verlaging van de collectieve uitgaven en loonmatiging is niet vanzelfsprekend. Dankzij de collectieve uitgaven, die relatief op een hoog peil liggen, kent Nederland een goede infrastructuur en uitstekende voorzieningen. Dat is een waardevolle voedingsbodem voor de economie. Bovendien telt voor de loonmatiging vooral de som van belastingen en premies die rechtstreeks op de factor arbeid drukken. De collectieve lasten bevatten echter ook andere belastingen en overheidsinkomsten, die niet of in mindere mate leiden tot afwenteling in de lonen.

Tegelijkertijd mogen de overheidsuitgaven niet onbeperkt ten laste komen van het financieringstekort en moeten de uitgaven zoveel mogelijk gedekt worden door opbrengsten uit belastingen en premies. Dat is op termijn weer voordelig voor de overheid zèlf, omdat dan de rentelasten afnemen.

Kernpunten

hoogte financieringstekort

1. Nederland voldoet in principe aan de EMU-toelatingseis waarin het financieringstekort niet hoger mag zijn dan 3 procent van het Bruto Binnenlands Produkt. De toepassing van deze norm kan echter op gespannen voet staan met de noodzakelijke grote uitgaven voor omschakeling naar een duurzame economie, een verantwoord milieubeleid, collectieve zorgtaken, bestaanszekerheid voor diegenen die afhankelijk zijn van een uitkering en toereikende ontwikkelingshulp. In dat geval kan van deze norm worden afgeweken.

fonds voor duurzame ontwikkeling

2. Voor het te stichten 'fonds voor duurzame ontwikkeling' stelt de overheid zich garant en gaat zij zo nodig leningen aan. Het fonds wordt buiten de reguliere staatsschuld om onder meer gevuld met leningen op de kapitaalmarkt. Voor dit deel van het beleid wordt de norm van een financieringstekort van drie procent niet gehanteerd.
Zo nodig wordt het investeringskapitaal van de 'duurzame ontwikkelingsbank' uitgebreid via een wettelijke beschikking over de bestemming van het beleggingskapitaal van de pensioenfondsen. Deze fondsen dragen naar rato (van grootte) bij aan het kapitaal van de ontwikkelingsbank. De overheid staat borg voor de hoogte van de pensioenen.

collectieve lastendruk

3. Er komt geen dwingende norm voor een maximale collectieve lastendruk. Een verhoging van de collectieve lastendruk is toelaatbaar, mits daarmee een voorschot wordt genomen op onontkoombare maatschappelijke veranderingen in de toekomst, zoals bij nieuwe belastingen op milieugrondslag het geval is. Daarbij wordt rekening gehouden met een eerlijke verdeling naar draagkracht.

lastenverschuiving

4. Er komt wèl een beleidsmatige norm die vastlegt dat de collectieve lastendruk in de komende kabinetsperiode met twee tot vier procent van het Nationaal Inkomen via jaarlijkse stappen verschuift van belastingen op arbeid naar belastingen op milieugrondslag.

3. Herziening van het belasting- en premiestelsel

Het huidige belastingstelsel is dringend aan herziening toe. De herziening moet een vierledig doel dienen: sturing van produktie en consumptie in meer duurzame richting, individualisering en vereenvoudiging van het stelsel, herverdeling van rijkdom.

Kernpunten

ecologisering

1. Er worden verschillende vormen van groentax in Nederland ingevoerd. (Zie verder het milieuhoofdstuk.) Waar mogelijk gebeurt dat ook in de EU.

2. Op korte termijn wordt het reiskostenforfait voor woonwerkverkeer per auto afgeschaft.

individualisering

3. Het belastingstelsel wordt geïndividualiseerd. Als eerste stap wordt de huidige basisaftrek omgezet in een negatieve inkomstenbelasting waarbij elke belastingbetaler ongeacht zijn inkomen dezelfde som terugkrijgt van de fiscus. Vanaf de eerste gulden die verdiend wordt, betaalt men dus belasting. Deze tax-credit krijgt de vorm van een negatieve inkomstenbelasting, zodat ook zij die geen belasting betalen tòch deze som ontvangen.

vereenvoudiging

4. De diverse inkomensregelingen worden geïntegreerd. Het stelsel wordt hierdoor doorzichtiger en minder fraudegevoelig.

5. De individuele huursubsidie wordt in de sociale sector vervangen door een negatieve-inkomstenbelasting-post. Tegelijk komt er een woonbelasting voor hen die in vergelijking tot hun

inkomen te goedkoop wonen. De opbrengsten daarvan worden aangewend voor de sociale woningbouw.

6. De kinderbijslag wordt vervangen door een aftrekpost in de loon- en inkomstenbelasting. De hoogte van deze aftrekpost wordt inkomensafhankelijk.

7. Zoveel mogelijk inkomensafhankelijke financiële regelingen worden als aftrekposten in de loon- en inkomstenbelasting ondergebracht, zoals kwijtscheldingsregelingen, gemeentelijke belastingen en heffingen, onderdelen van de bijzondere bijstand, verhuiskostenregelingen en bepaalde AAW-vergoedingen.

herverdeling

8. Om de inkomenspositie van de laagste inkomens te verbeteren wordt een solidariteitsheffing ingevoerd in de vorm van een verhoging van de tweede en derde schijf in de loon- en inkomstenbelasting.

9. De aftrek van hypotheekrente wordt beperkt tot een hypotheekbedrag van maximaal f 180.000,–. Deze rente-aftrek wordt zo geregeld dat voor iedereen hetzelfde percentage belastingvoordeel resulteert, te weten: het tarief van de eerste schijf.

10. In de vennootschapsbelasting verdwijnt een aantal aftrekposten en vrijstellingen. Er komt een minimumnorm voor de vennootschapsbelasting in EU-verband van 30 procent. Belastingontwijking via zogenaamde belastingparadijzen wordt wettelijk onmogelijk gemaakt, bij voorkeur in EU-verband.

11. Het erfrecht wordt herzien waarbij de hoogte van het successierecht onafhankelijk wordt van het al of niet in familierechtelijke relatie staan tot de overledene.

belastingtarieven

12. In de huidige belastingtarieven komen zes wijzigingen:
- er wordt een uniform tarief voor de vennootschapsbelasting van 40 procent ingesteld;
- de toegestane aftrekposten bij loon- en inkomstenbelasting worden verrekend als een heffingskorting (aftrek op basis van het tarief van de eerste schijf) ;
- de vermogensbelasting verdubbelt naar 1,6 procent;
- aftrek van beroepskosten boven het arbeidskostenforfait verdwijnt;
- CAO's met een kortere werkweek worden bevoordeeld door een reductie van de werkgeversbijdrage aan het Algemeen Werkloosheidsfonds;
- het percentage van het arbeidskostenforfait wordt gediffe-rentieerd naar gelang de duur van de arbeidsweek; deeltijdwerkers hebben recht op een hoger percentage.

13. Om omzeiling van de inkomstenbelasting te compenseren, komt er een beperkte belasting op (inkomsten uit) koerswinsten.

14. Voor grondeigenaren wordt een grondwaardeheffing (of grondwaardebelasting) ingevoerd. (Zie verder het milieuhoofdstuk.)

volks- en werknemersverzekeringen

15. De volks- en werknemersverzekeringen worden langzaam omgevormd van het omslagstelsel tot 'echte' verzekeringen. Ter dekking van toekomstige uitgaven wordt daartoe nu al geld gereserveerd. Om de premies niet al te sterk te laten stijgen, wordt dit proces over lange tijd uitgesmeerd.

heffing over de Netto Toegevoegde Waarde

16. Door de premielast van de sociale zekerheid minder te laten drukken op de factor arbeid en meer ten laste te brengen van het totaal van winsten en lonen wordt de werkgelegenheidsontwikkeling gestimuleerd. De heffingsgrondslag van de AOW wordt verbreed naar een heffing over de Netto Toegevoegde Waarde.

gemeentelijke belastingen

17. Bij de heffing van gemeentelijke belastingen, anders dan de milieuheffingen, wordt met de draagkracht van de bevolking rekening gehouden. Gemeenten krijgen het recht opcenten op de loon- en inkomstenbelasting te heffen.

18. De bestaande 'rijksknevelcirculaire' die de gemeenten verbiedt om voor gemeentelijke belastingen en heffingen een ruimhartig kwijtscheldingsbeleid te voeren, wordt ingetrokken. Gemeenten krijgen daarmee de mogelijkheid een lokaal gewenst kwijtscheldingsbeleid te voeren voor inwoners met een laag inkomen.

aardgasbaten

19. Het aandeel van de staat in de aardgaswinsten wordt vergroot.

4. Technologiebeleid

Technologie heeft een Januskop. Aan de ene kant is aan technologie vaak een naïef geloof in vooruitgang verbonden. Aan de andere kant kan de huidige samenleving niet zonder de ontwikkeling en toepassing van technologie en is de 'technologische revolutie' positief. Een technologiepolitiek moet rekening met de tweeslachtig-

heid van technologie. Dat is ingewikkeld maar niet ondoenlijk.

Uitgangspunt van technologiebeleid hoort te zijn dat technologie een 'grondstof' is die het waard is om benut te worden. De uitdaging is om uit de vele mogelijkheden die nieuwe technologie biedt juist díe elementen te kiezen die de economie en de samenleving in sociale en ecologische richting helpen omvormen.

Technologie wordt door mensen gemaakt en is door hen te beïnvloeden. Aan de andere kant is zij geen panacee voor al onze problemen, of een produkt dat kant en klaar in de kast ligt te wachten op gebruik. Technologie kan alleen dàn ten volle haar vruchten afwerpen als haar toepassingen zijn toegesneden op de behoeften van de gebruikers èn bepaalde – ethische – grenzen niet overschrijden.

Kernpunten

landelijke commissie voor technologiebeoordeling

1. De capaciteit om technologie te beoordelen, wordt uitgebreid. Daartoe wordt in samenwerking met universiteiten, technologische onderzoeksinstituten en de Nederlandse Organisatie voor Technologisch Aspectenonderzoek een 'landelijke commissie voor technologiebeoordeling' opgericht. Haar taak bestaat in de eerste plaats uit het toetsen van de technologische ontwikkeling aan het principe van de duurzame ontwikkeling.

maatschappelijke-effect-rapportage voor technologie

2. Naar analogie van de milieu-effect-rapportage wordt voor ingrijpende technologische toepassingen een 'maatschappelijke-effect-rapportage voor technologie' verplicht gesteld.

technologiefondsen van de EU

3. De technologiefondsen van de EU worden meer voor ecologische doeleinden gebruikt. Alleen het fonds voor militaire technologie wordt zonder meer opgeheven. De andere fondsen worden ingekrompen. Onderzoek dat uit EU-fondsen bekostigd wordt, wordt eerst getoetst aan ethische en milieunormen. Het geld uit het fonds voor atoomenergie wordt uitsluitend besteed aan oplossingen voor het reeds bestaande kernafvalprobleem en voor onderzoek naar koude kernfusie.

stimulerend beleid

4. De overheid beïnvloedt met haar bestedingsbeleid gewenste toepassingen van technologie. Voorop staat de stimulering van een proces van duurzame ontwikkeling. Als het om milieutechnologie gaat, gebeurt dit in het 'fonds voor duurzame ontwikkeling'. Er komt meer oog voor de innovatieve mogelijkheden van kleine en middelgrote ondernemingen, in plaats van prioriteit te leggen bij de grote bedrijven.

wettelijke verboden

5. De overheid vaardigt in uitzonderlijke gevallen een wettelijk verbod op technologische toepassingen uit. Zij doet dit om te voorkomen dat de samenleving ongedekte risico's loopt of ethische normen overschrijdt. Dit risico geldt vooral voor aspecten van de biotechnologie.

6. Er komt een algemeen verbod op het in produktie nemen en op de markt brengen van nieuwe stoffen. Eerst wordt onderzocht wat de gevolgen zijn voor mens en milieu. Bij een negatief oordeel wordt een blijvend verbod uitgevaardigd.

hoofdstuk 7 Over democratie en politiek

Van toekijken naar deelnemen

Er wordt wat afgepraat over het politieke klimaat! De term 'calculerende burger' is in korte tijd al tot een cliché verworden. Legio zijn de politici die de burger een toenemend gebrek aan moraal aanwrijven en daar een pleidooi voor het herstel van normen en waarden aan verbinden. Omgekeerd wordt de overheid vanuit de samenleving onder vuur genomen. Zij zou bureaucratisch, slecht georganiseerd en weinig effectief zijn. Ook de rol van politieke partijen als 'makelaar' tussen overheid en burger is aan slijtage onderhevig, zoals afnemende ledentallen, teruglopende participatie en lage verkiezingsopkomsten illustreren.

Zo te horen, is er flink wat mis. De band tussen kiezers en gekozenen is verstoord. Maar ook de relatie tussen het politiek systeem aan de ene èn burgers aan de andere kant laat veel te wensen over. Maar is er ècht sprake van een 'crisis' en zo ja, wat zijn daar mogelijke oplossingen voor?

Natuurlijk, er zijn crisisverschijnselen, maar het is overdreven om van 'de' crisis van 'de' politiek te spreken. Het huidige democratisch systeem kan, als kansen op verandering niet worden benut, op den duur wèl aan vertrouwen en legitimiteit inboeten. Afkeer van de politiek kan een klimaat scheppen waarin grotere groepen kiezers proteststemmen uitbrengen op extreem-rechtse partijen met onfrisse ideeën. In Nederland loopt dat gelukkig zo'n vaart (nog) niet, maar in andere Europese landen neemt het soms verontrustende vormen aan. En ook bij ons kan het de verkeerde kant opgaan.

De oorzaak van de toenemende kritiek op de werkwijze en inrichting van de parlementaire democratie is gelegen in veranderingen in de samenleving. Vaak gaat het om op zich positieve ontwikkelingen. Te denken valt aan het wegvallen van de vanzelfsprekende partijbindingen uit de tijd van de verzuiling, de toegenomen individualisering en het mondiger worden van de burger. Deze ontwikkelingen kunnen ook opgevat worden als uitdagingen die vragen om een eigentijdse en meer democratische invulling van burgerschap. Burgers moeten meer directe invloed op de democratische besluitvorming uitoefenen en de kans krijgen om volksvertegenwoordigers persoonlijk te kiezen.

Meteen na de vorige Kamerverkiezingen werd besloten om nieuwe plannen te laten bedenken voor staatkundige vernieuwing. De schrik door de lage opkomst zat er goed in. In de rapporten van de zogeheten commissie-Deetman, die in de tweede helft van 1993 werden uitgebracht, is een serie voorstellen over 'politieke vernieuwing' gedaan. De uitgebrachte adviezen over het kiesstelsel, de rol van de minister-president en de departementale indeling zijn – eufemistisch gezegd – nogal aan de voorzichtige kant. Er worden voornamelijk formalistische oplossingen aangedragen die weinig fundamenteels veranderen aan de relatie tussen de burgers en de politiek. De Tweede Kamer presteerde het zelfs om het voorstel voor de instelling van een correctief referendum van één van de commissies te torpederen. Zowel de rapporten als de reacties daarop van de meeste politieke partijen bevestigen het beeld van een gesloten politieke cultuur. Hierdoor neemt de vervreemding van het politieke bedrijf bij de burgers nog verder toe. Politici zijn kennelijk niet de beste zaakwaarnemers van hun eigen belangen.

Dit gebrek aan durf en vindingrijkheid blijkt ook uit de manier waarop politici, partijen en overheidsbureaucratie omgaan met burgers en maatschappelijke organisaties. Als het gaat om fundamentele politieke vernieuwing is de bereidheid om de vastgeroeste verhouding tussen 'officiële politiek' en 'burgerlijke maatschappij' open te breken, een belangrijke graadmeter. Door de relatie tussen politiek en maatschappij te wijzigingen kan de politieke participatie van burgers een nieuwe impuls krijgen. Uit onderzoeken blijkt telkens dat de politieke interesse nog altijd groot is. Er waren ook nog nooit zoveel massale demonstraties als het afgelopen decennium. De teleurstelling in de georganiseerde politiek komt eerder voort uit de daar bestaande naar-binnen-gekeerdheid en koudwatervrees dan uit politieke apathie.

Te vaak gaapt er een kloof tussen datgene wat politici beloven en wat ze uiteindelijk doen of kunnen doen. Natuurlijk, de afname van het sturend vermogen van de overheid en de toenemende ingewikkeldheid van de maatschappelijke problemen, geven aanleiding tot relativering van de politiek als 'alleskunner'. Maar dit mag geen alibi zijn voor het uit de weg gaan van keuzen of het opnieuw ter discussie stellen van omstreden besluiten. Te vaak is dat het geval. Dàn is het niet vreemd dat burgers zich afkeren van de gevestigde politiek. Zo worden bijvoorbeeld de forse keuzen die nodig zijn om de milieuproblemen of de werkloosheid op te lossen, ontlopen. De tijd dringt om consequent te kiezen voor milieu en werk.

Als er al sprake is van een 'crisis van de politiek', dan heeft deze vooral betrekking op het functioneren van de overheid en haar instellingen. In de visie van GroenLinks moet er meer afstand komen tussen politiek en overheidsapparaat, zodat sturing op hoofdlijnen van beleid weer mogelijk wordt. Als dit niet gebeurt, is ieder pleidooi voor het herstel van het primaat van de politiek loos gepraat.

1. De parlementaire democratie

Ondanks het feit dat dringende behoefte is aan een fundamentele democratisering van het politiek systeem, is er geen noodzaak voor grote veranderingen in het Nederlandse kiessysteem. Het uitgangspunt moet een stelsel van evenredige vertegenwoordiging zonder kiesdrempel blijven. Dit biedt in beginsel de beste mogelijkheden voor een goede politieke afspiegeling van wat in de maatschappij leeft. Kiesdrempels en andere beperkingen moeten in Nederland achterwege blijven. Desalniettemin zijn er goede redenen om de zeggenschap van burgers uit te breiden, hun politieke participatie te vergroten en de politiek effectiever te maken. Hierdoor kan de kloof met de burgers worden verkleind.

Belangrijke schakel tussen politiek en burgers zijn de politieke partijen. De rol die zij als organisatie spelen, dient nadrukkelijk ter discussie te staan. Partijen zouden zich moeten omvormen tot 'publieke partijen': organisaties met het gezicht naar de samenleving toe, open voor de dialoog met de bevolking, open ook voor niet-leden en voor leden die zich niet met totale overgave in het partijleven wensen te storten. Partijen zouden niet allen 'electorale machines' en leveranciers van politiek personeel moeten zijn. Zij zouden ook plekken moeten zijn waar hartstochtelijke politieke debatten worden gevoerd.

Kernpunten

voorkeurstemmen

1. De kiezer krijgt meer invloed op de keuze van personen die voor partijen zetels gaan bezetten. Er komt een verregaande verlaging van de drempel om met voorkeurstemmen gekozen te worden.

correctief referendum

2. Het referendum gaat tot de standaarduitrusting van ons staatsrecht behoren. Het geeft de kiezers bij belangrijke kwesties meer directe invloed. Zo'n referendum is beslissend en corrigeert wetgeving achteraf.

volksinitiatief

3. Het volksinitiatief wordt mogelijk. Wanneer 10 procent van de kiesgerechtigden een handtekening heeft gezet onder een verzoek om een concrete vraagstelling per referendum voor te leggen aan de Nederlandse bevolking, wordt deze vraagstelling daadwerkelijk voorgelegd. De uitslag heeft een bindend karakter.

uitbreiding kiesrecht

4. Het passief en actief kiesrecht van niet-Nederlanders die twee jaar of langer in Nederland verblijven, wordt naar alle niveaus uitgebreid. Wie zolang in Nederland woont, krijgt – ongeacht de nationaliteit – gelijke politieke rechten.

democratische gedragscode

5. Alle democratische partijen ondernemen gezamenlijk actie tegen partijen die zich schuldig maken aan een anti-democratische opstelling of aanzetten tot racisme of buitenlanderhaat. Een belangrijk instrument is een nog in te stellen politieke gedragscode.

overheidssubsidie partijen

6. Directe overheidssubsidie voor politieke partijen blijft achterwege. Het huidige systeem van subsidiëring van aparte taken, zoals scholing en studiewerk, wordt uitgebreid.

gekozen staatshoofd

7. Omdat erfelijke staatsfuncties in strijd zijn met democratische principes wordt het staatshoofd gekozen door de Staten-Generaal.

BVD

8. De binnenlandse veiligheidsdienst wordt opgeheven.

2. Politiek en overheid

Er is reden genoeg om de spanning tussen politiek en overheid tot onderwerp van debat te maken. De politiek en het bureaucratische overheidsapparaat dreigen een Siamese tweeling te worden. Gevolg van deze bedenkelijke verstrengeling is dat politici in ambtelijk beleidsjargon gaan praten en zo steeds minder een voor burgers verstaanbare taal spreken. Het politieke spel is zó op het ambtelijk apparaat gericht dat het lijkt of politici met de rug naar de samenleving staan. Bovendien wordt aan het ambtelijk apparaat de ruimte geboden zich te ontwikkelen tot een autonome macht. Een macht die zó dicht op de politiek zit dat ze naar believen òfwel de politici ondersneeuwt met details, òfwel hen essentiële informatie onthoudt. Waardoor politici niet meer bij machte zijn om naar eigen inzicht politiek te bedrijven...

Een aantal adviesorganen kan worden opgeheven, maar goed functionerende organen met een democratische samenstelling, duidelijke bevoegdheden en een toereikende equipering kunnen een belangrijke aanvulling op de parlementaire democratie zijn. Sterker nog: zij kunnen de burgers betrekken bij publieke debatten en politieke besluitvorming, èn vormen, mits voldoende toegerust, een goede tegenmacht voor de overheidsbureaucratie en machtige maatschappelijke lobby's. Het 'maatschappelijk middenveld' moet niet worden ingekrompen, het moet worden gedemocratiseerd.

Kernpunten

politiek advies

1. Het parlement krijgt de mogelijkheid direct advies in te winnen. Dit kan gebeuren door inschakeling van officiële adviesorganen maar ook door een beroep te doen op de expertise van burgers: deskundigen (zowel 'gestudeerden' als 'ervaringsdeskundigen'), particuliere instellingen, belanghebbenden, maatschappelijke bewegingen.

civil service

2. Er komen op grotere schaal experimenten met het invoeren van een 'civil service', waarbij ambtenaren – na een bepaalde periode op een bepaalde plek te hebben gezeten – rouleren binnen het overheidsapparaat. Eenzelfde systeem wordt beproefd in de gepremieerde en gesubsidieerde sector.

reorganisatie rijksdienst

3. Beleids- en uitvoeringstaken van de rijksdienst worden duidelijk gescheiden. Nieuwe beleidsvoornemens worden getoetst op uitvoerbaarheid en uitvoeringsconsequenties. Deze toetsing richt zich met name op de effecten voor burgers en het functioneren van uitvoeringsorganisaties. Slotstuk van dit reorganisatieproces is mogelijk de aanstelling van super-ministers voor bepaalde probleemgebieden.

3. Politiek en maatschappij

De verhoudingen tussen de overheid en de maatschappij zijn grondig veranderd. Steeds meer verschuift het zwaartepunt van overheid naar 'civiele maatschappij'. De civiele maatschappij is het geheel van instituties, organisaties, bewegingen en sociale netwerken dat geen deel uitmaakt van het overheidsapparaat en daar in meer of mindere mate onafhankelijk van functioneert. Deze democratische traditie is ons land gelukkig diepgeworteld.

De politiek wordt in hoge mate afhankelijk van wat er leeft in de maatschappij. In de civiele maatschappij sluimeren zowel krachten die veranderingen kunnen blokkeren als krachten die veranderingen kunnen stimuleren. Het is van groot belang dat deze 'niet-politieke sfeer' wordt versterkt. Immers, de instellingen, organisaties en informele netwerken van het maatschappelijk middenveld zijn een uitgelezen plek voor het democratisch burgerschap. Door de civiele maatschappij een zwaarder gewicht te geven, houdt men bovendien een sfeer in stand die zich zowel kan onttrekken aan de directe invloed van de overheid en het politiek systeem als van de markt. Belangrijk is dan wèl om te streven naar een verdere democratisering van het maatschappelijk middenveld en om de participatiemogelijkheden voor burgers te vergroten. Méér democratie is tevens nodig in de economische sfeer. De maatschappelijke controle op produktie en consumptie moet worden vergroot.

Kernpunten

democratie

1. Aan door de overheid gesubsidieerde instellingen van de verzorgingsstaat worden minimumvoorwaarden gesteld. Deze hebben betrekking op de mate van interne democratie en openbaarheid van besluitvorming.

consumenten

2. Consumentenorganisaties krijgen een grotere stem in de politieke besluitvorming over consumentenaangelegenheden. Zij worden in staat gesteld tot beleidsbeïnvloeding. De subsidie aan ouderenbonden, patiëntenbonden en dergelijke wordt

verstrekt in overeenstemming met het belang dat deze organisaties vertegenwoordigen.

interne bedrijfsdemocratie

3. Een radicale uitbreiding van de economische democratie krijgt haar beslag. Werknemers hebben in bedrijven en instellingen zeggenschap over alle niveaus van beleid, variërend van de organisatie van het arbeidsproces tot aan strategisch belangrijke investeringen. De ondernemingsraad krijgt de bevoegdheid de helft van de Raad van Commissarissen te benoemen en 'terug te roepen'. Op termijn wordt het topmanagement democratisch gekozen door de werknemers of door werknemersafgevaardigden (bijvoorbeeld de OR). Er wordt een start gemaakt met het in Zweden ontwikkelde systeem van werknemersfondsen, waardoor op langere termijn de factor kapitaal wordt 'uitgekocht' door de factor arbeid.

externe bedrijfsdemocratie

4. De interne bedrijfs- en instellingsdemocratie wordt ingebed in een globale, democratisch gestuurde economie met marktelementen. In bepaalde gevallen wordt de zeggenschap verdeeld over de werknemers en de vertegenwoordigers van consumenten- en milieu-organisaties. In een enkel geval krijgt ook de overheid medezeggenschap.

vakbonds- en werknemersrechten

5. Er komt een wettelijke basisregeling die het vakbonden mogelijk maakt binnen bedrijven en instellingen te functioneren. Om te voorkomen dat ondernemingen concurreren in aantasting van sociale kosten en loonkosten zijn de door vakbonden afgesloten CAO's automatisch algemeen verbindend. Daarentegen worden CAO's afgesloten met daartoe door de ondernemers opgerichte bedrijfsbonden onverbindend verklaard. Deze vakbondsrechten worden zoveel mogelijk ook in Europees verband geregeld.
Het stakingsrecht wordt erkend als onvervreemdbaar recht van werknemers, ook als zij in dienst zijn van de overheid.

4. Lokale en regionale democratie

De traditionele politiek-bestuurlijke indeling – soevereine rijksoverheid, provincies en gemeenten – past niet meer bij de eisen van de tijd. Het groter gewicht van de EU dreigt de nationale soevereiniteit uit te hollen. Daar komt bij dat door de toenemende gemeenschappelijke regelingen tussen gemeenten en door de groeiende behoefte aan grotere rijksdelen de klassieke verdeling tussen provinciaal en lokaal niveau niet meer voldoet. Ook ontstaan nieuwe vormen van lokale democratie die een belofte voor de toekomst inhouden. Daarom is het verstandig bevoegdheden naar 'boven' en naar 'beneden' af te staan: aan een supranationaal orgaan als de Europese Unie èn aan lagere nationale organen als 'mini-provincies' en deelraden.

Deze verandering betekent dat in de toekomst zaken minder exclusief in Den Haag geregeld moeten worden. Het zal steeds moeilijker worden om nog 'het centrum van de macht' aan te wijzen. Centraal bij het afstoten van taken naar boven of naar beneden staat de eis dat alle niveaus volwaardig democratisch gelegitimeerd en uitgerust moeten zijn. Ook moet het gekozen niveau het meest geëigend zijn voor het betreffende onderwerp.

Kernpunten

mini-provincies

1. De bestaande provincies worden opgeheven en vervangen door gewesten of 'mini-provincies', met name in en rondom grote stedelijke gebieden. Het nu over provincies, inter-gemeentelijke WGR-regelingen, politie- en vervoersregio's, gedeconcentreerde rijksdiensten en waterschappen versnipperde regionaal bestuur wordt gedemocratiseerd en aangepast aan de opkomst van de grootstedelijke centra. De 'mini-provincies' krijgen een belangrijke taak op het terrein van vervoer, milieu, politie en ruimtelijke ordening. Zij nemen bestaande provinciale taken over. Deze gewesten zijn uitdrukkelijk geen 'vierde bestuurslaag'. Uitsluitend als overgangsmaatregel kan worden volstaan met een aangescherpte Wet Gemeenschappelijke Regelingen. Het gewestbestuur wordt direct verkozen en krijgt ook een gekozen gewestvoorzitter. Migranten krijgen onmiddelijk stemrecht voor deze gewestbesturen.

dualisme

2. Op het provinciale niveau en in de stedelijke regiogewesten wordt het zogeheten dualisme ingevoerd.

gekozen burgemeester

3. De burgemeester wordt gekozen door de gemeenteraad uit een door deze raad opgestelde lijst van kandidaten.

5. Burgerrechten

Niet alleen staatsrechtelijke veranderingen en een andere organisatie van het politieke bedrijf en de overheid bepalen de kwaliteit van de democratie. Ook de kwaliteit van de burgerrechten is bepalend. Aan die rechten

kan het nodige verbeterd worden en op enkele gebieden is het zelfs nodig om dreigende verslechteringen te verhinderen.

De mate waarin iedere inwoner van Nederland gebruik kan maken van zijn rechten als staatsburger is essentieel voor het functioneren van onze democratische rechtsstaat. Het is belangrijk dat elke burger volwaardig kan deelnemen aan het maatschappelijk verkeer en aan de politieke besluitvorming. De politiek heeft hier een belangrijke 'voorwaardenscheppende' taak.

Kernpunten

anti-discriminatiebeleid

1. Discriminatie op grond van ras, huidskleur, nationaliteit, levensbeschouwelijke overtuiging, sekse, seksuele voorkeur, transseksualiteit, burgerlijke staat, leeftijd, handicap, of op welke grond dan ook, wordt actief bestreden.

privacy

2. Er komt geen identificatie- of legitimatieplicht. De huidige beperkte identificatieplicht wordt ongedaan gemaakt. Legitimatie is uitsluitend verplicht bij zakelijke bancaire transacties, bij indiensttreding en bij het aanvragen van een uitkering.

persoonsregistratie

3. De Wet PersoonsRegistraties wordt verbeterd en in overeenstemming gebracht met de technologische ontwikkelingen.

medische tests

4. Medische tests worden slechts in het belang van de te testen persoon en/of op diens uitdrukkelijk verzoek uitgevoerd. Uitzondering hierop vormen situaties waarin sprake is van een ernstig misdrijf met aantasting van de lichamelijke integriteit.

seksueel geweld

5. De overheid treedt actief op tegen alle vormen van seksueel geweld.

leefvormen

6. Het maken van onderscheid tussen burgers die wèl of geen relatie hebben, wordt teruggedrongen. Dit geldt ook voor de vorm van relaties. Het gaat hierbij om rechten en plichten bij onder andere belastingen, pensioenen, sociale voorzieningen, erfrecht en ouderschapsrechten. De bevoordeling van het formele huwelijk boven andere leefvormen verdwijnt.

rechtshulp

7. De rechtshulp is voor iedereen toegankelijk en betaalbaar.

zorgvuldige rechtsgang

8. Bij het voorkomen en bestrijden van criminaliteit worden de grenzen van zorgvuldigheid in acht genomen. Praktijken als anoniem dagvaarden en getuigen, onbeperkt fouilleren en omkering van de bewijslast worden niet toegestaan.

democratische controle

9. Er vindt bescherming plaats tegen inbreuken op democratische rechten en vrijheden door een effectieve democratische controle van veiligheids- en inlichtingendiensten en door een onafhankelijke klachtenprocedure voor politie-optreden.

adoptie

10. De adoptieregeling in de huidige vorm wordt afgeschaft en vervangen door een 'adoptie nieuwe stijl'. Daarbij blijft de juridische afstammingsrelatie met de oorspronkelijke ouders gehandhaafd, dat wil zeggen: er wordt geen juridische afstammingsrelatie met de adoptie-ouders gecreëerd.

hoofdstuk 8 Over de kwaliteit van de samenleving

Van eenvormigheid naar veelkleurigheid

De kwaliteit van de samenleving laat zich niet vangen in objectieve cijfers en begrippen. Niettemin hangt zij sterk samen met de aard van het overheidsbeleid, met het voorzieningenniveau en met de mate waarin burgers kunnen participeren en meebeslissen. Variatie, keuzevrijheid, zelfontplooiing, zeggenschap en toegankelijkheid zijn dan ook sleutelbegrippen.

De burgers staan centraal, niet de instituties of het beleid. De politiek heeft vooral tot taak gunstige voorwaarden te scheppen. Maar de sturende werking die van een 'voorwaardenscheppend beleid' uitgaat, moet niet onderschat worden. De cultuurpolitieke rol van de verschillende overheden wordt zichtbaar in de aandacht en het geld die besteed worden aan onderwijs, huisvesting, openbare ruimte, kunst, cultuur en sport. Beslissend is de mate waarin burgers in staat gesteld worden publieke activiteiten te ondernemen.

Vóór alles wenst GroenLinks een samenhangende samenleving waarin iedereen mee kan doen, geen samenleving van winnaars en verliezers, van koplopers en achterblijvers. Goede en toegankelijke voorzieningen op het gebied van onderwijs, cultuur en sport vormen, naast een gevarieerde en veilige leefomgeving, hiervoor de bouwstenen. Ook de manier waarop verschillende groepen burgers met elkaar omgaan, is bepalend voor de openheid van een samenleving. Schotjesgeest moet worden tegengegaan. Door de individualisering, de emancipatie en het ontstaan van een multi-etnische samenleving kent de Nederlandse samenleving een grote culturele pluriformiteit. We zien als gevolg daarvan sociale spanningen optreden, maar tegelijk ook ontstaat er een beloftevolle dynamiek.

Een progressieve cultuurpolitiek moet pogen de positieve kanten van ontwikkelingen te versterken en de negatieve aspecten ervan ongedaan te maken. Het prikkelen tot activiteit èn het aanbieden en onderhouden van een breed sociaal en cultureel netwerk, zijn, samen met de verbetering van kansen voor 'kansarme groepen', een belangrijk antwoord op sociale verbrokkeling, isolement en egoïsme. De burgers moeten een eigen plek kunnen vinden en met elkaar in contact gebracht worden. Maatschappelijke integratie staat of valt met het aanbieden van de 'hulpbronnen' voor persoonlijke ontplooiing, ontspanning en zorg. Overheidsbeleid en democratisch burgerschap liggen in elkaars verlengde, èn verbeteren in onderlinge wisselwerking de kwaliteit van de samenleving.

1. Kunst en cultuur

Kunst en cultuur dragen bij aan de ontplooiing en emancipatie van mensen, zowel van individuen als van groepen. Maar een actieve beoefening en passieve beleving van kunst hebben ook een zelfstandige waarde. Beide waarden – culturele genieting èn emancipatie – dienen in cultuurpolitiek tot uiting te komen.

De uiteindelijke waarde van kunst en cultuur ligt in de verrijking van het leven. Daarom is mee kunnen doen voor de kwaliteit van het leven van doorslaggevend belang. Om die reden staan bij cultuurpolitiek de principes van toegankelijkheid, spreiding en pluriformiteit voorop. In het overheidsbeleid verdienen kunst en cultuur een hogere politieke waardering dan nu het geval is. Dit geldt zeker voor de kunstensector waar de ontwikkeling, kwaliteit en veelzijdigheid in aanbod meer aandacht dienen te krijgen.

Kernpunten

open cultuurpolitiek

1. Vernieuwende cultuurpolitiek gaat tegen dat subsidies voornamelijk worden toegewezen via het gesloten kunstcircuit. Nationaal en op EU-niveau ontstaat een doorzichtiger besluitvorming rond de toekenning van cultuursubsidies en vindt een bredere bekendmaking plaats van financieringsmogelijkheden.

basisvoorzieningen

2. Lagere overheden worden gestimuleerd culturele basis-

voorzieningen als muziekscholen, centra voor kunstzinnige vorming, laagdrempelige podia, oefenruimtes, ateliers en expositiemogelijkheden als sleuteltaak te zien. Deze voorzieningen vormen de basis van het cultuurbeleid. Daarom verschaft het rijk de lagere overheden hiervoor voldoende middelen.

culturele verscheidenheid

3. In plaats van een Europees cultureel eenheidsbeleid te voeren, staat de bestaande culturele diversiteit in de lidstaten centraal. De Europese budgetten voor cultuur worden verhoogd door culturele ontwikkeling op te nemen in de grote, reguliere fondsen.

4. Het tolerante karakter van de samenleving wordt gestimuleerd door vormen van kunst en cultuur te ondersteunen die afwijken van gebaande paden. Experiment en vernieuwing zijn ijkpunten van het cultuurbeleid.

5. De culturele ontplooiing van regio's wordt bevorderd door een regionaal, in sommige gevallen de landsgrenzen overschrijdend, spreidingsbeleid. Concentratie van geld en voorzieningen in de Randstad wordt voorkomen.

6. De verschillende talen binnen de EU en ook in Nederland zijn gelijkwaardig. De Europese Unie beschermt de culturele diversiteit binnen Europa, met name de 35 taalgemeenschappen.

kunstbudget

7. Het budget voor de kunsten wordt met minimaal 40 miljoen gulden verhoogd. Prioriteiten zijn de verdubbeling van het, nu uiterst kleine, budget voor projecten in de podiumkunsten en de vergroting van de mogelijkheden voor het scheppen van kunst.

positie kunstenaars

8. Het kunstbeleid maakt het sociaal en economisch functioneren van kunstenaars mogelijk. Hiertoe wordt een statuut voor kunstenaars ingesteld dat een erkenning van hun beroepsmatigheid inhoudt. Het statuut regelt en versterkt hun wettelijke positie op het sociale vlak (pensioen- en werkloosheidsregelingen), op het juridische vlak (auteursrecht) en op het fiscale en economische vlak.

afschaffing BTW

9. Op het genieten, aanschaffen en beoefenen van kunst is het laagste BTW-tarief van toepassing.

2. Media

Mediapolitiek kan terughoudend van karakter zijn. De politiek heeft op dit gebied vooral een rol als bewaakster van diversiteit. Ten onrechte is in de omroeppolitiek het beschermen van verscheidenheid synoniem geworden met het conserveren van het huidige omroepbestel.

De publieke omroepen krijgen, naast de toch al grote reserves waarover zij beschikken, nog steeds veel geld en zendtijd toebedeeld. De hierover gemaakte meerjarenafspraken moeten worden opengebroken. Geld wordt nu te verbrokkeld ter beschikking gesteld waardoor de publieke omroep in de concurrentieslag met de commerciële omroep steeds grijzer wordt. Door concentratie van geld en middelen voor duidelijk omschreven doelen worden kwaliteit en diversiteit bevorderd.

Kernpunten

publiek bestel

1. Het publiek bestel biedt vooral ruimte voor die geluiden en groepen die in een commercieel bestel niet aan bod komen. Er komen scherpere kwaliteitseisen voor de publieke omroep. Dit leidt ertoe dat sommige omroepen het publieke bestel al of niet gedwongen gaan verlaten. Op termijn bestaat daarmee de mogelijkheid het aantal publieke tv-netten van drie naar twee in te krimpen.

regionale en lokale omroep

2. Er komt meer samenwerking tussen de nationale en de regionale radio- en tv-zenders. Een deel van de gelden van de nationale omroep gaat naar de lokale zenders.

mediaconcentratie

3. Via Europese regulering worden vormen van mediaconcentratie die de onafhankelijkheid bedreigen, tegengegaan.

3. Onderwijs

Na jarenlang in het verdomhoekje te hebben gezeten, moet het onderwijs weer de plaats krijgen die het verdient: een cruciale voorziening in de samenleving. Onderwijs biedt mogelijkheden voor zelfontplooiing en versterkt door zijn pedagogische taak de maatschappelijke samenhang.

Dit geldt zeker voor allochtonen. Hun integratie hangt sterk af van de kansen die het onderwijsbestel hen biedt. Het onderwijs is sowieso de spil bij het bestrijden van achterstandssituaties. Daarom staat het voorkomen van uitval van kansarme jongeren bovenaan de agenda.

Het onderwijs kan een rol vervullen in het verkleinen

van de verschillen in kansen tussen kinderen uit diverse sociale milieus en van verschillende etniciteit en sekse. In het onderwijsaanbod dient hiermee in inhoud en methodiek rekening gehouden te worden. Een schoolklimaat waar kinderen en jongeren zich veilig voelen, door afwezigheid van (onbewuste) discriminatie, is van onschatbare waarde. Zo vereist seksuele intimidatie de aanwezigheid van vertrouwenspersonen. In het huidige beleid en de praktijk van het onderwijs dreigt aandacht voor de positie van meisjes te verflauwen. Vooral de positie van allochtone meisjes is kwetsbaar. Deze ontwikkelingen moeten worden gestopt.

De hoogte van de extra middelen voor het basis- en voortgezet onderwijs wordt mede bepaald door opleiding van de ouders/verzorgers van leerlingen. Voorwaarde voor de inzet daarvan is een integrale, planmatige aanpak onder verantwoordelijkheid van de lokale overheid en schoolbesturen.

Concurrentie tussen scholen is verspilde energie. Zij moeten aangezet worden tot samenwerking. Tegelijkertijd dient de overheid slechts kaders en hoofdlijnen aangeven. De gemeenten en scholen hebben veel vrijheid nodig. Zelfinrichting is en blijft een groot goed. Pluriformiteit kan op verschillende manieren gestalte krijgen: via brede samenwerkingsscholen of via het naast elkaar bestaan van scholen van verschillende richtingen.

Net als in het bijzonder onderwijs krijgen alle openbare scholen een verenigings- of stichtingsbestuur. Zij komen daardoor losser te staan van het gemeentebestuur. Het huidige knellende duale stelsel (een school is òf bijzonder òf openbaar) moet doorbroken worden. Het besturen van de school hoort vooral een zaak van de ouders, leerlingen en de professionals te zijn. Spreiding van onderwijsaanbod zorgt ervoor dat alle groepen in de samenleving aan goed onderwijs kunnen deelnemen. Bij het ontbreken van voldoende aanbod neemt de gemeente het initiatief tot schoolstichting. De gemeente komt hierdoor in de positie een effectiever onderwijsbeleid te voeren gericht op kwaliteitsverbetering, spreiding van onderwijsaanbod en versterking van het aanbod voor achtergestelde groepen.

In het vormings- en ontwikkelingswerk bestaat een duidelijk beleidstekort. De afgelopen jaren heeft deze werksoort haar functie als horzel en kritische noot in de samenleving goeddeels verloren. Het vormingswerk is steeds meer geïntegreerd geraakt in het geheel van onderwijsvoorzieningen en is arbeidsmarktgericht geworden. Voor verdiepings- en zingevingsvragen en voor cultuur- en maatschappijkritiek kan men nog nauwelijks ergens terecht.

Kernpunten

kwaliteitsverbetering

1. Ter verbetering van de kwaliteit van het onderwijs gaat de komende jaren relatief meer geld naar het onderwijs. De samenwerking tussen basisscholen en scholen voor geïntegreerd speciaal onderwijs wordt bevorderd. Zoveel mogelijk leerlingen vinden een plek in het regulier onderwijs.

brede taak

2. Het onderwijs bereidt mensen voor op de arbeidsmarkt èn biedt hen een brede maatschappelijke vorming. In basis- en voortgezet onderwijs komt meer aandacht voor natuur en milieu, voor zorgvakken en voor kunst en expressieve vakken. Geschiedenis wordt weer kernvak in het voortgezet onderwijs.
Ook onderwijs voor volwassenen, zowel voor hen die op de arbeidsmarkt actief willen zijn als voor bijvoorbeeld ouderen die een brede maatschappelijke belangstelling hebben, krijgt de nodige aandacht. In het basis- en voortgezet onderwijs is in het lesprogramma ruime aandacht voor milieueducatie.

arbeidsmarkt

3. De aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt wordt verbeterd. Het onderwijs stemt haar programma's beter af op de ontwikkelingen in beroepen en arbeidsorganisaties. Belangrijke voorwaarden zijn een goede studie- en beroepskeuzevoorlichting en bruikbare praktijkopleiding. De doorstroming van lager gekwalificeerde leerlingen naar het leerlingwezen en het (kort) middelbaar beroepsonderwijs wordt bevorderd, onder andere door de invoering van deelcertificaten in het voorbereidend beroepsonderwijs.

maatschappelijke ongelijkheid

4. De huidige versnippering van activiteiten voor kinderen in achterstandssituaties verdwijnt. Kwaliteitsverhoging en schaalvergroting worden gestimuleerd door financiering via vergoeding per leerling waarbij de hoogte omgekeerd evenredig is aan de mate van kansrijkheid van de betreffende leerling.

het onderwijzers- en leraarsvak

5. Het vak van leraar wordt 'opgewaardeerd', waarbij met voorrang de positie van de gewone groepsleraar in het basis-

onderwijs en de leraar voor de klas in het voortgezet onderwijs wordt verbeterd. Dit gebeurt door:
- verkleining van de lesgroepen;
- vermindering van het aantal lesgroepen per leraar in het voortgezet onderwijs;
- verbetering van de opleidingen en arbeidsvoorwaarden;
- verruiming van de mogelijkheden tot studie, bijscholing, voorbereiding en overleg binnen werktijd;
- een voor elke leraar passende combinatie van les- en taakuren.

bestuursvorm openbaar onderwijs

6. Er worden nieuwe bestuursvormen voor het openbaar onderwijs geïntroduceerd die losser komen te staan van de gemeente, kleinschaliger van opzet zijn en ruimere inspraak van ouders en leraren mogelijk maken.

hoger onderwijs

7. Er komt een samenhangend stelsel van Hoger Onderwijs bestaande uit drie componenten. De ene instelling richt zich meer op beroepsonderwijs, de andere meer op academische vorming en de derde meer op algemeen onderwijs. Een combinatie is ook mogelijk. De doctorandustitel wordt afgeschaft. In plaats daarvan geven Hoger Onderwijsinstellingen dossierdiploma's af die vermelden welke vakken met goed gevolg zijn afgelegd. Studenten krijgen weer het recht om zes jaar te studeren. Voor de bestemming van de extra honoraria van bijklussend wetenschappelijk personeel komt een uniforme regeling.

onderwijs in kleine woonkernen

8. Basisonderwijs in kleine woonkernen blijft behouden door samenwerking te bevorderen en door meer mogelijkheden voor het stichten van nevenvestigingen (ook buiten de eigen gemeentegrenzen).

aannameplicht

9. Scholen worden verplicht om iedereen die zich aanmeldt aan te nemen.

brede scholen voor voortgezet onderwijs

10. Brede scholengemeenschappen voor voorbereidend beroepsonderwijs tot en met VWO zijn belangrijk voor verbetering van de schoolloopbanen van kansarme kinderen. Om de vorming van dit soort scholen te bevorderen worden effectieve maatregelen getroffen (lagere opheffingsnormen per afdeling, ruime financiële en personele bevoordeling enzovoorts).

nieuwe Europese actieprogramma's

11. Er komen Europese actieprogramma's voor milieuonderwijs, intercultureel onderwijs en voor burgerschapskunde. Doel van deze programma's is het uitwisselen van ervaring, het opbouwen van Europese informatienetwerken en het steunen van vernieuwende projecten.

voortijdig schoolverlaten

12. Het voortijdig schoolverlaten in het voortgezet en beroepsonderwijs wordt drastisch teruggebracht. De leerplichtcontrole wordt verbeterd. Specifieke aandacht is er voor allochtone meisjes. Voor jongeren die de school voortijdig verlaten is op lokaal niveau een vangnet aanwezig. Zo nodig wordt gewerkt aan een praktijkgerichte beroepskwalificatie door een aanbod van goede leerarbeidsplaatsen, met een minder breed onderwijsaanbod. Deze specifieke opleidingen worden afgesloten met erkende certificaten van het leerlingwezen.

vormingswerk

13. Het gesubsidieerde vrije vormingswerk, zoals dat onder andere op Volkshogescholen bestond, wordt nieuw leven ingeblazen.

4. De multiculturele samenleving

De veranderende bevolkingssamenstelling vergroot de verscheidenheid in de samenleving. Positief staan tegenover de culturele rijkdom van de multi-etnische samenleving, hoeft niet te betekenen dat men blind is voor de spanningen waar de veranderingen mee gepaard gaan. Angst voor het onbekende en onbehagen over de eigen situatie zoeken een uitlaatklep in discriminatie. Uitingen van racisme verdienen een harde aanpak, maar ook moeten de achterliggende motieven worden opgespoord en weggenomen; bijvoorbeeld door verbetering van kansen voor alle kansarme groepen. Integratie staat of valt met het vinden van een eigen plek in de samenleving. Dus moet de uitval van allochtone jongeren in het onderwijs bestreden worden en moeten de kansen op werk voor allochtonen verbeteren. 'Een eigen plek' betekent ook volledige burgerlijke vrijheden (godsdienst, onderwijs) voor allochtonen. Eigen organisatievormen kunnen hun emancipatie bevorderen.

Niet alleen de overheid is betrokken bij de integratie van nieuwe bevolkingsgroepen in de Nederlandse samenleving, ook moet er bij de Nederlandse bevolking via voorlichting een mentaliteitsverandering teweeggebracht worden. De daartoe te ondernemen activiteiten dienen op zowel allochtonen als autochtonen gericht te zijn. In basis- en voortgezet onderwijs zou het bijvoorbeeld mogelijk moeten worden Surinaamse, Turkse en Arabi-

sche taal- en cultuurvakken te volgen. Ook de gebruikmaking van de media om vooroordelen te ontkrachten, is gewenst.

Kernpunten

aanpak racisme

1. De politie verbetert het klimaat en de procedures voor het doen van aangifte van racistische uitingen. Bij collectieve uitingen van racisme – door bijvoorbeeld politieke partijen of tijdens voetbalwedstrijden – wordt zonder uitzondering strafrechtelijk ingegrepen.

scholing en onderwijs

2. De kansen van migranten op de arbeidsmarkt worden vergroot door via onderwijs en scholing objectieve achterstanden in kennis en vaardigheden weg te nemen. Financiële drempels voor taallessen worden weggenomen.

positieve actie

3. Belemmeringen die de deelname van allochtonen en vrouwen in alle geledingen van de maatschappij in de weg staan, worden opgeheven. Hiertoe wordt een beleid van positieve actie (in bedrijven, in het onderwijs, in adviesraden, in politieke partijen) gevoerd. De overheid loopt hierbij voorop. De particuliere sector wordt aangezet dit voorbeeld te volgen door het afsluiten van contracten met bedrijven die een beleid van positieve actie voeren (de zogeheten 'contract compliance').

taal en cultuur

4. Etnische minderheden krijgen goed onderwijs in de Nederlandse taal en cultuur aangeboden dat toegespitst is op de eigen situatie. De wachtlijsten voor dit onderwijs worden zo snel mogelijk weggewerkt. Daarnaast stelt de overheid leden van etnische groepen in staat om desgewenst een levende band met de eigen taal en cultuur te onderhouden.

5. Wonen en ruimtelijke ordening

De afgelopen tijd heeft een afbraak plaatsgevonden van de Nederlandse volkshuisvesting. De nota-Heerma gaf de stoot tot een verregaande liberalisatie- en harmonisatiepolitiek. Met steun van de hele Tweede Kamer, uitgezonderd GroenLinks, werden volkshuisvesting en stadsvernieuwing niet langer een sociaal recht maar een bezuinigingsobject. De afbraak van verbeteringssubsidies en de enorme huurverhogingen (meer dan 20 procent in vier jaar) werden ondanks grote maatschappelijke protesten doorgevoerd.

Verscheidenheid in de gebouwde omgeving is een groot goed. Zij draagt bij aan een gevarieerd landschap in steden en dorpen. Er dient meer aandacht te komen voor de ontwikkeling van het platteland, onder meer omdat hiermee de verpaupering van steden voorkomen kan worden. Ook binnen wijken verbeteren een afwisselende woonomgeving en een gemêleerd woningbestand de leefbaarheid en de sociale integratie. Tevens dienen ruimtelijke ordening, stedebouwkundige opzet en bouwwijze beter te worden afgestemd op milieudoelstellingen.

Hoofddoel van de ruimtelijke ordening is het realiseren van een leefbaar en sociaal-veilig leefmilieu. Daarnaast moet de ruimtelijke ordening bijdragen aan het realiseren van de milieudoelstellingen. Dit betekent voor het stedelijke gebied een zo groot mogelijke integratie van wonen, werken, beschikbare voorzieningen en recreëren. Voor de vestiging van industrie-, kantoor- en bedrijfsterreinen wordt aangesloten bij de water- en spoorinfrastructuur. Voor het landelijke gebied betekent dit de ontwikkeling van het regionale beleid van Nederland en de EU. De duurzame ontwikkeling en leefbaarheid van het platteland wordt bevorderd door onder meer extensivering van de landbouw, uitbreiding van het openbaar vervoer en behoud van scholen.

Kernpunten

stads- en dorpsvernieuwing

1. Er wordt meer geld voor stads- en dorpsvernieuwing uitgetrokken. Het in goede staat houden van de woningvoorraad is een continu proces waarin nu mede de naoorlogse buurten aan de beurt zijn. De ontwikkeling van het platteland wordt gestimuleerd, zodat het aantrekkelijk blijft om daar te wonen.

woningbouw

2. Het woningbouwprogramma wordt opgevoerd, met daarin opgenomen voldoende sociale huur- en koopwoningen. Nieuwbouw van sociale huurwoningen blijft gesubsidieerd, zodat deze woningen, mede met behulp van individuele huursubsidie, weer voor de laagste inkomensgroepen bereikbaar worden.

gedifferentieerd woningaanbod

3. De bestaande woningvoorraad wordt meer toegankelijk gemaakt voor gehandicapten en ouderen. Regels die groeps- of centraal wonen in de weg staan, verdwijnen en er komen meer woonmogelijkheden voor jongeren.

woon- en wijkbeheer

4. Woon- en wijkbeheer worden gestimuleerd. Initiatieven van bewoners en vormen van professionele ondersteuning worden op elkaar afgestemd.

huurbeleid

5. De huren stijgen maximaal met de stijging van het inflatiecijfer. Door de introductie van een energietoets in het puntenstelsel dalen de huren van slecht geïsoleerde woningen, waardoor de verhuurder wordt gedwongen verbeteringen aan te brengen. Er vindt geen extra verhoging plaats van de aanvangshuren in de gesubsidieerde sector. Alleen sociale huurwoningen die geen sociale functie meer hebben, mogen worden verkocht. De individuele huursubsidie wordt sterk verhoogd en verbeterd. Dit wordt betaald uit een beperking van de hypotheekrente-aftrek.

milieuvriendelijk bouwen

6. Energiezuinig en milieuvriendelijk bouwen (isolatie, duurzame materialen, oriëntatie op de zon) wordt bevorderd door het stellen van voorwaarden in de vergunningverlening, het aanscherpen van voorschriften voor bouwen en bouwmaterialen en de inzet van fiscale instrumenten (lager huurwaardeforfait voor 'ecologische woningen'). Binnen vier jaar voldoet alle woningbouw (zowel nieuwbouw als renovatie) aan ecologische minimumnormen.

energiebesparing

7. De isolatienormen worden verscherpt. Daarbij wordt gestreefd naar een maximaal aardgasverbruik van 800 m3 per woning per jaar (de zogenaamde 'Schiedam-norm'). Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van zowel actieve als passieve zonne-energie (zonnecollectoren, zuid-oriëntatie, warmtebuffers).

openbare ruimte

8. De openbare ruimte in stedebouwkundige en verkeersplannen krijgt meer aandacht. Veiligheid en de beleving van de langzame weggebruiker (voetganger, fietser) zijn in woonwijken uitgangspunt.

woonlasten

9. De individuele huursubsidie wordt jaarlijks zodanig verhoogd dat het netto-huurbedrag niet méér stijgt dan het inflatiepercentage. De hypotheekrente-aftrek voor dure koopwoningen wordt beperkt. Er komt een huurbelasting voor huishoudens met een hoog inkomen die een goede en goedkope huurwoning bewonen.

bestemmingsplannen

10. De provincies toetsen bestemmingsplannen aan de effecten op het autogebruik ('mobiliteitstoets', parkeerbeleid) en energiegebruik ('Schiedam-norm', zuid-ligging).

ruimtebeslag

11. Aan het steeds groter ruimtebeslag per woning in nieuwe woonwijken komt een eind door verhoging van het aantal woningen tot ten minste 35 per hectare.

6. Veiligheid en criminaliteit

De onvrede over het te hoge niveau van criminaliteit is groot. Er is veel frustratie over de onmacht van politie en justitie om vooral de veelvoorkomende criminaliteit (vandalisme, straatroof, inbraak, fietsendiefstal) aan te pakken.

Een groot deel van de overlast en onveiligheid op straat in de steden wordt veroorzaakt door drugsverslaafden. Door harddrugs helemaal en softdrugs half te verbieden, is een complete criminele infrastructuur gecreëerd: gevangenissen vol gedetineerden die vastzitten vanwege met drugs verband houdende misdaden. Bij een groot deel van de misdaadbestrijding en de berechting spelen drugs een rol. Prioriteit moet dus liggen bij het decriminaliseren van drugs.

Sommige pleidooien voor een hardere repressie duiden zelfs op paniek, zonder overigens bij te dragen aan een grotere effectiviteit. Meer dan de criminaliteit zèlf neemt het gevoel van onveiligheid toe. Dat moet serieus worden genomen. Niet door makkelijk in het gehoor liggende 'oplossingen' als strengere straffen en cellenuitbreiding te kiezen, maar door het accent te leggen op preventie die langer duurt dan de waan van de dag, en die de kwaliteit van de samenleving vergroot: buurtbeheer, onderwijs, werk. Het is beter niet pas na te denken over criminaliteit als het al is misgegaan, maar alles op alles te zetten om te voorkomen dat het mis gaat.

In plaats van te suggereren de oplossing voor de criminaliteit in de zak te hebben, is het beter ervan uit te gaan dat een deel van de criminaliteit de prijs is die onze samenleving betaalt voor haar modernisering en het tempo waarin deze zich voltrekt.

Kernpunten

drugsbeleid

1. Druggebruik wordt uit de criminele sfeer gehaald. Verbouw,

handel en gebruik van cannabisprodukten worden gelegaliseerd en verhandeling vindt plaats via aangewezen verkooppunten die onderworpen zijn aan een vergunning en kwaliteitseisen. Er komt een softdrugs-accijns (net als bij alcohol). Harddrugs worden gecontroleerd en onder medische begeleiding verstrekt in kleinschalige voorzieningen voor gebruik ter plaatse aan geregistreerde verslaafden met een behandelingscontract.

kleine criminaliteit

2. Bij kleine criminaliteit vindt een snellere berechting plaats ('lik-op-stuk') en de mogelijkheden van alternatieve bestraffing (via zogeheten HALT-projecten) worden verruimd.

preventie

3. Naast algemeen beleid op het gebied van onderwijs, werk en sociale vernieuwing wordt speciaal beleid voor kansarme groepen en buurten gevoerd. Preventieve maatregelen komen hoger op de agenda. Het gaat hierbij om een veilige inrichting van buurten, om buurtbeheer door bewoners zelf en om toezicht door politie, conciërges, conducteurs en stadswachten èn om het zelf weerbaarder maken van de bewoners.

prioriteiten politie

4. De politie werkt sterker volgens democratisch vastgestelde en periodiek herziene prioriteiten. Hoofdprioriteit is het voorkomen en bestrijden van de veelvoorkomende criminaliteit. De politie is dan ook meer op straat aanwezig. Daarom verdient het wijkgericht werken voorrang. Gedeeltelijk wordt het geld hiervoor gevonden door de bureaucratie terug te dringen, maar er komt ook meer geld beschikbaar. Andere prioriteiten zijn de bestrijding van racisme en seksueel geweld èn de aanpak van vormen van zware criminaliteit zoals de milieucriminaliteit en het zwart-geldcircuit.

reïntegratie

5. Het gevangenisregime wordt niet repressiever maar wordt juist omgevormd tot een oplossend in plaats van een straffend systeem. Er komt meer ruimte voor scholing, begeleiding en therapie. Verslaafde gevangenen wordt een alternatief geboden gericht op afkicken en het doorbreken van de – op verslaving georiënteerde – levensstijl. Daarnaast worden meer gelden vrijgemaakt voor reclassering die gericht is op reïntegratie en uitgaat van een dadergerichte aanpak.

slachtofferhulp

6. De hulp aan slachtoffers van criminaliteit krijgt meer aandacht. De op proef ingestelde Bureaus Slachtofferhulp worden een onderdeel van de dagelijkse veiligheidszorg.

strafrecht

7. Bij Europese ontwikkelingen is het behoud van een humaan strafrecht uitgangspunt. Belangrijke toetssteen is de bescherming van burgerrechten. De uitholling van procedurele waarborgen in het strafproces wordt verhinderd. De positie van de verdachte wordt niet aangetast. Vormfouten (zoals typefouten), waarbij de verdachte niet in zijn belangen geschaad is, kunnen tijdens het proces worden gecorrigeerd.

7. Sport en recreatie

De betekenis van sport en recreatie in de samenleving neemt toe. In deze tijd van individualisering nemen sport en sportverenigingen de rol van bindmiddel over van andere maatschappelijke instituties.
Sport biedt mogelijkheden voor ontplooiing en participatie, ook door middel van kader- en bestuursfuncties. Daarnaast is sport belangrijk voor de integratie van minderheden en gehandicapten. Veel kan aan het particulier initiatief worden overgelaten, maar de landelijke overheid moet wèl de goede voorwaarden scheppen.

Kernpunten

breed draagvlak

1. In het sportbeleid ligt de prioriteit bij de recreatieve sportbeoefening.

toegankelijkheid

2. Sport is voor iedereen betaalbaar en ligt binnen ieders bereik. De faciliteiten voor gehandicapten worden uitgebreid.

lichamelijke opvoeding

3. Het vak lichamelijke opvoeding behoudt een vaste plaats in alle fasen van het onderwijs, ook na de basisvorming.